

*0: EK

*1: 2004-2005

*2: 5

*3: WordXP

*4: 5de vergadering

*5: Dinsdag 16 november 2004

*6: 10.00 uur

**

Voorzitter: Timmerman-Buck

Tegenwoordig zijn 69 leden, te weten:

Van de Beeten, Bemelmans-Videc, Van den Berg, Bierman-Beukema toe Water, Broekers-Knol, Van den Broek-Laman Trip, Van Dalen-Schiphorst, Dees, Doek, Doesburg, Dölle, Van Driel, Dupuis, Eigeman, Engels, Essers, De Graaf, Hamel, Hessing, Van Heukelum, Hoekzema, Ten Hoeve, Holdijk, Jurgens, Kalsbeek-Schimmelpenninck van der Oije, Ketting, Klink, Kox, Van der Lans, Van Leeuwen, Leijnse, Lemstra, Van der Linden, Linthorst, Luijten, Maas-de Brouwer, Meulenbelt, Van Middelkoop, Nap-Borger, Noten, Van den Oosten, Pastoor, Platvoet, Pormes, Putters, Van Raak, Rabbinge, De Rijk, Rosenthal, Russell, Schouw, Schuurman, Schuyer, Slagter-Roukema, Soutendijk-van Appeldoorn, Swenker, Sylvester, Tan, Terpstra, Van Thijn, Timmerman-Buck, Vedder-Wubben, Wagemakers, Walsma, Werner, Westerveld, Witteveen, Woldring en De Wolff,

en de heer Balkenende, minister-president, minister van Algemene Zaken, de heer Remkes, minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, de heer Bot, minister van Buitenlandse Zaken, de heer Donner, minister van Justitie, mevrouw Van der Hoeven, minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, de heer Kamp, minister van Defensie, mevrouw Dekker, minister van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer, mevrouw Peijs, minister van Verkeer en Waterstaat, de heer Veerman, minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, de heer De Geus, minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, de heer Hoogervorst, minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, de heer De Graaf, vice-minister-president, minister voor Bestuurlijke Vernieuwing en Koninkrijksrelaties, mevrouw Verdonk, minister voor Vreemdelingenzaken en Integratie, mevrouw Van Ardenne-van der Hoeven, minister voor Ontwikkelingssamenwerking, de heer Rutte, staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, mevrouw Van Gennip, staatssecretaris van Economische Zaken, de heer Van Hoof, staatssecretaris van Sociale Zaken en Werkgelegenheid en mevrouw Ross-van Dorp, staatssecretaris van Volksgezondheid, Welzijn en Sport.

*N

De **voorzitter**: Ik deel aan de Kamer mede, dat zijn ingekomen berichten van verhindering van de leden:

Biermans en Meindertsma, wegens verblijf buitenslands;

Middel, Hoekzema en Van Gennip, wegens het bijwonen van een vergadering van de Parlementaire NAVO Assemblée.

Verder zijn ingekomen berichten van verhindering van de volgende bewindspersonen:

de minister van Financiën, in verband met het bijwonen van een Ecofin-vergadering in Brussel;

de minister van Economische Zaken, wegens ziekte;

de staatssecretaris van Buitenlandse Zaken, wegens verblijf in Kroatië;

de staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, mevrouw Van der Laan wegens verblijf in Brussel;

de staatssecretaris van Financiën, in verband met het bijwonen van een Ecofin-vergadering in Brussel;

de staatssecretaris van Defensie, wegens verblijf in Scandinavië, alleen voor het eerste deel van de vergadering;

de staatssecretaris van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer wegens verblijf in de Verenigde Staten;

de staatssecretaris van Verkeer en Waterstaat in verband met haar zwangerschap.

Verder zal in de loop van de dag een aantal bewindspersonen gedurende kortere of langere tijd wegens werkzaamheden in de Tweede Kamer afwezig zijn.

**

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen.

De **voorzitter**. De ingekomen stukken staan op een lijst, die in de zaal ter inzage ligt. Op die lijst heb ik voorstellen gedaan over de wijze van behandeling. Als aan het einde van de vergadering daartegen geen bezwaren zijn ingekomen, neem ik aan, dat de Kamer zich met de voorstellen heeft verenigd.

**

(Deze lijst is, met de lijst van besluiten, opgenomen aan het einde van deze editie.)

*B

!Algemene politieke beschouwingen!

Aan de orde zijn:

- de **algemene politieke beschouwingen inzake het in 2005 te voeren beleid**.

De **voorzitter**: Ik heet de minister-president, de aanwezige ministers en staatssecretarissen van harte welkom in dit huis.

**

De beraadslaging wordt geopend.

*N

De heer **Noten** (PvdA): Mevrouw de Voorzitter. We leven in een prachtig land. Met deze zin had ik mijn betoog op 26 oktober willen openen en niet zonder reden, want we zijn een rijk land, met goed opgeleide en mondige mensen. Dat is niet vanzelfsprekend en zeker niet altijd zo geweest. Nog in de 19de eeuw behoorde Nederland met Portugal en Ierland tot de achterlijkste landen in Europa met een belabberde hygiëne, een zeer hoge kindersterfte, analfabetisme alom en een onvoorstelbare armoede. Maar de bewoners wisten het heft in eigen handen te nemen, organiseerden zich in maatschappelijke verbanden en wisten binnen enkele generaties te emanciperen tot volwaardige burgers. Er ontstond een samenleving die gebaseerd is op zelforganisatie en solidariteit, te vaak te badinerend “Polder” genoemd.

In een land dat van oudsher een land van minderheden is, werd een uniek politiek en maatschappelijk compromis gesloten met als resultaat dat wat nu de verzorgingsstaat heet. Dus vond mijn fractie drie weken geleden dat het op zijn plaats was om te wijzen op de kracht van dit land en zijn burgers en op zijn vermogen om maatschappelijke veranderingen aan te gaan. Wij wilden erop wijzen dat onze polder geen model is dat je naar believen aan en uit kunt zetten, maar dat het een erfenis is uit een krachtige geschiedenis die een maatje groter is dan wij in het hier en nu vormen. Dus vond mijn fractie het gepast om de regering te vragen of niet juist dat geloof in onze eigen kracht het fundament zou moeten zijn onder haar beleid. Er moet gezocht worden naar kansen in plaats van gehamerd wordt op alles wat fout dreigt te gaan. Mensen moeten worden gemobiliseerd met het uitgangspunt op hoop, zij moeten niet verlamd worden door vrees. Coalities moeten worden gesloten in plaats van conflicten worden aangegaan.

De Algemene Beschouwingen werden echter in de Eerste Kamer drie weken uitgesteld en nu twijfel ik. Is het wel gepast, een dergelijke openingszin? Er is een afschuwelijke moord gepleegd, scholen en moskeeën staan in brand en ruiten van kerken worden ingegooid. Kun je dan nog steeds zeggen dat we in een prachtig land leven? Is het niet domweg naïef om dat te beweren? Volgens mijn fractie zijn twee redeneringen mogelijk: of we zaten er drie weken geleden naast en leven we helemaal niet in een prachtig land, zijn we eerder kinderen van de inquisitie dan van de verlichting en zijn we niet tolerant, maar eigenlijk gewoon ongeïnteresseerd. Zeker zolang het ons goed gaat. Zodra we ons bedreigd voelen, verdwijnt het laklaagje beschaving, nemen we woorden als “oorlog” in de mond en gaan we het gevecht met rechte rug aan.

Of, en dat is de andere mogelijkheid, is wat drie weken geleden waar was, dat nu nog steeds. Ook op 16 november leven we nog steeds in een prachtig land en wordt dit, hoe paradoxaal dat ook klinken mag, misschien een moment in onze geschiedenis waarop we iets gaan leren. Als de verwarring zo groot is als nu, word je stil. Dat zijn de momenten waarop je pas echt op zoek kunt

naar wat ons verbindt. Wat het is in onze samenleving dat haar zo de moeite waard maakt? Wij gaan op zoek naar kansen, naar nieuwe mogelijkheden om mensen te mobiliseren en om nieuwe coalities sluiten.

Volgens mijn fractie is dat een politieke keuze. De vraag is wie er gaat winnen: wordt dat Ali B. of wordt dat Mohammed B? Aan wie denken we als we onze wetten maken en als we onze begrotingen opstellen? Wie hebben we voor ogen als we als we ons onderwijs inrichten en de discussie over arbeidsparticipatie voeren? Mevrouw de voorzitter, ik heb drie witte zoons van 13, 11 en 8. Mohammed B. zal nooit hun voorbeeld worden. Ali B. is het al. En ja, mevrouw de voorzitter, we leven in een prachtig land, maar dat wil niet zeggen dat de leden van mijn fractie de ogen sluiten voor de problemen waar we voor staan.

Er is nogal wat te doen de komende jaren: Het Sociaal en Cultureel Planbureau wijst ons op een grote kloof tussen verwachting en werkelijkheid. Mensen hebben het gevoel dat ze op weg zijn naar een samenleving die ze niet willen. Onze welvaart staat onder druk. De productiviteitsontwikkeling blijft achter, het innovatieve vermogen is onvoldoende ontwikkeld en de participatie in het arbeidsproces van ouderen, vrouwen en groepen jongeren baart zorgen. Onze verzorgingsstaat staat onder druk. Ik wijs op de betaalbaarheid en de kwaliteit van een toenemende vraag naar zorg, op de kwaliteit van het beroepsonderwijs en op een toenemende onzekerheid over de toekomst van de sociale zekerheid. Verder bestaat het vraagstuk van de solidariteit met jongeren. De doorsneepremie maakt de pensioenen betaalbaar en dat is een groot goed, maar hoe zit dat als het aantal 65-plussers stijgt en het draagvlak voor de financiering smaller wordt?

Gelijktijdig leren we uit het rapport Sociale Uitsluiting in Nederland van het SCP dat één op de tien volwassen Nederlanders te maken heeft met één of meer vormen van sociale uitsluiting. De belangrijkste risicogroepen zijn alleenstaande ouders, uitkeringsontvangers, mensen die werkloos zijn geweest, niet Westerse allochtonen en mensen met een slechte beheersing van de Nederlandse taal. Tot slot noem ik de spanningen in de samenleving rondom het vraagstuk van integratie. Bij velen bestaat steeds meer het gevoel dat we op een vulkaan leven. We worden geconfronteerd met grenzeloze agressie door religieuze criminelen en extremisten. Het gevolg van dat alles is een toenemende onzekerheid in de samenleving. Het gaat goed, maar het wordt slechter. Mensen worden bang, voelen zich machteloos, een speelbal van anderen, slachtoffer van het grote boze systeem en onmachtig om daarin hun eigen werkelijkheid te creëren. Nu zijn er mensen, bestuurders, managers, die denken dat angst een goede voedingsbodem is voor veranderingen: zolang mensen zich zeker en veilig voelen, hechten ze aan het oude. Onzekerheid is in deze visie een voorwaarde voor verandering. De leden van mijn fractie geloven dat niet. In tegendeel: angst verlamt, zeker als die gepaard gaat met een gevoel van machteloosheid. Het leidt tot frustratie en frustratie leidt tot ofwel agressie ofwel een zelfgekozen uitsluiting. Voordat we het weten, hebben we een samenleving die bestaat uit ofwel boze, ofwel ongeïnteresseerde burgers. Het is de overtuiging van mijn fractie dat als we onze samenleving willen

mobiliseren, dat dan niet angst en onzekerheid, maar vertrouwen en perspectief de sleutelwoorden moeten zijn, hoewel we gelijktijdig met het woord vertrouwen graag zuinig omgaan. Vertrouwen laat zich niet afdwingen. Zelfs erom vragen lijkt ons onzinnig. Je kunt het hebben, je kunt het geven en je mag er op hopen. Dat zijn zo ongeveer de werkwoorden die erbij horen. Zelfs het werkwoord “verdienen” is in relatie tot het begrip “vertrouwen” misplaatst. Het reduceert vertrouwen tot een zakelijke transactie die het niet is. Met perspectief daarentegen kun je naar de mening van mijn fractie niet royaal genoeg zijn.

Als het onze ambitie is om de samenleving te mobiliseren, de bedreigingen weg te nemen en in te ruilen voor een nieuw maatschappelijk elan, is dan het afnemend vertrouwen in het gezag van politiek en overheid, zie het rapport van het SCP, en de toenemende kloof tussen beleid en uitvoering, zie het verslag van de Algemene Rekenkamer, niet ons grootste probleem? Moeten we dan niet, voordat we beginnen aan een sanering van onze sociale zekerheid, het activeren van onze arbeidsmarkt, het dynamiseren van ons lokaal bestuur en het ter discussie stellen van het stroperige poldermodel, eerst eens goed nadenken over de rol en verantwoordelijkheid van politiek en overheid zelf? Begint ook hier niet de verandering bij jezelf?

Als we terugkijken op het afgelopen jaar en als we proberen de conflicten en spanningen waarin we nu zitten, of die we misschien net achter de rug hebben, te analyseren, wat leren we dan? Ik geef enkele voorbeelden. Het kabinet wil nieuwe wetgeving doorvoeren, nog voordat de evaluatie van de huidige is voltooid. Wij zien dat in de discussie over dualisering en het wetsvoorstel van meer mensen in een cel. Het kabinet delegeert wel verantwoordelijkheden naar het lokale niveau delegeert, maar het haalt gelijktijdig de middelen die daarvoor nodig zijn weg en het verkleint de ruimte voor een eigen financieel beleid. Denk aan discussies over de bestuurlijke boete, de WAZ en de Wet maatschappelijke ondersteuning. Het kabinet grossiert in “niet”-wetten. Wellicht bestaat dit begrip helemaal niet, maar laat ik het hier introduceren. Wat zijn niet-wetten? Dat zijn wetten die dingen verbieden. Ze sluiten wegen af en openen geen nieuwe paden. Bij de discussies over VUT en prepensioen hebben wij dit goed kunnen merken. Wel een verbod en afschaffen, maar nauwelijks een nieuw perspectief. Het kabinet drukt het dogma van de gekozen burgemeester als democratisch fenomeen er doorheen. Gelijktijdig verkleint het de bevoegdheden van die te kiezen bestuurder. Denk hierbij aan de rol van de burgemeester bij de lokale veiligheid. Het dogma van de marktwerking wordt doorgezet, bijvoorbeeld in de zorg, zonder dat daadwerkelijk rekening wordt gehouden met de afhankelijke positie van de zorggebruiker en met het feit dat 80% van de zorgkosten na het 65e levensjaar worden gemaakt en 20% zelfs in de laatste twee levensjaren. Een klein illustratief voorbeeld van dat dogma is de wet die we binnenkort in de Senaat zullen behandelen: de invoering van de no-claim-teruggaaf. De vraag is hier heel eenvoudig: waarop baseert de regering de veronderstelling dat een no-claim van € 255 zal leiden tot minder zorgconsumptie? Dat het tot een administratief gedrocht zal leiden, is duidelijk en dat dit een “voorlopig”

administratief gedrocht wordt, is ook duidelijk: de regering heeft al aangekondigd dat er in 2007 weer een nieuwe regeling komt. Dat is toch raar gedoe? Het kabinet stimuleert scholen tot risicomijdend gedrag. Alleen leerlingen van wie scholen menen te weten dat er VWO in zit, krijgen na de brugklas een VWO-advies. Het oordeel wordt gebaseerd op het aantal zittenblijvers en geslaagden. Bovendien krijgen de scholen financiering voor een beperkt aantal jaren. Bij overschrijding draaien ze er zelf voor op, terwijl je toch zou willen dat scholen uit leerlingen proberen te halen wat erin zit. Verder zien wij een kabinet dat meerdere malen op zijn minst dreigt om de polisvoorwaarden van verzekeringen met terugwerkende kracht te wijzigen.

Kortom, wij zien een kabinet dat in de greep is van een maakbaarheidsconservatisme. Het is een ideologisch gedreven kabinet dat op centralistische wijze probeert te decentraliseren. Het dringt de samenleving op een dirigistische manier ondoordachte vormen van marktwerking. Door in te spelen op gevoelens van angst en onzekerheid denkt het dat het een nieuw vertrouwen in economie, samenleving en cultuur creëert. Daarmee heeft dit kabinet een ongekennde haast. De bestuursstijl is bruusk en dit najaar, zie het conflict rond VUT en prepensioen, is het in conflict met iedereen, inclusief zichzelf.

Naar onze opvatting is dit niet de manier om de samenleving te mobiliseren, het is hooguit een manier om haar in het gareel te laten lopen. Het kabinet grossiert in paradoxen en werkt volgens principes de principes van management by law: een poging om de samenleving te veranderen door wetten te veranderen. Volgens ons geen erg kansrijke veranderingsstrategie. Zo mogen wij aanschouwen dat de gemeentelijke bestuurlijke elite elkaar ontmoet in een circustent op het Malieveld. Bedreigend voor het kabinet zal deze bijeenkomst niet zijn geweest, hopelijk wel verontrustend.

De leden van mijn fractie weten dat de samenleving niet maakbaar is. Zoveel verstand hebben we. Desondanks hebben ook wij de ambitie om de samenleving te veranderen. Ook wij willen dat onderwijs en zorg toegankelijk en betaalbaar blijven, dat we op weg gaan naar een innovatieve en krachtige economie met een hoge arbeidsparticipatie en dat we naar een sociaal zekerheidstelsel groeien dat niet alleen rechtvaardig maar ook activerend werkt. Ook wij willen het vraagstuk van de solidariteit met jongeren aanpakken en oplossen, maar onze ambitie reikt verder. Wij willen ook een samenleving waarin mensen geïnteresseerd zijn in elkaars verschillen en geen samenleving waarin mensen bang zijn voor alles wat anders is. We willen de samenleving dichterbij brengen waarin burens elkaar helpen als het kan, waarin geluk iets anders is dan geld en waarin soms wel eens een beetje tijd over is. Kortom: niet alleen vriendelijker en veiliger, maar misschien eerlijker en rustiger. Met de gebruikelijke mix van wetten en geld komen we hier niet ver. Vriendelijkheid laat zich niet afdwingen door algemene maatregelen van bestuur en angst laat zich niet wegnemen door kaderwetten.

Ik ben nu halverwege mijn betoog en ik ben niet voor niets begonnen met de stelling dat we in een prachtig land wonen. Misschien was het voorgaande af en toe wat chagrijnig en zuur. Ik probeer een breuk in mijn verhaal te

maken en schenk aandacht aan het feit dat het onze taak is om ervoor te zorgen dat ons prachtige land nog mooier wordt. Waar zou een succesvolle veranderstrategie, en dus een succesvol kabinetsbeleid, aan moeten voldoen? Ik mag niet om een perspectief mag vragen zonder er zelf een te schetsen. Ik noem wat uitgangspunten. Misschien moet meer dan nu worden geanticipeerd op de grote maatschappelijke beweging. Die beweging is er een van steeds hoger en beter opgeleide mensen die gebruik kunnen maken van steeds betere en snellere informatie waardoor ze, door allerlei vormen van zelforganisatie, goed in staat zijn om een grotere autonomie op verantwoorde wijze zelf inhoud te geven. Dat is iets anders dan een ongebreidelde politieke keuze voor het individuele belang. Het is veel eerder het doorzetten van de democratiserings- en medezeggenschapsideeën uit de jaren zeventig, maar dan niet democratisering en medezeggenschap als doel op zichzelf, maar als onderdeel van een effectieve strategie om problemen die zich decentraal voordoen ook decentraal op te lossen.

Een succesvolle veranderstrategie moet volgens ons gebaseerd zijn op continuïteit in wet- en regelgeving. Wij moeten ervoor waken dat innovatie en vernieuwing niet iedere keer weer gefrustreerd worden door een nieuwe politieke context. Wij moeten het idee laten verdwijnen dat de samenleving zich laat veranderen door wetten te veranderen. Er moet een beleid worden ontwikkeld dat zich kenmerkt door minder groots en meer meeslepend. Dat betekent dat successen worden vergroot, hoe klein ze ook zijn. Incidenten mogen niet terzijde worden geschoven, maar ze mogen ook niet tot de belangrijkste aanjager van vernieuwing worden gebombardeerd. De overheid moet het voorbeeld geven. Zij moet rust en vertrouwen uitstralen in plaats van dat ze erom vraagt. Zij moet bereid zijn om te leren van opgedane ervaringen. Zij moet niet bang zijn voor argumenten van anderen. Zij moet erin slagen om op basis van gedeelde beelden over de maatschappelijke problemen een coalitie te sluiten met sociale partners, brancheorganisaties en lokale bestuurders, niet omdat draagvlak zo fijn is, maar omdat het nodig is om gemotiveerd en met overtuiging aan de slag te gaan.

Kortom: het kabinet zal de illusie moeten opgeven dat de samenleving verandert als we de wetten en regels veranderen. Een bedachtzamer en behoedzamer optreden is nodig. Wetten en regels moeten ons helpen om het leven te leven. Dat moet het criterium zijn waaraan wij ze toetsen in plaats van aan al die steeds technischer wordende handhavingtoetsen. Plaats de ideeën voor de techniek, maak het beleid minder groots, minder totaal maar wel meeslepend en wervend. Reageer minder op incidenten, propageer de successen, ga de discussie aan met uitvoerders en met burgers. Durf te experimenteren, leer te leren. Cultiveer de kunst van het luisteren.

Laat ik proberen concreter te worden door een aantal voorbeelden te noemen. Overigens zijn het slechts voorbeelden. Ik ruil ze graag in voor andere. Wat zou er gebeuren als we onze energie nu eens niet richten op het verlengen van het arbeidscontract van alle witte mannen van middelbare leeftijd die nu fulltime -- lees 36 uur -- werken, maar op alle veelal jonge vrouwen die nu 20 uur werken? Wat gebeurt er met de participatie, de betaalbaarheid van de sociale zekerheid en

oudedagsvoorziening als we die contracten naar gemiddeld 28 uur weten te brengen? Wat is daarvoor nodig en klopt de veronderstelling dat dit met erg lage transactiekosten gerealiseerd kan worden? Welk beleid hebben we dat daarop gericht is? Wat doet onze grootste werkgever, de overheid zelf, op dit terrein?

Ik geef nog een voorbeeld. Als we meer flexibiliteit op de arbeidsmarkt willen, waarom beginnen we dan onmiddellijk te sleutelen aan het ontslagrecht? Ook hier lijkt weer de werknemer van middelbare leeftijd met een langdurig dienstverband in een grotere onderneming de norm. Waarom proberen we niet juist dat geweldige flexibele potentieel van de zelfstandigen zonder personeel en de kleinere ondernemingen te versterken? Het kabinet doet hier iets aan, maar er is veel meer mogelijk. Heeft de overheid als werkgever wel eens gedacht aan terugkeergaranties voor mensen die de stap wagen? Heeft het kabinet eraan gedacht, de sociale zekerheid als vangnet enige tijd overeind te houden voor mensen die de stap wagen? Wordt de levensloopregeling toegankelijk gemaakt? Kijken wij opnieuw naar de eisen die het UWV aan het zelfstandig ondernemerschap stelt?

Ik wijs op het vraagstuk van de starters op de woningmarkt. Het moet toch mogelijk zijn om hen perspectief te bieden door samen met corporaties, marktpartijen en financiële instellingen beschikbaarheid en betaalbaarheid centraal te stellen en uit te zoeken wat daar de meest geëigende instrumenten voor zijn? Beschikbaarheid van voldoende bouwlocaties en grondprijzen is hierbij cruciaal. Waar blijft de huurbrief waaruit het woonakkoord valt lezen? Dit akkoord is in overleg tussen overheid, woonbond, woningcorporaties en marktpartijen tot stand gekomen. Er zijn of komen allerlei voorstellen om marktprikkels in de zorg te introduceren, maar welke initiatieven zijn er eigenlijk om de "arbeidslust" in de zorg te verhogen? Wordt er nagedacht over hoe het werk voor het verplegend personeel zo georganiseerd kan worden dat er loopbaanpaden gaan ontstaan? In de zorg werken meer dan 1 miljoen mensen. Is men hiermee bezig of is zorg niet veel meer dan verzekeren? Het thema arbeidslust komt ook terug in de innovatie-agenda die door de AWWN en FNV-Bondgenoten is opgesteld. Er is sprake van tal van voorstellen die slimmer en leuker werken met elkaar combineren. Ieder voorstel op zichzelf is allesbehalve groots, maar allemaal bij elkaar zijn ze absoluut meeslepend. Vind het kabinet dat het in een dergelijke discussie, of zelfs ontwikkeling, een rol kan spelen? Doet het dat ook? Probeert het deze ideeën over te nemen voor de eigen bedrijfstak? Met veel enthousiasme is de commissie-De Boer op zoek naar banen voor jongeren met minder mogelijkheden op de arbeidsmarkt. Het gaat moeizaam, maar het ligt niet aan het enthousiasme van de heer De Boer. Men kan een steuntje in de rug gebruiken. Het Innovatieplatform heeft een nota gepresenteerd over het belang van het VMBO-onderwijs voor het innovatieve vermogen van onze economie. Waarom vinden wij deze onderwerpen niet terug in het onlangs gesloten sociaal akkoord? Wel loonmatiging, sociale zekerheid en oudedagsvoorzieningen, maar geen investeringen in jongeren, participatie van vrouwen en versterking van de positie van het VMBO-onderwijs.

Als laatste voorbeeld noem ik de toenemende groep daklozen. De Britse regering formuleerde in 1998 een doel: het aantal “buitenslapers” moest in 2002 met 2/3 zijn gedaald en dat is gelukt door een nauwe samenwerking tussen verschillende overheden, corporaties, opvanginstellingen, justitie en politie. Er is opvang gerealiseerd en drang en dwang zijn toegepast met als sluitstuk strafrechterlijke sancties. Dat alles vond plaats onder de bezielende leiding van een minister-president die voor de uitvoering van die ambitie een aparte organisatie in het leven riep. Als Engeland dat kan, dan moeten wij dat ook toch kunnen?

Het zijn voorbeelden, maar ik kan me voorstellen dat het kabinet zegt dat het hiervoor geld nodig heeft. Ik durf de stelling aan dat dit niet waar is. Het gaat niet om meer of minder geld. Het gaat om een andere inhoud van beleid, een andere manier van werken. Als ik u daar niet van kan overtuigen, dan wil ik een paar suggesties doen. Waarom bent u absoluut niet bereid om na te denken over het vraagstuk van de hypotheekrente? Langzaam maar zeker is de regering de enige die op dit punt geen enkele stap wil zetten. Waarom wilt u niet nadenken over het maximeren van pensioenopbouw? Dit komt toch alleen ten gunste van de buitengewoon hoge inkomens op het moment waarop dit soort discussies buiten beeld blijft? Waarom is het onbespreekbaar om topinkomens extra te belasten?

Tot slot wil ik apart aandacht schenken aan het integratiedebat, voor zover het die naam nog verdient. Naar de mening van mijn fractie zijn er drie verschillende invalshoeken die ieder een eigen benadering vragen en die absoluut niet met elkaar verward mogen worden. Ten eerste gaat het om het vraagstuk van de veiligheid. Ook mijn fractie is hier de naïviteit voorbij. Het is absoluut nodig dat er hard wordt ingezet op het bestrijden van extremisme en terrorisme. Hier past: regering regeer! Mijn fractie wil u ook laten regeren, maar ik heb wel drie vrijblijvende adviezen. Regeer in ieder geval “kleurenblind”. Laat zien dat achtergrond en motieven voor extremisme voor deze regering niet relevant zijn. Of het nu Marokkaanse jongeren zijn of Hells Angels, of het nu een haringkar of shoarmatent gaat. Mijn tweede advies is om daarbij de hulp van anderen in te roepen. De oproep van de Amsterdamse wethouder Aboutaleb in de moskee om het publiek gezag te helpen bij het opsporen van risicohaarden is daar een voorbeeld van. Laat geen ruimte voor misplaatste loyaliteit. Mevrouw de voorzitter, is het mogelijk om in de Tweede Kamer, juist op dit punt wat rust in de tent te brengen? Moet u niet een keer in overleg treden met de fractievoorzitters aan de overzijde en proberen om het politieke opportunisme wat aan banden te leggen? Kan worden onderzocht of er een Kamerbreed gedragen beleid tot stand kan worden gebracht? Juist nu en op dit onderwerp is iedere vorm van eensgezindheid zo gewenst.

De heer **Schuyer** (D66): De heer Noten spreekt de voorzitter aan. Meent hij werkelijk dat het een taak van de voorzitter is om met de fractievoorzitters aan de overkant een gesprek te voeren over dit onderwerp?

De heer **Noten** (PvdA): Ja, dat is mijn mening.

De heer **Schuyer** (D66): Waarvan akte!

De heer **Noten** (PvdA): U hebt het goed begrepen en dat is fijn.

Ik kom bij mijn derde advies. Probeer ons in deze tijden zo weinig mogelijk lastig te vallen met Haags gedoe. Sikkeneurige discussies tussen ministers over competenties brengen ons nergens. Het zijn genante vertoningen en ze dragen niet bij aan een groter vertrouwen in een krachtdadige overheid.

De tweede lijn is die van de dialoog. Ik spreek dus over dialoog en niet over retoriek. In tijden als deze helpt retoriek even niet. Wel helpt het besef dat door de moord op Theo van Gogh ook de Marokkaanse gemeenschap zelf hard getroffen is. Ook helpt het besef dat maatschappelijke uitsluiting misschien geen reden, maar wel een voedingsbodem is voor extreem gedrag. In die zin verdient de minister president een compliment omdat hij zijn best doet. Hij gaat naar Uden en praat daar met moeders en kinderen en laat zien dat hij ook hun minister-president is. Hij bezoekt een Haagse wijk en hij viert het einde van de ramadan in een moskee. De vragen die hem daar worden gesteld zijn niet eenvoudig te beantwoorden, maar hij probeert het en dat is goed want het zijn de vragen die ertoe doen. Ik hoop alleen maar dat het geen oprisping is. Dat het meer is dan een onderdeel van crisismanagement, dat het door gaat als straks de gemoederen weer wat bedaard zijn en dat het uiteindelijk ook tot uitdrukking komt in een meer programmatische aanpak. Een dialoog is namelijk echt iets anders dan een inburgeringsexamen. Overigens past bij een dialoog het besef dat we maar één soort Nederlandse staatsburgers hebben en dat zijn alle burgers met de Nederlandse nationaliteit. Dezen worden allemaal hetzelfde behandeld, ongeacht afkomst, ras en geloof. Dit alles zou ons bijna doen geloven dat we te maken hebben met een Nederlands vraagstuk dat opgelost kan worden als we maar voldoende repressief zijn en gelijktijdig oprecht de dialoog aangaan, maar dat is natuurlijk niet waar. Dit zou de geopolitieke aspecten ontkennen evenals het feit dat er in Turkije, Marokko en Egypte nog altijd vele malen meer aanslagen door fundamentalisten worden gepleegd dan in ons land. Er is niet alleen sprake van een botsing tussen beschavingen, maar veel eerder van een botsing binnen beschavingen. In die zin is er inderdaad een grote behoefte aan vrede, maar niet zozeer hier als wel in het Midden-Oosten. Minister Bot heeft in de zomer de initiatiefnemers van Genève, Jossie Beilin en Jasser Rabbo ontvangen en alle support toegezegd. Zijn dat alleen mooie woorden geweest, hoe belangrijk ook, of is daar verder nog inhoud aan gegeven? Naar onze mening is de Roadmap to Peace een kans op vrede, hoe klein ook, en verdient zij het om krachtig te worden opgepakt. Nederland is voorzitter van de Europese Unie. Zou een initiatief niet op zijn plaats zijn? Laten wij een keer niet wachten op de Verenigde Staten. Zeker nu, bij het overlijden van Arafat, lijkt ons een dergelijke poging de moeite waard.

In dit verband kan ik het niet nalaten om het ook te hebben over de toetreding van Turkije tot de Europese Unie. Ik zal het kort houden. De oorsprong van de Europese Unie ligt in ons verlangen naar vrede en politieke stabiliteit. Het is

nog maar een generatie geleden dat Europa in brand stond en ons eigen land op een afschuwelijke wijze werd getroffen. Met een pijnlijke precisie vond een holocaust plaats. Het lijkt wel of we het zijn vergeten en de vrede hebben aanvaard als een vanzelfsprekendheid, maar dat is ze niet. Als we nog steeds die vrede willen en die politieke stabiliteit, zullen we moeten doen wat onze voorgangers deden: grenzen opheffen, samenwerken, anderen toelaten en niet buitensluiten. Kortom, alles moet in het werk worden gesteld om Turkije volwaardig en netjes binnen de EU te verwelkomen.

Samenvattend kom ik tot een afronding: sturen we op angst of sturen we op perspectief? Is de insteek daarbij verandering door conflict of door het sluiten van coalities? Deze centrale vragen stelt mijn fractie aan het kabinet. Het gaat erom dat wij met de goede dingen bezig zijn. Ik heb al enige tijd visioenen van een kabinet-Balkenende II dat in het voorjaar van 2005 valt en wel in de Eerste Kamer en bovendien over de gekozen burgemeester. Dat is schrikken, niet zozeer dat het kabinet valt en ook niet dat dit in de Eerste Kamer gebeurt, maar wel dat het over de gekozen burgemeester valt. Terwijl er zoveel behoefte is aan een regering die daadwerkelijk regeert, struikelt het over plannetjes voor bestuurlijke vernieuwing die de problemen van een halve eeuw geleden moeten oplossen. Het zijn ongenueanceerde en onvoldragen plannetjes waar nauwelijks iemand om gevraagd heeft en die zich eerder kenmerken door een ideologische gedrevenheid dan door praktisch inzicht.

Mevrouw de voorzitter, misschien wil het kabinet me een plezier doen: als het dan toch valt, mag het dan vallen over iets zijn wat de moeite waard is?

De heer **Schuyer** (D66): Meent de heer Noten dat de gekozen burgemeester een zaak is van de vorige eeuw? Mag ik hem erop wijzen dat Nederland het enige land in Europa is die nog geen gekozen burgemeester kent? Zijn we daarmee progressief? Hoe moet ik de heer Noten verstaan?

De heer **Noten** (PvdA): Ik sprak over de problemen van de vorige eeuw, zoals een niet transparant lokaal bestuur. Het huidige lokale bestuur is volgens mij zeer adequaat en transparant. Ik heb mij niet principieel tegen de gekozen burgemeester uitgesproken. Ik kan me heel goed voorstellen dat de gekozen burgemeester de uitkomst van een goed debat over de inrichting van lokaal bestuur kan zijn, maar het is niet het begin en daar lijkt het nu wel op.

De heer **Kox** (SP): De heer Noten zei dat de kans bestaat dat het kabinet in de Eerste Kamer over de gekozen burgemeester gaat vallen. Ook sprak hij de hoop uit dat het kabinet over iets anders valt. Mij is het om het even: hoe eerder, hoe beter! Betekent dit echter dat de PvdA over de deconstitutionalisering van de burgemeestersbenoeming in deze Kamer een ander standpunt zal innemen dan in de Tweede Kamer? Voor een val van het kabinet hebben wij dat wel nodig!

De heer **Noten** (PvdA): Wij hebben de discussie in dit huis over de deconstitutionalisering nog niet afgerond. Zoals u weet, zit er nog een fase voor. Wij hebben er een

principieel punt bij omdat wij ons afvragen of dit punt na twee verkiezingen überhaupt nog aan de orde moet zijn. Het debat daarover moet eerst zijn afgerond. Verder beoordelen wij het wetsvoorstel op zijn eigen merites. Deconstitutionalisering is deconstitutionalisering; gekozen burgemeesterschap is gekozen burgemeesterschap. Het zijn twee verschillende wetsvoorstellen.

De heer **Kox** (SP): Uw oproep is geen losse flodder.

De heer **Noten** (PvdA): Neen, mijn oproep is geen losse flodder.

De heer **Kox** (SP): Wij mogen dus zwaar geschut van de PvdA tijdens dat debat verwachten.

De heer **Noten** (PvdA): U mag in alle debatten, zoals uit het verleden ook blijkt, van de PvdA zwaar geschut verwachten.

De heer **Kox** (SP): Dat was mij nog niet opgevallen, maar daarvoor dank!

De heer **Werner** (CDA): Mevrouw de voorzitter. De afschuwelijke moord van Theo van Gogh, een weerzinwekkende misdaad, heeft duidelijk gemaakt dat ook Nederland niet vrij is van extremistische en terroristische netwerken en organisaties die de democratie, de rechtsstaat en de menselijke waardigheid ernstig bedreigen. Dit kwaad moet ook naar de mening van mijn fractie met kracht bestreden worden. Dat zal waarschijnlijk niet kunnen zonder in te leveren op de beleving van onze burgerlijke grondwettelijke rechten en vrijheden. Tot hoever onze fractie bereid is daarin te gaan, zal zij aan de hand van de concrete voorstellen hier in deze Kamer uitdiscussieren.

Met alle kritiek die ongetwijfeld te geven is op de instanties die bij de bestrijding betrokken zijn, wil ik ook waardering uitspreken voor de medewerkers van deze instanties en instellingen die zich soms met gevaar voor eigen leven inzetten voor de veiligheid van onze samenleving.

Naast repressieve maatregelen blijft het onverkort noodzakelijk ook preventief te blijven investeren in het waarden- en normendebat. Er is in de toekomst geen andere weg dan een weg in gezamenlijkheid, hoe moeilijk die ook zal zijn. Het kunnen beleven van eigen religies, al dan niet in combinatie met eigen levensovertuigingen en levensstijlen, vraagt ook om waarden die wij allen met elkaar delen; waarden die juist garant staan voor de veiligheid, de menselijke waardigheid, het respect voor elkaars leven, voor elkaars eigendommen, voor de schepping en voor non-discriminatie. Kortom, waarden die de burgers zich eigen gemaakt hebben en die in hen geworteld zijn en die ten grondslag liggen aan internationale verdragen zoals het Verdrag inzake de fundamentele rechten van de mens en in onze Grondwet zijn verankerd. Daaraan werken in scholen, bedrijven en kerken dat is de opgave. Dat geldt ook voor maatschappelijke organisaties, de media en de overheden. Een diepgaand debat over de vraag naar de identiteit van onze samenleving en die van Europa is noodzakelijk. Wij vragen het kabinet, dit debat met kracht voort te zetten en

aan te moedigen. Langs die weg kunnen degenen die dreigen af te haken en te ontsporen wellicht nog op tijd van het dwaalspoor afgehouden worden en kan erger worden voorkomen.

Deze preventieve aanpak is al eerder door ons bepleit. Mijn voorgangster, mevrouw Timmerman-Buck, hield daarover in haar bijdrage aan de algemene politieke beschouwingen van 2001 een indringend betoog. Zij sprak ook over een niet vrijblijvend inburgeringsprogramma om het Nederlanderschap inhoud te geven.

Ik wil ook niet voorbijgaan aan de vaak heftige discussies in de afgelopen weken over de vrijheid van meningsuiting. Vrijheid van meningsuiting is niet zo absoluut dat je zomaar alles kunt roepen; niet in de stadions, niet in de moskeeën en niet in de media. Kwetsen, oproepen tot haat en geweld en beledigende discriminerende taal mogen niet bij wet, maar daarnaast is er ook nog gewoon burgermansfatsoen. Je kunt bij het uitdragen van je mening ook een beetje rekening houden met hoe dit bij de ander zal overkomen. Op die verantwoordelijkheid heeft de minister-president dit weekend dan ook terecht gewezen.

Regeren is vooruitzien. Hoe vaak is de politiek niet verweten niet over de grenzen van de eigen regeerperiode heen te kunnen kijken en de aandacht te veel te richten op de dingen van de dag; kortzichtigheid dus. Dit kabinet doet het anders en pakt op daadkrachtige wijze een groot aantal zaken aan die met het oog op de toekomst geboden zijn en betreft nadrukkelijk de langere termijn in zijn beleid. Dat is nieuw en voor velen even wennen. De sense of urgency dat het roer om moet worden echter lang niet door iedereen in de samenleving gedeeld of op dezelfde wijze beleefd.

Laten we de feiten eens op een rijtje zetten. Niemand kan er omheen dat de vergrijzing de komende decennia diep ingrijpende gevolgen heeft voor de jongeren, voor de werkgelegenheid, de woningbouw en voor de kosten voor de gezondheidszorg. De trend van steeds langer studeren, steeds eerder ophouden met werken en dus in doorgaans goede gezondheid een steeds langere periode genieten van het pensioen is op de langere termijn niet vol te houden en zal doorbroken moeten worden. Over 25 jaar zal een kwart van de bevolking ouder dan 65 jaar zijn. Dat betekent dat waar nu tien werkenden tegenover drie gepensioneerden staan, dit de komende decennia zal verdubbelen naar zes gepensioneerden. De gevolgen daarvan zijn groot. Ik wijs er overigens op dat wij de vergrijzing niet uitsluitend als een bedreiging. In een generatiebewust beleid liggen ook even zovele kansen.

Niemand kan er omheen dat de kaart van Europa ingrijpend gewijzigd is. De EU is uitgebreid met tien nieuwe lidstaten en de globalisering heeft ervoor gezorgd dat grote delen van de wereld die wij nog kennen als ontwikkelingslanden thans onze grootste concurrenten aan het worden zijn, zo het al niet zijn. India, China en delen van Zuid-Amerika zullen Europa de komende decennia voorbijstreven. Ook dit heeft grote gevolgen voor ons land. Veel economische bedrijvigheid zal in ons land niet meer rendabel zijn en verplaatst worden naar andere werelddelen met groot verlies aan werkgelegenheid.

Deze fundamentele veranderingen zijn allemaal wel eerder onderkend maar de gevolgen ervan zijn te lang

genegeerd in het beleid of danig onderschat. Het ging toch zo goed in de vette jaren negentig waar veel problemen nog konden worden afgekocht met geld? Het ging toch zo goed met het financieringstekort van de overheid dat omsloeg van een tekort in een overschot waardoor wij optimistisch dachten de staatsschuld af te kunnen lossen in één generatie? Het ging toch zo goed met de koersen van de aandelen? Nog nooit werd door particulieren zo massaal naar de beurs getrokken. We waren toch zo mooi -- al dan niet collectief -- verzekerd voor vrijwel alles wat ons kon overkomen?

De eeuwwisseling is dan ook meer dan een verspringen van de jaartelling. Het markeert ook een keerpunt in onze geschiedenis en een ruw ontwaken uit de in de jaren negentig ook politiek gevoede droom. Het blijkt namelijk niet allemaal zo mooi te zijn we dachten en de gouden bergen zijn als sneeuw voor de zon verdwenen. De onzekerheid en onvrede daarover zijn groot en velen vragen zich af hoe dit allemaal in zo'n korte tijd heeft kunnen veranderen. Daarbij komt nog dat we de ergste economische inzinking meemaken sedert de jaren tachtig. Die is overigens minder conjunctureel maar vooral structureel van aard is. De onzekerheid wordt nog vergroot omdat tal van instrumenten die zekerheid moeten bieden -- zoals de sociale zekerheid -- zelf ook hervormd worden.

Dit kabinet pakt de nieuwe uitdagingen van nu en van de toekomst krachtadig aan door middel van een forse hervormingsagenda. De WW, WAO en de bijstand worden of zijn reeds hervormd en meer gericht op arbeidsparticipatie. Dat is op zichzelf juist, maar in een tijd van toenemende werkloosheid roept dat extra spanningen op die om zorgvuldig maatwerk vragen. De VUT wordt in versneld tempo afgebouwd om te worden vervangen door een moderne levenslooptregeling. De economische bedrijvigheid wordt meer gericht op diensten, kennis en innovatie, op datgene waar onze kansen liggen: de kenniseconomie, waarbij ook de innovatieve kracht van de Nederlandse industrie wordt onderkend. De gezondheidszorg moet hervormd worden om de sterke groei in de vraag flexibel op te kunnen vangen. Het onderwijs wordt gedereguleerd opdat de professionals in het onderwijs meer ruimte krijgen voor maatwerk en de nieuwe economie zal forse investeringen in het onderwijs vragen, gericht op het levenslang leren. Het financieringstekort wordt binnen de 3% EMU-norm gehouden: Het goed om te zien dat ook hier de rekening niet doorgeschoven wordt naar onze kinderen en kleinkinderen. Die bezuinigingen doen natuurlijk extra pijn. De CDA-fractie is tevreden dat binnen deze budgettaire beperkingen de prioritaire gebieden zoals de veiligheid, de zorg en het onderwijs zijn ontzien, alhoewel de Tweede Kamer daaraan wel heeft moeten bijdragen!

De koers en daadkracht van het kabinet wordt door de CDA-fractie op hoofdlijnen gesteund. Tegelijkertijd moet geconstateerd worden dat het draagvlak in de samenleving verbetering behoeft. Dat vraagt intensieve communicatie, maar ook een adequate informatievoorziening. Je kunt wel gelijk hebben, maar je moet het ook nog krijgen!

Het moet gezegd worden, de presentatie van het beleid was verbrokkeld en daardoor was de samenhang

niet altijd even duidelijk. Dit telt des te meer omdat er altijd al een natuurlijke weerstand is tegen veranderingen en de pijn van bezuinigingen nooit op een enthousiast onthaal zullen kunnen rekenen. De hervormingsagenda is niet gering en het overgrote deel van de bevolking was er ook niet op voorbereid. Als je een jaar geleden op een verjaardagspartijtje aan mensen had gevraagd wie er graag in plaats van VUT of prepensioen een levensloopregeling wilde hebben, was de kans groot dat slechts een enkeling wist waar je het over had. Er moet dus in ieder geval hard, nog harder gewerkt worden aan het scheppen van draagvlak.

Onze fractie is dan ook buitengewoon verheugd over het feit dat het kabinet en de sociale partners elkaar weer hebben gevonden in een nieuw sociaal akkoord. De christen-democratie heeft de gespreide verantwoordelijkheid altijd hoog in het vaandel staan en hecht zeer aan een respectvolle omgang met maatschappelijke organisaties. Even leek het erop dat het kabinet bezig was de positie van de werknemersorganisaties te ondermijnen en voorgoed wilde afrekenen met het poldermodel. Gelukkig is dit een misvatting gebleken. Maar er is meer om blij mee te zijn. Het akkoord met de sociale partners heeft ook de problemen die onze fractie had met bijvoorbeeld de levensloopregeling en de hervormingen van de WAO weggewonnen. Het allerbelangrijkste is toch wel dat het draagvlak voor de hervormingen aanzienlijk is vergoot en de sociale partners volop hun eigen maatschappelijke verantwoordelijkheid en betrokkenheid in de uitvoering van een houdbaar systeem van sociale zekerheid blijven behouden. Daarmee wordt ook recht gedaan aan de sociaalchristen-democratische opvatting over de inrichting van de samenleving en de rol van maatschappelijke organisaties. Ik wil het kabinet en de sociale partners van harte complimenteren met het bereikte resultaat.

Ook dit jaar kan ik niet voorbijgaan aan dat belangrijke punt, het herstel van het vertrouwen in de overheid. De overheid is goed in beleid maken maar presteert matig in het uitvoeren van beleid. Het kabinet heeft het bevorderen van een slagvaardige overheid terecht hoog op de agenda geplaatst want de kritiek en het ongenoegen in de samenleving is nog steeds groot. In september jl. heeft ook deze Kamer uitvoerig gedebatteerd over de kloof tussen beleid en uitvoering. Toen zijn Kamerbreed een tweetal moties aangenomen. De bewindslieden minister Remkes en minister De Graaf hebben in hun reactie van 21 september hun sympathie voor de moties uitgesproken en aangegeven nader overleg te willen plegen met de minister van Justitie inzake de motie-Van Thijn en met andere meest betrokken bewindslieden over de motie van mevrouw Bemelmans. Wanneer mogen wij het standpunt van de regering over deze moties tegemoet zien? Onze fractie gaat er vanuit dat de regering beide Kamerbreed gesteunde moties zal uitvoeren.

Het verleden leert dat op vrijwel alle beleidsterreinen heel wat grote operaties geheel of gedeeltelijk zijn mislukt als gevolg van problemen in de uitvoering. Ik noem de vele hervormingen in het onderwijs, de sociale zekerheid en de vele voorgenoemen

stelselwijzigingen in de gezondheidszorg, die niet of slechts gedeeltelijk ten uitvoer zijn gebracht. Wie de beleidsvoornemens van het kabinet op zich laat inwerken, mag zich terecht de vraag stellen of alles wat thans op 1 januari 2006 moet ingaan ook echt operationeel uitvoerbaar zal zijn, los van de politiek of van draagvlak. Het lijstje is indrukwekkend: een nieuw WAO-regime, afschaffing van de fiscale facilitering van VUT en prepensioen, een zeer veelomvattende wijziging van de ziektekostenverzekeringen, invoering van de wet maatschappelijke ondersteuning, een zorgtoeslag, liberalisering van de huren, een gekozen burgemeester, een nieuw kiesstelsel, afschaffing van de OZB, om maar een aantal grote punten te noemen. Met de aanneming van een wet is de uitvoering echter nog niet geregeld. Wij vragen de regering, teneinde te voorkomen dat de grote hervormingen zouden stranden in de uitvoering, om bij de wetgeving terzake uitvoerig te rapporteren over wat zij heeft ondernomen om een efficiënte en doeltreffende uitvoering te waarborgen.

Een goed functioneren van de overheid begint met kwalitatief goede wetgeving en het afschaffen van overbodige en onzinnige regelgeving. Gelukkig kan geconstateerd worden dat vrijwel alle departementen daar veel werk van maken. De CDA-fractie wacht de verdere ontwikkeling op dit terrein dan ook met vertrouwen af. Wil het groeiend beroep op de rechter teruggedrongen worden en de cultuur van gedogen beëindigd worden, dan zal allereerst de kwaliteit van de wetgeving verbeterd moeten worden. Het afgelopen jaar bewerkstelligde deze Kamer 20 novelles, meer dan er doorgaans in een hele regeerperiode totstandkomen. Met name het overgangsrecht vraagt de volle aandacht, zeker nu zulke fundamentele veranderingen worden voorgestaan en gebroken wordt met het verleden. Juist op dat punt heeft de regering echter wat steekjes laten vallen.

In een beschouwing over het functioneren van de overheid kan niet voorbijgegaan worden aan de positie van de lokale overheden. Het CDA is vanuit zijn traditie een voorstander van decentralisatie en van krachtige gemeenten en provincies die ook een adequate politieke armslag bezitten. Decentralisatie wordt alom beleden, maar de gevolgtrekking dat het zo kan zijn dat de ene gemeente zus handelt en de andere zo en dat burgers dus verschillend behandeld zouden kunnen worden, afhankelijk van de plaats waar zij wonen, lijkt voor menigeen veel moeilijker te verteren. Toch is dat onherroepelijk tot op zekere hoogte het gevolg van echte decentralisatie die ook maatwerk, op de individuele burger toegesneden ondersteuning, mogelijk maakt. Burgers en hun organisaties die een andere opstelling van de gemeenten op een bepaald punt wensen, zullen zich ook allereerst tot hun eigen lokale overheid dienen te wenden. Actief burgerschap, een ideaal van de christen-democratische beweging, begint met een lokale democratie die er echt toe doet en die niet slechts uitvoeringsinstantie is van nationaal vastgelegd beleid.

Zo moet onze zorg ook verstaan worden. Decentrale overheden ondergaan in korte tijd een bombardement van zware veranderingen. Er is sprake van decentralisatie, een gekozen burgemeester, afschaffing van de OZB en veel nieuwe taken, bijvoorbeeld ingevolge de

WMO, terwijl de recent ingevoerde dualisering in de praktijk nog voor veel problemen zorgt. De CDA-fractie neemt twee tegengestelde bewegingen in het beleid waar. Enerzijds wil men de lokale democratie nieuw leven inblazen. Dit vraagt om vergroting van de politiseerbare marges voor gemeenten en provincies, de "ware vrijheid" dus. Anderzijds worden deze marges uitgehold door bijvoorbeeld het eigen belastinggebied in te perken en de centrale regie op grond van het gelijkheidsbeginsel te versterken. Ik nodig de minister-president uit te verhelderen waar het kabinet nu staat in dit spanningsveld.

Het regeerakkoord voorziet ook in een aantal staatkundige hervormingen om de band tussen kiezer en gekozen te verstevigen. Twee daarvan noemde ik reeds: de gekozen burgemeester en de wijziging van het kiesstelsel. Bij de algemene politieke beschouwingen van vorig jaar heb ik namens de CDA-fractie gezegd dat de fractie, net zoals in het CDA-verkiezingsprogramma staat, hecht aan de benoemde burgemeester, maar dat zij, gelet op het regeerakkoord, bereid is om andersluidende voorstellen niet op voorhand al zonder meer te verwerpen. We zijn nu een jaar verder en binnenkort is het zo ver. Bij de behandeling van het deconstitutionaliseringsvoorstel in deze Kamer wil onze fractie een stevig debat met de regering over haar opvattingen over de positie van decentrale overheden in de Grondwet. Het is niet voor niets dat onze fractie in het verleden meerdere malen tegen gelijksoortige voorstellen tot grondwetsherziening heeft gestemd. Inzet van onze zijde is daarbij de opvatting dat decentrale overheden, voor wat betreft de hoofdelementen van hun inrichting, in de Grondwet verankerd behoren te zijn.

Na de eventuele aanneming van het deconstitutionaliseringsvoorstel hier, het ophalen van de grondwettelijke slagboom dus, gaat het vervolgens om een wijzigingsvoorstel van de Gemeentewet waarin de nieuwe gekozen burgemeester vorm krijgt. Onze fractie zal die voorstellen onderzoeken in het licht van het advies van de Raad van State, dat zeer kritisch is en uitmondt in het zware dictum het voorstel zo niet aan de Tweede Kamer te zenden, en in het licht van het vorig jaar bij de algemene politieke beschouwingen en ook nu weer herhaalde uitgangspunt van het hoofdschap van de raad. Onze fractie gaat er overigens vanuit dat de behandeling van deze voorstellen in de Tweede Kamer pas zal plaatsvinden nadat deze Kamer heeft ingestemd met de deconstitutionalisering.

Ook over het voornemen om het kiesstelsel te wijzigen staat de CDA-fractie niet te juichen. Wij hebben begrepen dat het debat over wijziging van het Nederlandse kiesstelsel met betrekking tot de Tweede Kamer op en achter het toneel volop woedt. De Eerste Kamer past uiteraard terughoudendheid op dit moment. Wel moet het mij van het hart dat de CDA-fractie niet onverdeeld gelukkig is met sommige ontwikkelingen. Zij hoopt dat de zoektocht van de regering en de Tweede Kamer naar een stelsel dat Kamerleden oplevert met meer regionale binding in een slagvaardig parlement, succes kent en tot een nieuwe goede balans leidt. Het gevaar daarbij te verzanden in een moeras van compromissen waarin de aanvankelijke bedoeling wegzakt, is echter niet denkbeeldig. Het kiesrecht mag niet zo gemuteerd raken

dat het huidige stelsel wordt afgelost door een ingewikkeld systeem dat eerdere niet in elkaars verlengde liggende idealen wil verenigen en dat ons daarom juist verder van huis brengt. Wij zullen de voorstellen verder wachten.

Sprekend over staatkundige hervormingen is onze fractie in het jaar waarin wij herdenken dat het Statuut van ons Koninkrijk 50 jaar bestaat, benieuwd naar de reactie van de regering op de voorstellen van de commissie-Jessurun over de bestuurlijke financiële toekomst van de Nederlandse Antillen. Onderschrijft het kabinet de noodzaak dat in gezamenlijkheid belangrijke stappen moeten worden gezet en wanneer is het standpunt van het kabinet te verwachten?

De regering doet in haar beleid een groter beroep op maatschappelijke krachten en de eigen verantwoordelijkheid van burgers. De CDA-fractie kan zich in algemene zin goed vinden in dat streven, maar heeft toch een paar vragen over de concrete uitwerking. Ook de CDA-fractie is ervan overtuigd dat velen te gemakkelijk zijn gaan leunen op de collectieve verzorgingsarrangementen, hetgeen het draagvlak voor de ver doorgeschoten verzorgingsstaat heeft ondermijnd en deze schier onbetaalbaar heeft gemaakt. Een omvorming van de verzorgingsstaat naar een sociale rechtsstaat, waarin de overheid de sociale grondrechten respecteert en ook de opdracht nakomt om een schild te zijn voor de zwakken, is hierbij uitgangspunt. In haar ijver te hervormen heeft de CDA-fractie wel eens de indruk dat te gemakkelijk naar de eigen verantwoordelijkheid wordt verwezen, zonder dat voldoende is nagegaan of degenen wie het betreft, zelf in de positie verkeren die eigen verantwoordelijkheid ook werkelijk te kunnen dragen. Daar ligt de grens van de eigen verantwoordelijkheid en het begin van de solidariteit. Die solidariteit kan zich in vele vormen voordoen tussen gezonden en zieken, tussen ouderen en jongeren, tussen rijk en arm en, nu zeer actueel, tussen en binnen de generaties. Wij vragen nadrukkelijk aan het kabinet om, wanneer een beroep op de eigen verantwoordelijkheid wordt gedaan, dan ook duidelijk aan te geven dat deze door de betrokkene ook in redelijkheid gedragen kan worden. Wij hebben dat wel eens een beetje gemist.

Veel mensen zijn geschrokken, toen zij hoorden dat door de liberalisering van de huren de huur tot 2010 wel met 25% zou kunnen toenemen. Hoe zit het hier met de bescherming van de woonlasten voor de lagere inkomens? Het CDA pleit voor een plafond, een bepaald percentage van het inkomen, voor de lasten van burgers voor onder meer het wonen. Vorig jaar hebben wij het daar bij de algemene politieke beschouwingen ook al uitvoerig over gehad. Wordt nu echt aan dat systeem van maximalisatie van de woonlasten gewerkt? Waarom is daar in de berichtgeving niet nadrukkelijk naar verwezen?

De CDA-fractie wil dat de zorgtoeslagen die gekoppeld zijn aan de nieuwe basisverzekering tegen ziektekosten, duurzaam voldoende compensatie bieden voor de lagere inkomensgroepen. Onze fractie is er nog niet van overtuigd dat het voorstel dat thans bij de Tweede Kamer is ingediend, dat al in voldoende mate doet.

Er is een tweede aspect in de rol van de overheid, zoals de regering deze ziet, waarvoor onze fractie aandacht vraagt, namelijk de privatisering. Ook in het christen-

democratisch gedachtegoed moet zo veel mogelijk aan de samenleving zelf worden overgelaten: subsidiariteit dus. De overheid moet niet doen wat mensen het beste zelf kunnen regelen. Maar schieten wij soms niet te ver door met de marktwerking en het privatiseringsstreven? Zo zet de CDA-fractie nog steeds vraagtekens bij de voorgenomen privatisering van Schiphol. De mainport Schiphol vormt een uitzonderlijk groot strategisch en economisch belang voor Nederland met uitzonderlijke risico's met betrekking tot gezondheid, milieu, veiligheid en overlast voor de omgeving. Vormt de luchthaven Schiphol niet een zodanig uniek belang voor Nederland dat wij eigenlijk niet moeten willen dat het toezicht en het bestuur in handen komen van mensen die wellicht minder oog hebben voor het publieke belang en die niet gauw een lager rendement voor lief zullen nemen als het publieke belang dat vraagt? Bovendien lopen wij dan het risico dat de aandeelhouders het behoud van Schiphol als mainport helemaal niet als nastrevenswaardig zien.

En wat te denken van een andere mainport: de haven van Rotterdam? Zou de regering er voorstander van zijn dat de gemeente Rotterdam, naar analogie van Schiphol, het Havenbedrijf zou privatiseren met het risico dat de aandelen bijvoorbeeld in handen komen van de reders? Rijk en gemeente kunnen straks een overheids-NV neerzetten waarin de rijksoverheid weer voor een derde gaat participeren. Met andere woorden: de richting die het kabinet met gedeeltelijke privatisering van Schiphol inslaat, staat haaks op de lijn ten aanzien van mainport Rotterdam.

De liberalisering van de energiesector is Europees afgedwongen. Privatisering en overname van de Nederlandse energiemaatschappijen, inclusief de elektriciteitscentrales, door buitenlandse bedrijven lijken onontkoombaar nu de NMA een fusie van de Nederlandse energiebedrijven afwijst. Dat gevaar wordt nog groter, als de distributienetten worden afgesplitst. Wat betekent dit voor de leveringszekerheid, de werkgelegenheid en de investeringen in de centrales? Dreigt op termijn dan niet een verlies aan werkgelegenheid, kennis en innovatie in de energievoorziening en dreigt deze sector dan niet verloren te gaan voor Nederland met alle consequenties van dien? Het financiële gewin op korte termijn uit de verkoop van de aandelen zou ons op langere termijn wel eens duur te staan kunnen komen. Voorzichtigheid lijkt hier geboden, zoals ook de Energieraad heeft geadviseerd.

Verder missen wij in het beleid een verdere uitwerking van "de maatschappelijke onderneming". In onze kring wordt hiermee bedoeld op een private, niet op winstuitkering gerichte onderneming die specifiek is toegesneden voor het op private basis uitvoeren van geheel of gedeeltelijk publieke taken. Scholen, woningbouwcorporaties en ziekenhuizen behoren daartoe. Met name in de hervormingsplannen voor de gezondheidszorg lijkt regelrecht afgekoerst te worden op pure vrije marktwerking met daarbij behorende op winstuitkering gerichte instellingen. In zijn recente brief van 20 oktober 2004 over de liberalisering van de zorgsector heeft de minister van VWS het ook letterlijk over het toestaan van uitkeerbare winst aan ziekenhuizen, zelfstandige behandelcentra en instellingen voor de geestelijke gezondheidszorg. De CDA-fractie is er nog

even niet aan toe dat de winst die gemaakt wordt op de behandeling van psychiatrische patiënten, wordt uitgekeerd in de vorm van dividend aan de aandeelhouders. De directie die dergelijke voorstellen zal moeten voorleggen aan de cliëntenraad, zal het waarschijnlijk niet overleven. Ik beveel de heer Hoogervorst dan ook aan om kennis te nemen van het artikel in Onderneming en Maatschappij van de hand van J.P. Balkenende, getiteld De maatschappelijke onderneming. Er is meer dan alleen maar markt of overheid.

Het kabinet wil de concurrentiepositie van Nederland in de wereld verbeteren en werken aan een duurzame en sterke economie. Loonmatiging is geboden, maar nog belangrijker is het beleid gericht op het versterken van de kenniseconomie. Dit vergt forse investeringen in het onderwijs, het wetenschappelijk onderzoek en het onderwijsachterstandenbeleid. Van de 1,5 miljoen kinderen in het basisonderwijs behoren thans ongeveer 400.000 leerlingen tot de doelgroep van het onderwijsachterstandenbeleid, van wie de helft van autochtone afkomst en de helft van allochtone afkomst. Hier zal dus fors in geïnvesteerd moeten worden opdat ook zij in de toekomst kunnen meekomen. De CDA-fractie is verheugd dat de bezuinigingen op deze post door de Tweede Kamer ongedaan zijn gemaakt. Bij- en nascholing zullen met de verdere ontwikkeling van de kenniseconomie en langer doorwerken steeds belangrijker worden. Natuurlijk ligt er een belangrijke taak voor het postinitiële onderwijs bij de werkgevers en sociale partners. Maar zou het niet passen in het kader van de doelstellingen van de levensloopregeling om de mogelijkheid om boven de dertig op lifetime basis door te studeren, te verruimen en daarvoor studiekostenvergoeding te verkrijgen?

Vorig jaar hebben wij een indringende gedachteswisseling met de regering gehad over het principe van de rechtvaardige oorlog. Wanneer is een zogenaamde pre-emptieve aanval verantwoord, in welke situatie en met welk mandaat? Het Adviescollege Internationale Vraagstukken heeft een boeiend rapport uitgebracht over dit onderwerp. De regering heeft recentelijk haar standpunt aan de Kamer doen toekomen, waarvoor wij erkentelijk zijn. Wij komen daar bij de behandeling van de begroting van Buitenlandse Zaken zeker op terug. Intussen gaat die discussie door: mag soevereiniteit van de staat dekmantel zijn voor terroristen, mogen onder die protectie massavernietigingswapens ontwikkeld of verhandeld worden, en vooral kunnen we, mogen we regeringen die hun eigen volk uitmoorden ongestraft hun gang laten gaan? Internationaal begint er daarom ook een discussie op gang te komen over het recht van humanitaire interventie. Geen nieuwe Ruanda's, en hoe lang nog mag de tragedie in Darfur voortduren? Kan de regering zeggen wat zij vindt van die discussie en kan zij zeggen wat volgens haar de condities zullen zijn op basis waarvan een humanitaire interventie gerechtvaardigd is? We vragen dit ook met het oog op de wenselijkheid dat na de verkiezingen in de Verenigde Staten een opening komt, om het transatlantische partnerschap een nieuwe invulling te geven. Zullen de VS hun koers nog sterker verleggen naar het unilateralisme en meer toegeven aan de neiging

om de zaken zelf ter hand te nemen, of zullen zij, nu gebleken is dat men wel met een overmacht van wapens een oorlog kan winnen, maar daarmee nog niet de vrede gevestigd is, noch in Irak noch in Afghanistan, mogelijk een grotere bereidheid tonen om meer samen te werken met de volkerengemeenschap? De bereidheid daartoe is mede afhankelijk van de eensgezindheid in Europa om bereidheid te tonen echte medeverantwoordelijkheid te nemen voor de aanpak van mondiale problemen. Europa en de VS hebben elkaar hard nodig voor die mondiale agenda. De Verenigde Staten ons om haar te ontlasten bij vredesmissies en humanitaire interventies en wij de VS voor een effectieve bestrijding en bescherming tegen terrorisme. Uit een transatlantische peiling blijkt dat Europa en de VS verder uiteen drijven als het gaat om diplomatieke en veiligheidskwesties, maar economisch steeds meer verstrengeld raken. Welnu, Nederland heeft goede relaties met Washington en wij hopen daarom van harte dat de regering met het EU-voorzitterschap alles in het werk

zal stellen om te proberen een nieuwe invulling te geven aan het Atlantisch partnerschap.

Het kabinet toont moed door een groot aantal problemen die zijn blijven liggen en uitdagingen voor de toekomst grondig aan te pakken. De CDA-fractie heeft veel waardering voor de inzet van het kabinet. Er wordt waar nodig gebroken met het verleden en gebouwd aan de toekomst. Ook worden de eerste positieve resultaten waarneembaar. De eerste tekenen van teruglopende criminaliteit zijn er, in weerwil van alles wat er gebeurt. De wachtlijsten in de zorg nemen af, de export groeit weer, economisch herstel dient zich aan. Op het gevaar af te veel hooi op de vork te willen nemen, zal het onze fractie niet verbazen als in het ambitieuze programma uiteindelijk toch enige temporisering noodzakelijk zal blijken te zijn. Maar over de hele linie kan de regering rekenen op de volle steun van onze fractie. Ik wacht het antwoord van de regering dan ook in vertrouwen af.

*N

Mevrouw **De Wolff** (GroenLinks): Voorzitter. Nederland heeft op 2 november zwaar verlies geleden. Een afschuwelijke moord werd gevolgd door een ketenreactie van aanslagen en pogingen daartoe op moskeeën, scholen en kerken. Mensen voelen zich kwetsbaar, onveilig. Zijn soms in verwarring. Twee collega-parlementsleden kunnen niet meer normaal functioneren. De uitoefening van wezenlijke grondrechten: de vrijheid van meningsuiting, de vrijheid van onderwijs en godsdienst en het recht gevrijwaard te worden van discriminatie staan onder druk. Scheidslijnen ontstaan tussen bevolkingsgroepen. Xenofobie dreigt. Wat GroenLinks betreft, is maar één scheidslijn gerechtvaardigd en noodzakelijk: die tussen het overgrote deel van de bevolking enerzijds en individuen die geweld toepassen of prediken anderzijds. Het komt er meer dan ooit op aan die grens met zoveel mogelijk mensen en organisaties te onderstrepen en degenen die zich aan de verkeerde kant van de lijn bevinden te isoleren en, waar mogelijk, te vervolgen.

Maar daarmee zijn we er niet. Met name op het terrein van het minderheden- en integratiebeleid rijst de vraag: hoe verder? De integratie is grotendeels geslaagd, zei de commissie-Blok afgelopen jaar nog. Maar in de maatschappelijke situatie van dit moment lijken successen uit het verleden geen garantie meer te bieden voor de toekomst. Er zal forser dan ooit geïnvesteerd moeten worden in een vreedzaam en respectvol samenleven van bevolkingsgroepen uit verschillende culturen en in eerbiediging door iedereen van de fundamenteën van onze democratische rechtsstaat. We moeten bezien hoe fundamentalisme voet aan de grond krijgt, nota bene bij mensen die op papier goed geïntegreerd lijken te zijn. Wat zijn daarvan in een verhardende samenleving als de Nederlandse en in de internationale context sinds met name 2001 de voedingsbodems? Ik neem aan dat de regering naast haar inzet op het gebied van veiligheid ook haar inzet ter bevordering van duurzame integratie en bestrijding van segregatie en xenofobie nog uiteen zal zetten. Een plan van aanpak is toegezegd, maar misschien kan de regering in dit debat al de hoofdpunten van dat beleid uiteenzetten. Ik neem aan dat dat geen restauratie betreft van het artikel over godslastering. Daaraan heeft mijn fractie in het geheel geen behoefte. Het artikel heeft zijn nut bewezen in de tijd dat Reve werd vervolgd, en daaraan hebben wij overgehouden dat wij allemaal de tekst over de ezel met de omzwachtelde hoefjes, die wellicht gaat spartelen, op ons netvlies hebben staan. Sindsdien is dat artikel terecht in de vergetelheid geraakt, waar het volgens ons ook hoort. Dat neemt niet weg dat het recht op vrijheid van meningsuiting ook wat onze fractie betreft niet absoluut is. Ik denk dat het goed is dat de minister-president uiteen zet dat waar de vrijheid van meningsuiting grenst aan xenofobie, de regering een forse inzet zal kiezen om tot bestrijding daarvan over te gaan.

De Troonrede begon dit jaar met haast een smeekbede om vertrouwen. Een kabinet dat om vertrouwen vraagt, moet volgens de fractie van GroenLinks eerder beginnen met nadenken over de vraag wat er nodig is om vertrouwen waard te zijn. Dat geldt zeker als je het minst populaire kabinet sinds 60 jaar bent. Het is dan niet genoeg om te roepen dat de last van de vergrijzing bij ongewijzigd beleid niet te dragen zal zijn. Daar is iedereen het over eens. Het is onvoldoende om de mantra van de eigen verantwoordelijkheid te blijven herhalen. Dat vergt argumenten. Vertrouwen win je alleen maar door responsief optreden en door het respecteren van democratische waarden. Door aan te tonen dat wat je wilt rechtvaardig is. En dat wat je doet doeltreffend is. Een regering die vertrouwen verlangt, treedt en blijft in overleg met de samenleving. Stelt niet hautain dat er geen alternatief is: serieuze, ja zelfs betere alternatieven zijn er genoeg. Ze vlogen het kabinet de afgelopen maanden om de oren, en beslist niet alleen van de drie linkse oppositiepartijen. Aan het kwart miljoen betogers van 2 oktober hoefde echt niet uitgelegd te worden dat de Nederlandse economie versterkt moet worden en dat een modernisering van de sociale zekerheid noodzakelijk is. Zij, en velen met hen, kwamen in actie tegen de arrogantie van de macht die koste wat het kost zijn eigen sociaal onrechtvaardige agenda wilde uitvoeren. Zij verzetten zich tegen een premier die van de normen en waarden zegt te

zijn, maar de waarden van rechtvaardigheid en solidariteit alleen maar met de mond belijdt. Tegen een kabinet dat steeds maar weer het ranglijstje laat zien waaruit moet blijken dat we teveel vrije dagen hebben maar de ranglijstjes negeert waaruit blijkt hoe de inkomensongelijkheid toeneemt en het onderwijs zienderogen verschaalt. Dan heb ik het nog niet eens over het ranglijstje waar wij de toppositie op innemen, namelijk over de uitstoot van broeikasgassen. Mag de economische ontwikkeling ook een beetje duurzaam zijn?

Welke lering heeft het kabinet zelf getrokken uit de afgelopen maanden? Betreurt het kabinet zijn top-downbenadering, die leidde tot de sociale onrust van afgelopen herfst? Begrijpt het kabinet de maatschappelijke weerzin tegen het prevaleren van zogenaamde daadkracht boven draagvlak? En had het resultaat dat eervorige week in de vorm van een najaarsakkoord werd bereikt niet veel sneller en met minder gezichtsverlies bereikt kunnen worden? Zou dat voor het consumentenvertrouwen niet beter zijn geweest, zoals het CPB in de macro-economische verkenning van dit jaar aangaf?

Balkenende-II ontziet de hogere inkomens en legt de pijn bij de kwetsbaren en de middeninkomens. Waarom verdwijnen volgend jaar de ID-banen, wordt er opnieuw in de huursubsidie gesneden en kiest het kabinet voor nominaal gelijke premies in de ziektekostenverzekering? Waar zijn de vergelijkbare ingrepen in de bovenkant van het inkomensgebouw? Waarom gaat het belastingtarief in de tweede schijf omhoog en dat in de hoogste schijf niet? Waarom haakt het kabinet niet aan bij de groeiende maatschappelijke roep om een discussie over de nog steeds ongebreidelde hypotheekrenteaftrek, die de schatkist nu 9 mld euro per jaar kost en in 2007 maar liefst 11 mld euro? Gisteren viel dan eindelijk het H-woord, maar de illusie dat dat werkelijk tot een ander beleid zal leiden, heeft slechts enkele uren geduurd. Klopt het dat het kabinet tot aan 2007 geen enkele maatregel zal voorstellen om deze kostenpost te gaan beperken?

Waarom weigert het kabinet vermogende ouderen aan te spreken op hun bijdrage aan de kosten van de vergrijzing? Waarom wordt de aftrekbaarheid van pensioenpremies niet afgetopt? Waarom geldt het appel van het kabinet op de eigen verantwoordelijkheid eigenlijk zo selectief voor de mensen die de minste kansen hebben hun eigen lot te beïnvloeden? Dat zijn de vragen waar het kabinet maar geen antwoord op geeft. En dat is precies waarom het kabinet aan populariteit ontbreekt. Het gaat niet om beter uitleggen, om beter communiceren, zoals de heer Werner zei. Dit kabinet heeft, een andere conclusie is niet mogelijk, geen kaas gegeten van sociale rechtvaardigheid.

Het kabinetsbeleid is niet alleen niet rechtvaardig, maar op veel onderdelen evenmin doelmatig. Neem kennis en innovatie, de sleutel voor economische groei en dankzij D66 een speerpunt van dit kabinet, althans, dat zou het moeten zijn. Maar na de oprichting met veel bombarie van het innovatieplatform werd het akelig stil. Hoe staat het daar eigenlijk mee? Hoe kan D66 over twee jaar zijn deelname aan dit kabinet verdedigen? Dan moet er wel wat meer te melden zijn dan de snellere afgifte van verblijfsvergunningen aan kenniswerkers van buiten de EU. Vergeet het kabinet ondertussen niet dat we het niet

alleen moeten hebben van hoogopgeleiden en superspecialisten, maar dat een goed opgeleid middenkader even belangrijk is? Dat je dus op het leerachterstandenbeleid van kansarme kinderen niet moet korten. Dat je doorstroommogelijkheden van leerlingen niet moet verkleinen, maar vergroten. Wat brengt dit kabinet concreet in het zicht in de strijd tegen schooluitval en verbetering van het vmbo?

Het buikpijndossier van de WAO is een ander voorbeeld van ineffectief beleid. Zijn vriend en vijand van de WAO het er net over eens dat het beleid van Paars – PEMBA, Poortwachter - zijn vruchten afwerpt, wil het kabinet voor 10 mld euro een kostbaar privatiseringsavontuur aangaan. Waarom eigenlijk? Om het beeld te bevestigen dat Paars niets zou hebben gedaan? De verzekeraars staan er intussen watertandend bij. De dupe zijn kleine werkgevers zonder reïntegratiemogelijkheden, en vooral de gedeeltelijk arbeidsongeschikten, die met een uitkering ver onder het sociaal minimum het slachtoffer worden van een verhardende prestatimaatschappij waarin het reïntegratiebeleid verder wordt afgebroken. Het najaarsakkoord bevat op het punt van de WAO slechts heel marginale verschuivingen en geen antwoord op deze kritiek. Graag krijg ik hierop een reactie van het kabinet.

Nederland draagt bij aan de democratische en economische opbouw van Irak, aldus de troonrede. Met de regering zegt mijn fractie dat de militairen die Nederland naar Irak heeft uitgezonden groot respect verdienen. Maar de fractie van GroenLinks voegt daaraan toe dat zij met het verkeerde doel naar de verkeerde oorlog zijn gezonden. Een oorlog die, naar zelfs Kofi Annan onlangs durfde toe te geven, in strijd was met de internationale rechtsorde. De massavernietigingswapens: het kabinet was ervan overtuigd dat ze er waren en dat ze de aanval legitimeerden. Een kardinale misvatting. De steun van de bevolking: het kabinet was ervan overtuigd dat het Iraakse volk de coalitie als bevrijders zou binnenhalen. Een tweede misvatting, de coalitie wordt eerder als een bezetter dan als een bevrijder gezien. Een snelle aanval om Saddam uit te schakelen en dan zou Irak niet meer hoeven te lijden, ook Nederland geloofde erin. Een derde misvatting. Water, elektra, werk en andere eerste levensbehoeften, ze zijn er na anderhalf jaar nog steeds niet. 18 miljard dollar Amerikaans wederopbouwgeld blijft onuitgegeven.

Een regime change om te voorkomen dat Saddam een onzalig verbond met Al-Qa'ida zou aangaan. Terroristische groeperingen hebben inmiddels hun kans schoon gezien en Bin Laden is in Irak een goedlopend filiaal begonnen. In de moslimwereld nemen de antiwesterse gevoelens toe; helaas weer een misvatting.

Hoe is het mogelijk dat Nederland zich zo ernstig heeft verkeken op de inzet van de aanval op Irak en op hetgeen zou volgen? Hoe is het mogelijk dat de regering met haar misvattingen wegkomt in de Tweede Kamer en dat de Eerste Kamer op geen enkel moment in de afgelopen anderhalf jaar zelfs maar één beleidsdebat heeft gewijd aan de kwestie-Irak? Wij bespraken Irak wel in de marge van debatten over andere onderwerpen, maar de vraag of het mogelijk is dat wij in de toekomst nogmaals op basis van dergelijke misvattingen coalitiepartij worden

in een oorlog als die welke nu in Irak woedt, hebben wij onszelf niet gesteld. Zeker waar de Tweede Kamer afziet van eigen onderzoek naar de oorzaak van de verkeerde taxaties van dit kabinet, zou het op onze weg liggen om diepgaand te onderzoeken hoe in de toekomst kan worden voorkomen dat Nederland nog eens op basis van zulke ernstige misvattingen steun verleent aan een oorlog. Ik zou het op prijs stellen om niet alleen van het kabinet, maar ook van de collega's een reactie te vernemen.

De minister-president is, door een verontrustende ziekte gevelde, meer dan een maand uit de running geweest. Wij hopen dat hij zijn taken inmiddels weer in goede gezondheid kan uitvoeren en dat zijn blessure hem geen parten meer speelt. Ondanks onze fundamentele kritiek op zijn beleid wensen wij hem persoonlijk alle goeds. Wij zien de verdediging van zijn kabinetsbeleid met kritische belangstelling tegemoet.

*N

Mevrouw **Van den Broek-Laman Trip** (VVD): Mevrouw de voorzitter. De VVD-fractie is verheugd, dat de minister-president hersteld is en vandaag zelf de discussie met de Eerste Kamer over het beleid voor volgend jaar kan en wil voeren.

“Vrijheid is leven zonder angst”, dat was de beginzin van mijn algemene beschouwing drie jaar geleden. Vele sprekers hebben toen uitvoerig stil gestaan bij 9-11, zoals het later is gaan heten. Terrorisme en extreem moslimfundamentalisme werden krachtig veroordeeld, maar alles gebeurde ver weg. Nu is het dichtbij. In een democratie is de overheid verantwoordelijk voor de veiligheid van haar inwoners, waarbij moet worden aangegeven dat zij die verantwoordelijkheid niet kan waarmaken zonder steun van de inwoners zelf. Wij ondersteunen van harte de lijn die dit kabinet vorige week heeft ingezet. Keihard moeten wij optreden tegen terroristen en terreurgroepen die door middel van geweld, moord en doodslag hun normen en waarden aan onze samenleving trachten op te dringen. Het is terecht dat het kabinet hier tegenover een compromisloos standpunt heeft ingenomen. Ook de reacties, brandstichting en bommen, die op de gruwelijke moord van Van Gogh volgden zijn onacceptabel. Ik vraag de minister-president vandaag zijn visie over de onheilspellende situatie in Nederland te geven. Er is vorige week al uitgebreid over gediscussieerd aan de overzijde van het Binnenhof.

De moord op de heer Van Gogh heeft velen een relatie doen leggen met de vrijheid van meningsuiting. Die vrijheid is een groot goed, maar heeft haar grenzen. “De ware vrijheid luistert naar de wetten” zei Jacques Perk. Het is de rechter die uitmaakt waar en wanneer de wettelijke grenzen zijn overschreden. Dat is gemakkelijk gezegd, maar ook de rechters zijn kinderen van hun tijd, en de tijd die achter ons ligt was lankmoedig in zijn uitleg van wat kon en niet kon. Ik verneem graag van het kabinet of dit het noodzakelijk acht, wettelijke criteria omtrent de vrijheid van meningsuiting aan te passen. Onze minister-president wil een dialoog aangaan. Kan hij wat explicieter aangeven wat hem hierbij voor ogen staat? Een dialoog met wie, waarover en met welk doel? Meer wil ik hier vandaag niet over zeggen.

Wij zijn verheugd dat het kabinet een akkoord heeft bereikt met de vakbonden en de werkgevers. De consequente lijn van het kabinet is uiterst noodzakelijk. Onze samenleving vergrijsd en economisch gesproken zitten wij in een dal. Dat vraagt om ingrijpende maatregelen die door de samenleving niet zonder slag of stoot worden aanvaard. De VVD-fractie deelt de visie van het kabinet als het gaat over de consequenties van de demografische situatie van ons land in de eerstkomende dertig jaar. De eens zo kenmerkende piramide van de bevolkingsopbouw waarbij er altijd meer jongeren dan ouderen waren, is veranderd in een grillige kerstboom die topzwaar dreigt te worden. Die kerstboom kan omvallen, tenzij hij tijdig wordt gestut. Wellicht moet er zelfs even een boomchirurg aan te pas komen om ervoor te zorgen dat die kerstboom zonder al te veel schade overeind blijft staan. Hoe stutten wij deze boom?

Wij leven in een land waar solidariteit een groot goed is. Het gaat dan meestal om horizontale solidariteit tussen mensen, dat wil zeggen dat mensen in vergelijkbare omstandigheden premies of belasting opbrengen om met elkaar bepaalde risico's te dekken of voorzieningen mogelijk te maken. Wij kennen ook de verticale solidariteit: de werkende generatie die de premies opbrengt voor de AOW-uitkeringen. Het gaat dan om solidariteit tussen generaties. En zolang er maar meer jongeren dan ouderen zijn, is het geen probleem en dat was tot nu toe het geval. Maar nu is dat tijd om de andere kant te bezien. Het gaat nu om de vraag in hoeverre ouderen solidair zijn met de jongeren. Ouderen moeten nu bereid zijn, voor jongeren een klein stapje terug te doen. Is het kabinet van oordeel dat het zo juist gesloten sociaal akkoord ook die solidariteit omvat?

Oudedagsvoorzieningen aanpassen is een kwestie van lange adem. Burgers moeten de tijd hebben om zich hieraan aan te passen en waar nodig hun eigen maatregelen te nemen. Hoewel regeren vooruitzien is, gaat het nu niet over de komende vier of tien jaar, maar over een periode van twintig tot dertig jaar. Dat vereist een zeer consistent volgehouden overheidsbeleid over vele jaren. Dat betekent ook dat de maatregelen die nu worden genomen “waterproof” moeten zijn. Ze moeten bijvoorbeeld passen in Europese regelgeving. Burgers moeten erop kunnen vertrouwen dat, als de overheid van hen inspanningen vraagt, de aard ervan niet telkens wordt veranderd. Gaarne een reactie van het kabinet op deze bespiegelingen.

Hoe houden wij die kerstboom voor de langere termijn overeind? Het antwoord op die vraag is verhoogde arbeidsparticipatie. Niet alleen moeten meer mensen aan het werk, met name vrouwen, zoals de 20-jarigen die de heer Noten noemde, allochtonen en ouderen, maar ook zullen mensen weer langer moeten doorwerken. Gelukkig beginnen eerder genomen maatregelen succes af te werpen. In dit verband is het goed, op te merken dat de maatregel die het kabinet neemt om meer allochtonen Nederlands te leren spreken belangrijk is. Op die manier kunnen wellicht grote groepen allochtonen (weer) aan het werk. De gemiddelde eindleeftijd voor arbeidsparticipatie is gestegen van 60 naar 62 jaar en daarmee zitten wij in de Europese middenmoot. Maar dit kan en moet nog verder omhoog. Wij willen mensen ook graag meer keuzevrijheid geven, om tijdelijk even uit de arbeidsmarkt te stappen of

zelfs eerder met werken te stoppen, maar dan wel op eigen kosten: men moet er dan zelf voor sparen. De afspraken daarover in het sociaal akkoord spreken ons aan. Kan het kabinet nog aangeven wat de consequenties van het akkoord zijn voor de kleine ondernemers? Gaan zij niet kapot aan een levenslooppregeling die de structuur van een klein bedrijf kan ontregelen?

Samenvattend, de VVD-fractie van mening dat de koers van het kabinet een juiste is. Het verhaal lijkt hard, maar is sociaal. Hard nu, om sociaal te blijven morgen. Want als wij nu niets doen, dan gaat het gewoon mis. Mis met de gezondheidszorg, mis met het onderwijs, mis met de sociale zekerheid, mis met de verticale solidariteit. En daar wordt iedereen in dit land de dupe van.

Dat gezegd hebbend, moeten wij ophouden in onze eigen somberte te blijven steken. Mijn partij heeft groot vertrouwen in de kracht en het aanpassingsvermogen van de Nederlandse burgers. Onze samenleving is sterk, open en creatief. Wij hebben in principe in huis wat wij nodig hebben. Maar soms denk ik: wij zouden wel eens wat meer ambitie mogen hebben. Daarover wil ik de volgende tien minuten spreken. Ik wil spreken over ondernemerschap, onderwijs en innovatie, en over een overheid die daarvoor de voorwaarden schept.

Eerst moeten onze economische plaats bepalen. Het gaat – nu word ik weer een beetje somber -- al jaren niet goed met de Nederlandse economie. Binnen Europa maakt Nederland deel uit van de groep van minst presterende landen. En dat terwijl Europa het al slechter doet dan Amerika en Azië, waar China en India onstuimig groeien. Nederland is in enkele jaren tijd geduikeld van de kopgroep naar de staartgroep. Wie denkt dat het vanzelf goed komt met de groei, komt bedrogen uit. Uit de conjunctuurindicator van de OESO blijkt dat het herstel van de economie deze herfst al zijn hoogtepunt bereikt. Wachten op betere tijden is dus geen optie. Als wij niets doen, zijn die betere tijden al voorbij nog voordat ze zijn begonnen!

Hoe zijn wij in die staart beland? Wij hebben concurrentiekracht verloren. Door de jarenlange bovenmatige loonstijgingen en verbeteringen van de overige arbeidsvoorwaarden heeft Nederland zich uit de markt geprijsd. De Nederlander heeft veel vrije tijd en werkt weinig uren. Waar ligt de sleutel tot herstel en tot hogere welvaart? Volgens mijn fractie moet die worden gezocht in ondernemerschap; ondernemerschap gericht op groei van de omzet en van het aantal banen. In de ondernemingen moet het geld worden verdiend dat essentieel is om de kwaliteit van ons voorzieningenniveau in stand te houden. Juist op het gebied van ondernemerschap staat Nederland er niet goed voor. Dat verklaart voor een deel onze teleurstellende economische prestaties. Ik noem een aantal onthullende cijfers. In 2003 zakte Nederland op de index van nieuw ondernemerschap ver weg. Wij staan nu in de achterhoede van de twintig onderzochte OESO-landen! Slechts 3,6% van de mensen tussen de 18 en 64 jaar houdt zich met nieuw ondernemerschap bezig, tegen 4,6% in 2002. In Nederland geeft 68% van de bevolking de voorkeur aan veilige loondienst boven ondernemerschap. Dit gegeven is redelijk dramatisch. Is het kabinet het met deze conclusie eens? Naar onze mening vereist het belang van

ondernemerschap daarom het commitment van het gehele kabinet. En die boodschap moet tot in de haarvaten van alle betrokken departementen doordringen.

De heer **Kox** (SP): De fractievoorzitter van de VVD schetst in haar eigen woorden een dramatisch beeld en geeft aan waar het allemaal fout is in dit land, niet alleen nu, maar in een proces van jaren en jaren.

Mevrouw **Van den Broek-Laman Trip** (VVD): Nee.

De heer **Kox** (SP): U zei daarstraks: het gaat al jarenlang fout.

Mevrouw **Van den Broek-Laman Trip** (VVD): Nee.

De heer **Kox** (SP): Ik heb twee grote oren, maar goed. In ieder geval hebt u gezegd dat het niet goed gaat in dit land. Als u dat zo zegt, denkt u dan: verdorie, wij hadden de liberalen de afgelopen 25 jaar nooit in de regering moeten laten? Immers, uw politieke richting is in die tijd de meest constante factor in de politiek geweest. Krijgen wij na deze schets van dit dramatische beeld ook nog zelfkritiek te horen?

Mevrouw **Van den Broek-Laman Trip** (VVD): Wat wilt u daarna horen?

De heer **Kox** (SP): Als het al jaren fout is gegaan en wij in zo'n dramatische positie zitten, wil ik graag horen hoe dat komt en wie daarvoor verantwoordelijk is. Uw partij is de meest constante politieke factor.

Mevrouw **Van den Broek-Laman Trip** (VVD): Ik heb gezegd dat het naar onze mening de laatste paar jaar -- dus niet al jaren en jaren -- ontzettend snel naar beneden is gegaan. Het is juist dat ook de VVD in al die kabinetten heeft gezeten, maar niet alleen en er waren soms compromissen nodig die wij wel moesten sluiten.

De heer **Kox** (SP): U zat wel in de regering, ook de laatste jaren, maar de andere partijen deden het verkeerd, zoals het CDA, de PvdA en D66?

Mevrouw **Van den Broek-Laman Trip** (VVD): Dat hebt u mij niet horen zeggen. Ik heb alleen maar gezegd dat je in dit soort kabinetten wel compromissen moet sluiten!

De heer **Kox** (SP): Met uw eigen rol daarin is nooit iets mis geweest? Het is niet mogelijk dat er iets verkeerd is gegaan vanwege een liberale visie?

Mevrouw **Van den Broek-Laman Trip** (VVD): Ik heb aangegeven dat met name in het kabinet-Kok stevige compromissen moesten worden gesloten waar de VVD ook verantwoordelijk voor was. Natuurlijk, stel je voor!

Mevrouw de voorzitter. Ik zei dat het belang van ondernemerschap naar onze mening het commitment van het gehele kabinet verdient. Niet alleen de minister van Economische Zaken, maar ook die van Financiën, Sociale Zaken, Verkeer en Waterstaat en Onderwijs zouden het belang van ondernemerschap veel nadrukkelijker in hun beleid moeten betrekken. Een goed voorbeeld is in dit

verband de nota Ruimte van het kabinet en de keuzes die daarin worden gemaakt. Dat wij moeten kiezen voor gerichte economische ontwikkeling en daarbij niet iedereen te vriend kunnen houden, is evident. Wel vragen wij hoe het kabinet ervoor denkt te zorgen dat alle goede voornemens in die nota ook in daden worden omgezet en hoe het daarover regie wil voeren. Gaarne een reactie van de minister-president.

De heer **Noten** (PvdA): Ik vind het begrip ondernemerschap wel erg breed. Moet ik mij daar de grote ondernemers bij voorstellen, die van de Shell, ING, of juist die 4,6 die gedaald was naar 3,6 waar u net over sprak, startende ondernemers, met name in het midden- en kleinbedrijf?@ Is het laatste het geval, hebben die misschien dan niet andere behoeften en belangen dan de Shell's en de ING's van deze wereld?

Mevrouw **Van den Broek-Laman Trip** (VVD): Als ik over ondernemerschap spreek, doel ik op alle ondernemingen, maar ik ben het van harte met u eens dat het niet eenzelfde beleid kan zijn en dat er voor kleinere ondernemers ander beleid zou moeten worden gevoerd dan voor grote. Ik heb dat overigens zojuist ook nog nadrukkelijk gesteld toen ik vroeg hoe de levensloopregeling voor juist de kleinere ondernemers zou uitpakken.

Mevrouw de voorzitter. Waarom wagen niet meer mensen de sprong naar ondernemerschap? Ik heb het ook nu dus met name over de kleine ondernemers. Waarom vinden Nederlanders het ondernemerschap geen aantrekkelijk alternatief voor een baan in loondienst? Ik wil vier clusters van mogelijke oorzaken noemen. Daarbij richt ik mij uiteraard alleen op zaken waar wij politiek iets mee kunnen doen en wil ik mij niet wagen aan bespiegelingen over de risicomijdende volksaard!

Ten eerste de conjunctuur. Daarover zal ik kort zijn. Over het inkomen van veel ondernemers -- ik heb het weer over de kleinere -- zijn de laatste tijd alarmerende berichten gekomen. De inkomenspositie van zelfstandigen en starters is de afgelopen jaren aanzienlijk verslechterd. Cijfers geven zelfs een teruggang van 25% aan en dat is zorgelijk. Uit onderzoek blijkt dat in landen waar het ondernemerschap wél een aantrekkelijke optie is, de economische terugloop van de afgelopen jaren nauwelijks gevolgen had voor het aantal ondernemers en starters. In de Verenigde Staten, Canada en Australië blijft men het avontuur gewoon aangaan. Wat zijn de verwachtingen van het kabinet over de conjunctuur op middellange termijn?

De tweede cluster is die van de administratieve lastendruk. Dat blijft een belangrijk punt. De administratieve lasten voor bedrijven veroorzaakt door de overheid bedroegen 17,1 mld euro, waarvan 8,5 mld door Europese en 8,6 mld door Nederlandse regelgeving. Wij prijzen de plannen van minister De Geus voor deregulering van de Arbo, een uitstekend initiatief. Het gaat hier vaak om Europese wetgeving waar wij in Nederland nog "een kop bovenop" bovenop doen. Die kop kan dus direct weg. Maar ondanks zulke goede bedoelingen en de intensieve aanpak is het nog absoluut niet gelukt om de administratieve lasten met een kwart verminderen. Ook dit jaar moesten wij weer tot ons groot verdriet in de

miljoenennota lezen dat de lastendruk is gestegen. Onlangs waarschuwden belastingadviseurs en anderen dat de administratielast voor bedrijven maar liefst met 760 mln stijgt. Waar is het kabinet nu eigenlijk mee bezig? De minister van Economische Zaken heeft eerder dit jaar in dit Huis met verve verkondigd dat de doelstelling zal worden gehaald. Denkt het kabinet dat nog steeds? En gaat het dan ook om regels waar ondernemers echt iets van merken? Ik zag onlangs in de Staatscourant bladzijden vol met afgeschafte regels. Prachtig, dacht ik toen, maar toen bleken dat sommige al vanaf 1961 ergens op een plank lagen te stoffen.

In het kader van de deregulering vindt mijn fractie dat het moment is gekomen om de publiekrechtelijke bedrijfsorganisaties ter discussie te stellen. Het is niet meer van deze tijd ondernemers direct of indirect te verplichten mee te betalen aan de instandhouding van product- en bedrijfsschappen. Die zijn verantwoordelijk voor extra regeldruk richting ondernemers. Zij hebben publiekrechtelijke bevoegdheden zonder dat zij onder democratische controle vallen. Dat stuit ons liberalen tegen de borst. Bij een "andere overheid" hoort dat de medebewindstaken die nu door de PBO's worden uitgevoerd, worden overgeheveld naar de departementen die wél onder directe ministeriële verantwoordelijkheid staan, en dat de overige regels die PBO's maken wellicht moeten worden afgeschaft. Kan het kabinet onderzoeken in welke gevallen dat mogelijk is? De vermindering van het aantal organen met regelgevende en verordenende bevoegdheden levert onherroepelijk een vermindering van het aantal regels en verordeningen op en verbetert naar onze overtuiging het ondernemersklimaat.

Ik merk overigens wel op dat ook in het geval van de administratieve lastendruk de liefde van twee kanten moet komen. Nu komt het nog wel eens voor dat de overheid een regel wil afschaffen en het bedrijfsleven hem wil handhaven. Recentelijk nog was er verzet van het beroepsgoederenvervoer tegen het voorstel van minister Peijs om de vrachtbrief af te schaffen. Dat schiet het natuurlijk niet op. Wat doet het kabinet om dit goed te managen?

De derde cluster is onderwijs en innovatie. Helaas is ondernemerschap nog steeds een bijna witte vlek in de curricula van het onderwijs. In het vmbo zal meer aandacht moeten worden besteed aan selectie en opleiding van leerlingen die aanleg hebben voor het ondernemerschap. Het is prima dat de Tweede Kamer op 4 oktober Kamerbreed heeft gevraagd om de basisvorming voor het vmbo af te schaffen. Ook in deze Kamer is in mei aangedrongen op minder theorie en meer praktijkgericht onderwijs. Wij zijn van mening dat dit inderdaad de leerlingen van het vmbo zal helpen om gemotiveerd te blijven en niet vroegtijdig af te haken. Ook bij allochtone leerlingen ligt een ondernemerspotentieel dat absoluut dient te worden aangeboord.

Van basisschool tot universiteit moet nadrukkelijk meer aandacht komen voor het ondernemerschap. Essentieel is dat al vanaf een jonge leeftijd meer competitieve elementen in het onderwijs worden ingebracht. Jonge mensen moeten niet tevreden zijn met een 6-, de school moet uitdagen tot topprestaties. De VVD-fractie is het van harte eens met het voorstel van het

kabinet dat universiteiten en hoge scholen meer beleidsruimte wil geven, bijvoorbeeld door selectie aan de poort, differentiatie bij collegegelden, top-mastersopleidingen. Wanneer gaan de experimenten die deze voorstellen mogelijk maken nu van start? Het duurt allemaal zo lang. Het kabinet moet ook wat dit betreft enorme haast maken.

Dan kom ik bij de innovatie. De VVD-fractie is verheugd over het systeem van vouchers, dat onlangs van start is gegaan. Met deze vouchers ter waarde van 7500 euro kunnen bedrijven bij universiteiten en hogescholen kennis inkopen, een prima idee dat zowel de bedrijven als de kennisinstituten voordeel oplevert. Wij hebben begrepen dat de minister van EZ hiervoor 30 mln euro heeft uitgetrokken. Kennelijk is dit een van de resultaten van het Innovatieplatform. Kan de minister-president nog andere concrete uitkomsten tot nu toe van het Innovatieplatform noemen? Het schiet naar de mening van de VVD-fractie nog niet erg op met dit platform. Er zijn sleutelgebieden aangewezen. Dat klinkt prima, maar wat gebeurt daar nu verder mee?

De vierde cluster van factoren die ondernemers beter van dienst zouden kunnen zijn, betreft de overheid zelf. Dan heb ik het niet over de regels, maar over de overheidsorganisatie. Een grote ergernis bij ondernemers, maar ook bij burgers, is dat de overheid zich vaak niet houdt aan de wettelijk opgelegde termijnen van besluitvorming rond verzoeken van burgers of bedrijven. Hetzelfde geldt voor onder overheidstoezicht staande organen, zoals het UWV. Als bedrijven of een burger een dag te laat beroep of bezwaar aantekenen tegen een besluit van de overheid worden zij niet ontvankelijk verklaard. Als de overheid haar termijnen overtreedt met vaak vele maanden gebeurt er niets. De burger is machteloos. Daarmee verspeelt de overheid het in haar gestelde vertrouwen. Nu kunnen burgers onderling, als iemand in gebreke blijft, schadevergoeding vragen of de wettelijke rente claimen. Dat is een uitstekende prikkel om je aan de regels te houden. Ook prima is het systeem dat de Belastingdienst hanteert: rente betalen als je te laat je aanslag betaalt en rente krijgen als je teveel hebt betaald. Vandaar dat onze fractie sympathie heeft voor het PvdA-voorstel aan de overkant om de overheid een boete te laten betalen voor iedere dag dat zij te laat is met een besluit. Gaarne hierover de visie van het kabinet.

Mevrouw de voorzitter. Dan een woord over de overheid als werkgever. De sollicitatieplicht voor 57-jarigen wordt ingevoerd. Ruim een kwart van de medewerkers bij de rijksoverheid behoort tot de 50+-groep. Bij gemeenten, provincies, in het onderwijs en de gezondheidszorg zien wij dezelfde trend. Al deze organisaties moeten op een fundamenteel andere manier met deze groep medewerkers omgaan. Uitzitten tot de VUT-gerechtigde leeftijd is er binnenkort niet meer bij. Recentelijk heeft de Arbeidsinspectie vastgesteld dat bedrijven nauwelijks aandacht besteden aan hun oudere medewerkers. Wij hebben geen reden te veronderstellen dat dat anders is bij de overheid. Veel ambtenaren hebben rond hun 45e levensjaar wel zo ongeveer het voor hen bedoelde opleidings- en trainingspakketten doorlopen. Als wij willen dat deze medewerkers tenminste tot hun 65e een

productieve bijdrage leveren aan de organisatie, moeten wij in hen investeren.

Leeftijdsbewust personeelsbeleid staat nog in de kinderschoenen. De regering als groot werkgever zou zich hier als gangmaker kunnen manifesteren. Een aantal 50-plussers begint voor zichzelf en start een eigen bedrijfje. Dat is, zie mijn betoog, prima, maar de andere vele 50-plussers mogen niet uitgeblust en vastgelopen op hun verantwoorde Arbo-stoel blijven zitten. Graag verneem ik van de regering welke initiatieven op rijksniveau genomen worden met leeftijdsbewust personeelsbeleid en op welke schaal dat gebeurt. Ik wil graag weten welk deel van het budget voor vorming en scholing aan deze groep wordt besteed. Ook zou ik het kabinet willen aansporen dit echt belangrijke personeelspunt met IPO en VNG te bespreken.

Mevrouw de voorzitter. Na dit toch wat sombere verhaal over alle obstakels die een ondernemer op zijn weg vindt, prijst de VVD-fractie zich gelukkig dat er in ons land nog steeds mensen zijn die voor eigen rekening en risico blijven ondernemen, die de uitdaging aangaan, de zorg voor personeel aandurven, die de bureaucratie de baas proberen te blijven en daarnaast ook nog een bedrijf leiden. Daar hebben wij grote bewondering voor en zouden graag zien dat meer mensen dit pad opgingen. Dat is in het belang van het land als geheel. Daarom moeten ondernemers naar onze mening centraal worden gesteld in het beleid. Het uitgangspunt zou moeten zijn dat ondernemers van de overheid, op rijks-, provinciaal én op gemeentelijk niveau op hun vragen en verzoeken een oprecht "ja" te horen krijgen in plaats van het nu gebruikelijke "nee, daar moeten wij nog over denken", of "over een jaar bent u aan de beurt als het bestemmingsplan wordt gewijzigd".

We moeten streven naar een ondernemende overheid die trots is op zijn ondernemers en die hun weg plaveit in plaats van er voetangels en klemmen op te leggen.

Ik wil graag mijn beschouwing besluiten, maar niet alvorens een aantal opmerkingen te maken over een paar uiteenlopende onderwerpen.

Wij spreken vandaag niet over Europees beleid. De conventie is getekend, het Europees parlement heeft zijn tanden laten zien en het referendum komt eraan. Aan deze onderwerpen werd vorige week een apart debat gewijd. Er is één punt dat mijn fractie hier op dit moment naar voren wil brengen: de Europese regelgeving en de uitleg daarvan door de diverse ministers. Ondanks het feit dat in het regeerakkoord nadrukkelijk staat dat Nederland niet verder zal gaan in haar regelgeving dan Europa van ons vraagt, constateren wij keer op keer dat dit wel gebeurt. Ik noem hier de Telecommunicatiewet, de Tabakswet, de Wet medisch wetenschappelijk onderzoek, de Wet financiële zekerheidsovereenkomsten en zo zijn er nog meer.

Wij vragen met nadruk of het kabinet inderdaad voornemens is de Europese regels niet te verzwaren? Handelt het kabinet dan ook naar?

De VVD fractie ondersteunt het beleid van minister Verdonk. Zij heeft een buitengewoon lastige portefeuille. Het is belangrijk dat het aantal asielzoekers in Nederland terugloopt. De asielzoekers die hier komen omdat zij in hun land vervolgd worden, zijn welkom. Wij zijn verheugd dat per 1 november de AMvB's in werking

zijn getreden die de leeftijdsgrens voor huwelijksmigratie verhogen naar 21 jaar en een inkomenseis stellen van 120% van het minimumloon. Verwacht het kabinet dat daarmee het aantal van 20.000 “migratiebruiden” per jaar aanzienlijk zal dalen?

Tot slot en vraag op het terrein van de minister van BZK. Wat doet het kabinet nu eigenlijk aan het verminderen van de bestuurlijke drukte in dit land? Het kabinet komt met een wijziging van de Wet gemeenschappelijke regelingen om zogenaamde WGR-plus regio's in te stellen. Dit wetsontwerp dat thans aan de overkant aan de orde, zet in op een rücksichtsloze voortzetting van de zeven kaderwetgebieden in WGR-plus regio's. Het zijn gebieden waar belangrijke ontwikkelingen moeten plaatsvinden, ook voor onze economie en werkgelegenheid. Zij zijn dus belangrijk voor ondernemers. De Raad van State en vele anderen zijn zeer kritisch over dit voorstel. Dreigt er niet opnieuw een periode van onduidelijkheid, dubbel werk, ambtelijke en bestuurlijke drukte, competentiediscussies en lange procedures? Kan het kabinet aangeven welk doel hiermee wordt nagestreefd?

Het Kabinet wacht in de nabije toekomst moeilijke beslissingen. Eenheid van beleid en samen ervoor gaan is essentieel. Het geeft geen pas dat overheden elkaar onderling in het openbaar verwijten maken, zoals onlangs nog uitgebreid gebeurde. Ook kibbelende bewindslieden dragen niet bij aan het beeld van een krachtdadige overheid. Ik wil hierop gaarne een reactie hierop van de minister-president.

Wij vragen van dit kabinet ook om op elk beleidsterrein steeds scherp aan te geven wat de bevoegdheden en mogelijkheden van het Rijk zijn, wat de taak is van andere overheden en waar géén overheidstaak ligt. Nog veel te vaak reageert de regering op zaken die haar absoluut niet aangaan. De VVD-fractie zal de activiteiten van het Kabinet met veel belangstelling volgen en waar mogelijk en nodig met kracht ondersteunen.

De vergadering wordt enkele ogenblikken geschorst.
*N

De heer **Kox** (SP): Mevrouw de voorzitter. Ik ben blij dat de minister-president weer bij ons is om onze algemene politieke beschouwingen aan te horen.

Toen ik vanochtend over het Plein naar het Binnenhof liep, stond Willem van Oranje er nog even zwijgzaam bij als altijd, onaangedaan door de uitslag van gisteren. En hier om de hoek stond Willem Drees ook nog steeds met een stalen gezicht de wereld in te kijken. De twee heren gedroegen zich als Erasmus over wie ik vannacht droomde. Erasmus zei mij: maak je geen zorgen, ik ken de mensen, leest u mijn boeken maar. Hij toonde mij zijn Lof der zothed. Zie het van de positieve kant, zei de Rotterdamse filosoof tegen mij. Het is gelukkig een Rotterdammer geworden. Als jullie die koudegrond filosoof uit betondorp gekozen hadden, was een Amsterdammer de grootste Nederlander aller tijden geworden; dat was pas echt een probleem geweest. Met andere woorden, mevrouw de voorzitter, voor optimisme is altijd wel enige grond. Het is ook wetenschappelijk

vastgesteld: optimisten leven langer, als wij althans de krant mogen geloven. Een optimist durft dat nog wel aan, zelfs in deze tijden. Dat is goed nieuws, voor optimisten althans. Pessimisten zullen zeggen: zie je wel, wij zijn altijd de pineut. Als optimisten langer leven, zal de wereld statistisch gezien stap voor stap steeds optimistischer worden. Dat is geen geruststellende gedachte in een periode waarin er zoveel is om ons zorgen over te maken en waarin pessimisten zoiets hebben van: zie je wel, wij hebben het altijd wel gezegd!

Ik hoor al erg lang tot de klasse der optimisten. Volgens sommigen is het bij ons al bij de geboorte fout gegaan. Daarvoor hoefde ik het laatste boek van Jan Marijnissen uit 2003 niet te lezen. Wat niet wegneemt dat ik dat boek “Nieuw optimisme” aan eenieder als volledig legaal stimulerend middel kan aanbevelen. Ook dat kan helpen om de dag van vandaag in een meer positief perspectief te bezien. Dat doet mij overigens vragen wanneer de nieuwe Balkenende uitkomt.

Als je binnen enkele weken tijd geconfronteerd wordt met het aflsichten van een man door een andere man die meent dat je iemand om zijn mening van het leven mag beroven, als je in de dagen daarna opgeschrikt wordt door de ene na de andere schanddaad van mensen die menen dat zij andere mensen mogen bedreigen omdat zij vinden dat die iets vinden dat zij niet zouden mogen vinden, als je krantenfoto's ziet van bekladde en verbrande moskeeën, in brand gestoken en gebombardeerde scholen, als je leest over de groeiende angst onder onze bevolking dat dingen akelig uit de hand gaan lopen, als je dat allemaal meemaakt dan moet zelfs een optimist alle zeilen bijzetten om er nog iets van te maken.

Gelukkig word ik weer gevoed in mijn optimisme als ik zie hoe massaal Nederland protesteerde tegen de laffe moord op Theo van Gogh. Toen ik op de 2de november 's avonds op de dam stond met een heleboel andere mensen en met hen riep dat dit zo niet kon, gaf mij dat, ondanks alles, een goed gevoel. Toen ik in de dagen daarna allerlei mensen, individueel of namens een of andere organisatie, migranten, autochtonen, vaders, moeders, jongeren, bisschoppen, dominees en imams hoorde zeggen dat dit zo niet kon, dat zij dit niet accepteerden, gaf mij dat, ondanks alles een goed gevoel.

Toen ik de schoolkinderen van de verbrande en gebombardeerde Brabantse islamitische scholen hoorde zeggen in een tongval die van geboorte ook de mijne is, dat zij er geen snars van begrepen dat er in hún land zoiets kon gebeuren, gaf mij dat, ondanks alles, een goed gevoel, want hún land is mijn land!

In moeilijke tijden vind je op onverwachte manieren inspiratie. Ik bijvoorbeeld bij een meisje dat Sabine heet, Sabine Dardenne. Zij is een van de slachtoffers van Marc Dutroux. Zij was 12 toen zij op weg naar school van haar fiets werd gerukt, ontvoerd, opgesloten, verkracht en bijna vermoord. Zij is nu net 21, zij heeft een boek geschreven en zegt daarmee een streep te zetten onder dat deel van haar verleden. Zij was slachtoffer maar voelde zich nadien in de rechtszaal sterker dan de dader. Zij wenst niet haar hele leven slachtoffer te blijven, getraumatiseerd en daardoor niet in staat tot een normaal leven. Zij wil leven, trouwen, kinderen krijgen en

gelukkig zijn. Dat is heel moeilijk, maar zij hoopt dat het haar gaat lukken omdat zij het wil.

Wat zo'n jong meisje in haar eentje aandurft, mag je ook vragen van een volwassen samenleving, als die zich op haar manier verkracht, vernederd en een stukje vermoord voelt. Veel mensen zijn bang geworden door deze moord en de vele aanslagen die erop gevolgd zijn. Er is zeker reden om bezorgd te zijn, maar wij moeten ook verder. Wij mogen niet in onze slachtofferrol berusten, wij moeten net als Sabine iets gaan doen.

Volgens mij deugen de meeste mensen in dit land. Dat maakt het met alle mitsen en maren ook zo'n fijn land om in te leven. Maar ook hier geldt dat in het verleden behaalde resultaten geen garantie bieden voor de toekomst. Om te blijven deugen, moeten wij beginnen met af te spreken of te herbevestigen dat wij ons niet tegen elkaar laten uitspelen. Onze maatschappij is verdeeld, zeker. Er is sprake van gekozen onderscheid en ook van opgelegd onderscheid. Het eerste is in orde, een pluriform Nederland is onze karaktertrek. Het tweede is slecht. Een maatschappij waarin de tegenstellingen groter worden, is precies wat wij niet willen. De strijd tegen de tweedeling is een al lang geleden verklaard doel van mijn partij en van vele anderen. Op dit moment dient de echte waterscheiding in onze samenleving echter niet te lopen tussen autochtoon en allochtoon, tussen jong en oud, tussen rijk en arm, tussen links en rechts, tussen progressief en conservatief, tussen christen en moslim. Naar mijn mening ligt de echte waterscheiding op dit moment tussen democraat en extremist. Iedereen moet kiezen aan welke kant hij of zij staat.

Wie aan het fundament van onze samenleving, aan onze democratie, geen boodschap heeft en zich er met geweld tegen verzet, heeft hier weinig te zoeken, ongeacht zijn afkomst, ongeacht zijn motivatie. In Nederland kan en mag veel, mits iedereen afblijft van het wezen van de democratie en het recht op vrijheid en veiligheid. Het maakt mij niet uit of iemand zegt zich bij zijn schanddaad te laten leiden door een fundamentalistisch islamitisch geloof of een racistisch westers geloof in white power. Tegen zulke mensen moeten wij onszelf beter beschermen. Een democratie heeft het onvervreembare recht, de plicht zelfs, om zich te beschermen tegen dat wat haar bedreigt. Wie de democratie bedreigt, hoeft niet om genade te vragen. Die moet maar eerder nadenken.

Tot de bescherming van de democratie hoort ook waakzaamheid tegen maatregelen die, wellicht met de beste bedoelingen bedacht, feitelijk ons democratisch bestel en besef ondermijnen. Ik pleit dus ook tegen een "lange halen snel thuis"-politiek als reactie op het extremisme. Ik zeg dit met name tegen de ministers van Justitie, van BZK en voor Integratie. In moeilijke tijden zijn mondige mensen onmisbaar, maar vrijheid van meningsuiting betekent ook verantwoordelijkheid voor wat je zegt. Wij hebben niet voor niets vastgelegd dat mensen met wat zij zeggen, anderen niet mogen discrimineren of anderszins beledigen.

Het allerbelangrijkste is dat wij de samenhang in de samenleving herstellen. Dat moeten wij naar onze mening altijd al doen, maar nu is het extra dringend. Als dat niet gebeurt, kunnen overal broedbedjes ontstaan waarop extremisten van allerlei soort hun zaad kunnen

strooien. Dat betekent, naast allerlei andere zaken: weg met de getto's, zowel de zwarte als de witte, weg met witte en zwarte scholen, weg met elke discriminatie, weg met de groeiende ongelijkheid en vooral weg met wij en zij. Laten wij ervoor zorgen dat wij samen wonen en leven in plaats van apart, dan kunnen wij van elkaar leren en van elkaar profiteren. Dan kunnen wij ons ook samen verweren tegen extremisme van welke kant ook. Ik neem aan dat de regering die opvatting deelt. Het is in ieder geval iets wat de meeste mensen in Nederland willen. Dat is ook precies wat de SP al jaren bepleit. Het parlement heeft dat na lang aarzelen inmiddels ook vastgesteld. Nu is het tijd om te handelen. Wie hier woont, hoort er hier ook bij, met alle rechten en met alle plichten. Daarover gaan wij met niemand onderhandelen. Ik neem aan dat dit ook de visie van de regering is.

Zoals gezegd, ook zonder alle ellende van de afgelopen weken vinden wij dat het herstellen van de samenhang in de samenleving uitgangspunt van het beleid moet zijn. Dat willen wij dus ook in de begroting voor 2005 zien. Wij zien dat echter niet. Hoe verzekeren wij iedereen ervan dat 'ie erbij hoort, mee mag doen en ook mee moet doen? Het kabinet had er bij zijn aantreden plannen voor. Vorig jaar heb ik al kritische vragen gesteld over het realiteitsgehalte ervan. Ik heb er zelfs tien gevulde koeken in geïnvesteerd in de hoop dat het kabinet zou presteren wat het beloofde. Dat is geen onverdeeld succes gebleken. De koeken die mijn partij uitdeelde aan de mensen die op 2 oktober uit alle delen van het land naar Amsterdam kwamen, hadden een hoger rendement. De demonstranten in Amsterdam zijn er immers in geslaagd om de regering tot het Museumplein-akkoord te dwingen. Volk dat deugde, blokkeerde daarmee ten minste voor een deel een aantal plannen van een kabinet dat niet deugde. Ik ben daar erg blij mee. Geldt die vreugde inmiddels ook voor het kabinet of denkt de premier daar nog anders over? Ziet hij het akkoord van de straat als een akkoord dat hem in de weg staat, dat hij liever niet had gezien, of vindt hij het alleszins okay? Beoordeelt hij de aangebrachte wijzigingen als van ondergeschikt belang en, zo ja, hadden die concessies dan niet beter vóór de zomer gedaan kunnen worden? Heeft het kabinet met zijn houding de verhoudingen in de samenleving niet nodeloos onder spanning gezet?

Ik vind dat deze regering de samenleving helaas te vaak en te veel onder spanning zet, op tal van terreinen. Daarmee worden mensen eerder verdeeld dan verenigd.

- Neem de voorgenomen no-claimkorting. Hoe je het ook wendt of keert, daarmee worden gezonde mensen tegenover zieke mensen gezet, zo zeg ik tegen minister Hoogervorst. Waarom wordt niet het hele plan geschrapt in plaats van nu onder druk van alle protest voor een halve-bakoplossing te kiezen?

- Met het achterblijvende vmbo-onderwijs wordt het ene kind op achterstand gezet ten opzichte van het andere, zo zeg ik tegen de minister van OCW. Indien deze minister behoort tot de inner circle van de premier en van de machtigste partij van dit land, dan luidt mijn advies aan haar: zorg dat je dan ook gehoord wordt en sla eens op tafel in die club; zorg dat er werkelijk een hoopgevend perspectief komt voor het schooltype waar het grootste deel van onze kinderen naar toe gaat.

- Door het weghalen van de solidariteit in de regels rondom het pensioen worden jonge en oudere mensen tegenover elkaar gezet. Dat zeg ik met name tegen de ministers van SZW en van Economische Zaken, die in de afgelopen maanden met hun uitspraken vaker olie op het vuur dan op de golven hebben gegooid, terwijl de een met zijn vakbondsverleden en de ander met zijn eruditie en ervaring toch beter hadden kunnen weten.

Wij twijfelen er niet aan dat de regering met ons allen het beste voor heeft, maar zij kiest een wel erg merkwaardige variant op de Schumpeteriaanse theorie van de creatieve destructie. Iets soortgelijks zien wij terug in de Lissabon-strategie die Europa sociaal wil houden door het steeds liberaler te maken. Daarvan is inmiddels vastgesteld dat het een flop geworden is. Dat zou de regering moeten leren. Voor zover wij het kunnen bekijken, probeert de regering de samenhang in de samenleving te beschermen door haar af te breken. Dat is geen goede weg.

Ik wil ervoor pleiten dat wij in deze dagen niet de solidariteit met de rest van de wereld naar achteren drukken. Mijn fractie bedankt, naar ik aanneem namens de hele Kamer, minister Van Ardenne dat zij tegen haar aanvankelijke voornemen in toch heeft besloten om dit jaar de letterlijk broodnodige noodhulp te geven aan de mensen in Gaza. Nog beter zou het zijn om die hulp ook de komende jaren voort te zetten. Voor relatief weinig geld geven wij dan het grote signaal dat wij de Palestijnen niet vergeten.

Hetzelfde geldt voor de ontwikkelingen in Irak. Met de verkiezingen in zicht staat dat land in brand. Op Nederland rust een zware verplichting. Immers, wie tegen de wil van de Verenigde Naties een oorlog politiek steunt, wie daarna deelneemt aan een omstreken bezettingsmacht, die dient zich meer nog dan anderen in te zetten voor de vrede en de wederopbouw. Het is goed dat wij onze militairen terughalen, het zou nog beter zijn als wij onze civiele middelen sturen. Hoe gaan wij dat doen?

Het jaar 2005 wordt ook het jaar van het eerste en voorlopig het laatste nationale referendum. Dat is een extra reden om daarbij geen scheve schaats te rijden, als onze bevolking ja of nee mag zeggen tegen die grondwet. Hoe gaat de regering ervoor zorgen dat het referendum werkelijk free and fair zal zijn?

Over veel andere zaken hebben wij het wel bij de behandeling van de afzonderlijke begrotingen met de leden van het kabinet. Volgende week komt de minister van Financiën al hier om met ons te praten over de manier waarop hij onze centen wil gaan uitgeven. Onze positie daarover is in twee woorden: tjonge jonge

Ik heb mijn algemene verhaal zo wel gedaan en zie de reactie van de minister-president met buitengewone belangstelling tegemoet. Ik hoor graag waaraan hij zich in deze tijden vasthoudt, wat hem inspireert en wat hij leert van wat er nu gebeurt. Ook hoor ik graag of hij mogelijkheden ziet om onze bevolking een perspectief te bieden voor een optimistischer toekomst. Uit het feit dat het goed gaat met de voet van de premier, leid ik af dat er geen reden is om ons te verzetten tegen de gedachte dat het ook beter zou moeten kunnen met het beleid.

De heer **Schuyer** (D66): Voorzitter. Het is fijn dat de minister-president weer in ons midden is. Zo te zien, is hij ook echt gezond in ons midden.

Bij een eeuwwisseling ontstaat vaak de behoefte om te filosoferen over de vraag of er echt iets meer verandert dan bij een gewone jaarwisseling. Terugkijkend op de twintigste eeuw, is wel gezegd dat deze maar van korte duur was. De val van de Berlijnse muur in 1989 zou een fundamenteel nieuw tijdperk inluiden. Niet alleen verdween de dreiging uit het oosten; maar er kwam ook een ander economisch perspectief. De introductie van de euro is daarvan het meest tastbare voorbeeld. Voor Europa zijn die gebeurtenissen ook heel moeilijk te overschatten, maar de catastrofes van 11 september 2001 en van enkele data daarna zijn voor lange tijd mondiaal wellicht van grotere invloed. Het is onmiskenbaar dat vanaf die datum veel politieke aandacht gaat naar de beveiliging van de samenleving en dat dit veel mensen rechtstreeks raakt. Nederland heeft misschien met de illusie geleefd dat de storm aan ons land voorbij zou gaan, maar die is na de gewelddadige moorden wreed verstoord.

Het ontstaan van de multiculturele samenleving, de trots van de tweede helft van de twintigste eeuw, wordt aan het begin van de eenentwintigste eeuw met heel wat minder onbevangenheid gezien. Hoe er mee om te gaan, is een politieke aangelegenheid geworden. En de overheid heeft onder ogen te zien dat tegen de gewelddadigheid zoals wij die nu beleven, nog geen antwoord is gevonden. Terecht lijkt de constatering dat de overheid alleen het antwoord niet kan vinden, maar dat de samenleving als geheel een verantwoordelijkheid dient te voelen voor de ontstane situatie. Daarnaast zijn er sociologische ontwikkelingen die Europa een ander aanzien geven. De bevolkingspiramide is aan forse wijziging onderhevig: veel ouderen en minder jongeren. Dat heeft ingrijpende consequenties voor de duur van het werkzame leven en de houdbaarheid van de pensioenen. Zekerheden die overigens nog maar heel kort bestaan, komen ter discussie. Een herijking van het begrip solidariteit vindt plaats. Waar deze eigenlijk nooit diachronisch, dus dwars door de tijd werd gezien, wordt nu de interpretatie van solidariteit ook gezien vanuit het perspectief dat deze generatie geen roofofbouw mag plegen op de komende.

Het gevolg is een kritische houding tegenover collectieve regelingen. Dat heeft zeker te maken met individualisering, waar D66 achter staat, maar niet alleen. Collectieve regelingen die tot nu toe vanzelfsprekend een algemene geldigheid hebben, veroorzaken gevoelens van onbehagen, omdat ze een verdelingsmechanisme van de financiële middelen tot gevolg hebben waarbij aantoonbaar overheidsgeld terecht komt bij personen en instanties die dat niet of minder nodig hebben. De voorbeelden daarvan zijn talrijk. Kinderbijslag is een belangrijke verworvenheid die voor veel mensen de gelegenheid schept de kinderen net dat beetje extra te geven dat een kinderleven rijker maakt, maar lang niet eenieder heeft dat extraatje nodig. Voor de komende generatie gepensioneerden is de AOW veelal een aanvulling op het pensioen. Dat kan de discussie oproepen of het mogelijk is om gepensioneerden met grote pensioenen niet mee te laten betalen aan het AOW-pensioen. De hypotheekrente mag zich de laatste tijd in

veel aandacht verheugen. De stimulering van eigenwoningbezit dient onverminderd te worden voortgezet, maar harmonisatie van de aftrekmogelijkheid tegen een voor ieder gelijk percentage wordt niet meer bij voorbaat in de taboesfeer geplaatst. Studiefinanciering is een voorbeeld waarbij in de laatste jaren meer dan honderd wijzigingen in de regels zijn gemaakt. Ook hierbij geldt dat geld terechtkomt op plaatsen die nauwelijks bedoeld kunnen zijn, als wij tenminste de verplichting van ouders om de scholing van hun kinderen mee te bekostigen, als een normale verplichting wensen te blijven beschouwen.

Dit zijn slechts enkele voorbeelden. Het antwoord daarop wordt ook binnen mijn partij bepaald niet eenduidig gegeven. Over één aspect bestaat binnen D66 echter geen verschil van inzicht: over dit type problemen dient discussie te worden gevoerd en ook tot besluitvorming te worden gebracht. Alleen wanneer datgene ter discussie wordt gesteld dat voor velen met overvloed in relatie wordt gebracht, is er een maatschappelijk brede acceptatie te verwerven om ook de noodzakelijke hervorming van de sociale zekerheid, de vut en de pensioenproblematiek, de arbeidsduur in uren en in jaren aan de orde te stellen. De noodzaak daartoe is voor D66 aan geen enkele twijfel onderhevig. Het is mede een motief geweest om aan dit kabinet deel te nemen.

De bezinning op de positie van de overheid; het onrustige partijpolitieke beeld waar schommelingen van tien tot twintig zetels gewoon zijn geworden, de aanmerkelijke groei van de invloed van de visuele media ten koste van de schrijvende media, de herbezinning op onze democratische structuren en op de rechtstaat, zijn naast de reeds genoemde ontwikkelingen voorbeelden van een gistende wereld. Dat leidt tot één onontkoombare conclusie: we leven, meer dan ooit in het verleden aanwijsbaar, in een snel wijzigende wereld die op tal van terreinen – economisch, politiek, en cultureel in de meest brede betekenis van het woord – op zoek is naar een nieuw evenwicht. Hoe daarmee om te gaan, en welke structuren daarbij het beste passen, zijn vragen die bepaald niet eenduidig worden beantwoord. Sterker, niemand, de politieke partijen niet uitgezonderd, is in staat daar op dit moment een consequent en richtinggevend antwoord op te geven. Natuurlijk wordt dat wel geprobeerd en juist omdat de richting niet eenduidig is, ontstaan tegenstellingen.

Hoewel... als je scherp analyseert, is er veel meer overeenstemming over een te volgen richting dan het lijkt. Het is het tempo waarin en de mate waarmee men overgangssituaties accepteert, die als conflicten worden vergroot. Geen van de aan de onderhandelingstafel aanwezige partijen ontkent dat er op termijn een langere werkweek dient te komen, geen van de partijen ontkent dat langer doorwerken bij een voortgaande levensverlenging onontkoombaar is, geen van de partijen ook ontkent dat herziening van ons sociale zekerheidsstelsel en herziening van onze gezondheidszorg geboden is. En zelfs de partijen die niet aan tafel zitten, de oppositie, is niet doof voor de argumenten. Allen zijn het er ook over eens dat hetgeen ik nu gemakshalve maar samenvat met het begrip graaicultuur, maar dat veel meer omvat dan alleen de beloningsaspecten, dient te worden bestreden om de andere ingrepen te kunnen legitimeren.

Als het kabinet één ding te verwijten valt, is dat het volledig falen om het noodzakelijk te voeren beleid adequaat te communiceren. Drie hoofdrolspelers hebben los van elkaar ieder een eigen lied gezongen en de dirigent was onzichtbaar. Natuurlijk is het waar dat alle partijen verwijten te maken zijn, maar wij spreken vandaag het kabinet toe. Gelukkig is op het laatste moment een overeenstemming met de overlegpartners bereikt. Op dit moment vinden we dat belangrijk, ook al achten we de gekozen oplossingen niet op alle punten verbeteringen. Gelukkig is het idee van individuele deelname aan regelingen min of meer behouden; maar onder kritiek bij de fractie staat wel het gebrek aan solidariteit met de jonge generatie die naar het lijkt de rekening betaalt. In de nu verschijnende studies over de voorstellen van het kabinet wordt duidelijk dat het doel van het kabinet, te weten langer deelnemen aan het arbeidsproces – hetgeen voor D66 niet ter discussie staat – ook met andere middelen kan worden bereikt. Het uitgangspunt dat maatregelen niet meer collectief maar individueel worden aangegaan (hetgeen zoals gesteld voor D66 ook niet ter discussie staat) behoeft niet ten koste te gaan van solidariteit. Het is immers wel zeker dat bij CAO-onderhandelingen storting in pensioenkassen kunnen worden afgesproken die de solidariteit als uitgangspunt hebben en die dan uiteraard alleen bestemd zijn voor de deelnemers aan die regeling. Toen de werkweek 48 en 40 uur was en de pensioenleeftijd ook werkelijk 65 jaar was zonder VUT, bestond er voor de zogenoemde slijtende beroepen het functioneel leeftijdsontslag, bijvoorbeeld voor verpleegkundigen, politie en in de bouw. Door veel effectievere scholingsmogelijkheden is het wellicht mogelijk om die groepen wellicht ander werk te laten doen bij het bereiken van een bepaalde leeftijd, maar dat geldt niet voor allen. Het is met een kijk op het recente verleden derhalve echt niet nodig nu weer uitvoerige studie te verrichten welke beroepen precies als slijtend worden ervaren. Daar is ervaring mee.

De Telegraaf van 9 oktober opende met het nieuws dat medici verwachten dat het nog maar een ruime generatie duurt of het bereiken van de leeftijd van 100 jaar is redelijk algemeen geworden. Dat staat dus voor de deur en met dat perspectief voor ogen is het nodig dat er wijzigingen ontstaan in ons sociaal stelsel, de zorg en de duur van het werkzame leven. Dat mag het kabinet niet veronachtzamen, de richting van de voorgestelde maatregelen is juist, en de minister die stelt dat dit het begin van een verdergaande ontwikkeling zal zijn die in heel Europa gestalte krijgt, heeft het gelijk aan zijn zijde, maar er zijn meer wegen die naar Rome leiden en daarvoor dient het kabinet een open oor te hebben. Dat ontbreekt nu vaak. Als het bericht uit de Telegraaf op waarheid berust en er is geen aanleiding daaraan te twijfelen, dan is het duidelijk dat ook het beleid bij de gezondheidszorg intensieve aandacht behoeft. De minister van Volksgezondheid verdient waardering voor de pogingen die hij onderneemt om daar niet alleen aandacht voor te vragen, maar ook vanwege het begin van nieuw beleid dat hij aan het parlement voorlegt. Het is curieus te ervaren dat zelfs een bescheiden voorstel als de no-claim teruggaaf al tot veel rumoer leidt. Behalve dat het onontkoombaar is dat mensen de eigen bijdrage meer in overeenstemming

brengen met hetgeen in Europa algemeen is, is het ook noodzakelijk het speelveld van de gezondheidszorg preciezer af te bakenen. Daar wordt een begin mee gemaakt en dat steunen we.

Er is tenminste één minister die geneigd zal zijn het falen van het kabinet inzake communicatie te verwijten aan de media. Ik doel op de minister van justitie. Sinds het kortstondig optreden van minister Nawijn kennen we het fenomeen van de minister die spreekt als mens en de minister die spreekt als minister. Anders dan wellicht uit deze formulering blijkt, heb ik begrip voor ministers die een persoonlijke verzuchting slaken en kamerleden doen er verstandig aan daar niet direct op in te springen. Bij Nawijn was daar echter alle reden voor en hetzelfde geldt voor hetgeen de minister van justitie heeft beweerd over de pers. Een paar citaten: “De persvrijheid wordt niet bedreigd door een gebrek aan vrijheid, maar door een teveel aan vrijheid, waar u dames en heren van de pers zo’n onverantwoord misbruik van maakt.” “Uw berichtgeving schept een eigen wereld die de echte wereld verdringt. U breekt reputaties. U maakt levens kapot. U bent een bron voor onrust en oorlog.” “Bij iedere andere tak van bedrijvigheid zou de wetgever allang hebben ingegrepen.”

De heer **Werner** (CDA): Eenieder heeft de vrijheid om te zeggen wat men vindt over wat bewindslieden zeggen. Maar als u citaten aanhaalt, zou het prettig zijn als deze ook juist zijn. Ik weet niet waar u ze vandaan heeft gehaald, maar ik heb deze citaten niet teruggevonden in de redevoering van minister Donner. Hij heeft op geen enkele wijze in beschuldigende zin over de pers gesproken, hij heeft slecht gesproken in termen van kan-bepalingen.

De heer **Schuyter** (D66): Ik heb de citaten uit het weekmagazine M van de NRC. Daarin werden al deze citaten letterlijk zo benoemd. Ik laat er overigens nog een aantal weg.

De heer **Werner** (CDA): Dat is precies wat de heer Donner heeft bedoeld: wat je in de krant leest, is niet altijd wat mensen hebben gezegd.

De heer **Schuyter** (D66): Bij deze aantallen wens ik niet zonder meer voor waar aan te nemen, maar ik hoor het graag van de minister-president.

De minister van Justitie heeft onlangs ook de vrijheid van meningsuiting inzake godslasterlijke aspecten genoemd. Daar zijn andere ministers overheen gegaan. Ik hoor graag van de minister-president wat het standpunt van het kabinet op dit onderwerp wordt. Ik wil niet nalaten de minister van Justitie te complimenteren voor soms radicale standpunten ten aanzien van de bewaking van een fatsoenlijke rechtsstaat. Daarbij vindt hij ons aan zijn zijde. Wij hebben met de minister van Justitie te maken in de vorm van een kameleon.

Burgemeester Wallage van Groningen maakt zich overigens ook zo’n zorgen over de pers en stelt dat de overheid zijn eigen communicatie moet verbeteren door rechtstreeks met de burger te communiceren. Dat gaat nog uit van de naïeve vooronderstelling dat de overheid vertrouwd wordt in hetgeen ze zegt. Het kabinet kent hoge

ambities met het formuleren van een hervormingsagenda. Maar als we de voorstellen die nu langzamerhand op ons af komen aan de ambities relateren, dan is er op diverse beleidsterreinen een gevoel van teleurstelling. Een consequente visie op het openbaar vervoer in de Randstad is in de Nota mobiliteit niet terug te vinden. Op het terrein van het mediabeleid dient volgend jaar het oogstjaar te worden. Maar wat mogen we op dat terrein nu precies verwachten, zo vraag ik de minister-president? Wij verwachten dat het voorstel om de burgemeester te kiezen dit parlementaire jaar deze Kamer bereikt. Wij verheugen ons net als de heer Werner op een grondig debat, en verwachten dat wij dat kunnen doen in het perspectief van de afspraken in het regeerakkoord. Ook wij willen de hoofdelementen van de inrichting van de lokale overheid in de Grondwet verankeren. De discussie zal gaan over wat die hoofdelementen zijn.

De minister-president heeft een persoonlijke inzet op het dossier van normen en waarden. Wat hem daarbij in ieder geval is gelukt, is het gegeven dat velen er over praten en dat het daarmee op de agenda staat; zelfs geldt dat ook in Europa. D66 gunt hem dat succes, ook al is het wel zeker dat de invulling van die begrippen door ons anders wordt gepercipieerd. Eigenlijk is het zo dat praten erover niet bij D66 past, het gedrag is doorslaggevend. Leiderschap zonder autoritair gedrag bijvoorbeeld. Een kritische houding tegenover hypes, respect voor de vrije meningsuiting en de erkenning van het belang van de vrije pers. Aandacht voor het behoud van de verworvenheden van onze rechtstaat, een asielbeleid dat helaas streng moet zijn, maar dat de ruimte laat om echte vluchtelingen bij twijfel hier te laten verblijven. De minister-president verdient waardering voor zijn optreden bij de calamiteiten die ons land teisteren. Ik weet dat ook daar kritiek op is, te laat, te weinig dominant en met te weinig uitstraling van gezag. Die kritiek wordt onzerzijds niet gedeeld. Maar zorg er voor dat de prioriteit om in Nederland aanwezig te zijn doordringt bij alle kabinetsleden. Daar spreken wij U wel op aan: ook op dit dossier leiderschap.

Tot slot willen we gezegd hebben, dat wij de minister-president graag een rustiger vaarwater hadden gegund bij het herstel van zijn ziekte. Ik begon deze beschouwing met de constatering dat we leven in een gistende wereld die op zoek is naar nieuw evenwicht. Het kabinet heeft op een aantal beleidsterreinen de consequentie genomen om Nederland binnen de Europese gemeenschap stevig te verankeren in de 21e eeuw. Maar daarvoor is wel een breed draagvlak nodig en het verwerven van dat draagvlak is een uitermate zwak punt in het regeringsbeleid. Misschien komt men er een paar jaar mee weg, maar als bij een wisseling van de wacht alles weer anders gaat, dan is het ingezette beleid uiteindelijk niet vruchtbaar. Het kabinet doet er verstandig aan dat goed voor ogen te houden.

*N

De heer **Schuurman** (ChristenUnie): Voorzitter. Bijzonder verheugd en dankbaar is de CU-fractie dat de minister-president na toch wel een ernstige ziekte hier in deze Kamer aanwezig kan zijn. Alhoewel het hem nauwelijks

mogelijk zal zijn in deze roerige tijden nog eens af en toe rust te nemen, willen we hem dat wel toewensen!

Ik begin met een veelgehoorde vraag: Hoe is mogelijk dat velen, met het CDA als grootste regeringspartij, het huidige kabinet als een liberaal kabinet zien? Door de confrontatie tussen het kabinet en de sociale partners is er weinig kritische aandacht geweest voor andere ontwikkelingen die het kabinet voorstaat. Vanwege de bezuinigingspolitiek en de beoogde hervormingen wil het kabinet de burgers meer verantwoordelijkheid laten dragen. Met het oog op de overdracht van waarden en normen wordt veel aandacht gevraagd voor gemeenschappen, waaronder het gezin. Maar lukt dat wel als het kabinet geen eind maakt aan het onkritisch volgen of zelfs bevorderen van het individualiseringsproces in onze samenleving? Van die trend gaat een averechts effect uit op herstel van verantwoordelijkheden en op de overdracht van waarden en normen. Ook blijven de gevolgen van de individualisering als een loden last op de publieke financiën drukken. Dat is een paradox die blijkbaar velen ontgaat. En toch zal daarover gediscussieerd moeten worden.

Wat is er dan mis met dat individualiseringsproces en daarmee met de verantwoordelijkheid die het kabinet van de burger eist? In de individualisering gaat men uit van het individu als kleinste bouwsteen van de maatschappij. Voor de verdedigers van het individualiseringsproces zijn bijvoorbeeld huwelijk en gezin alternatieven voor andere meer of minder permanente relaties. Daarom verdwijnt in onze maatschappij meer en meer het huwelijk als rechtsinstituut. Men neemt de rechtsgevolgen van het verbreken van huwelijken minder ernstig. De bekostiging van het levensonderhoud van vele gescheiden partners en van de kinderen betekent inmiddels een enorme belasting van de publieke kas. De ontbinding van vele gezinnen zorgt ook voor een groot jeugdprobleem in de vorm van verslaving, terreur en criminaliteit. De financiële lasten daarvan komen eveneens voor een groot deel op de schouders van de overheid terecht. Is deze analyse juist? Wat doet het kabinet aan de problemen?

Ook andere maatschappelijke ontwikkelingen vormen een bedreiging van de gemeenschapszin, zoals flexibilisering van de arbeidsverhoudingen en de scheiding van wonen en werken. Vooral markt, media en informatietechnologie leveren aan deze atomisering van de maatschappij hun bijdrage. In dit klimaat individuen verantwoordelijkheden toekennen, betekent dat die steeds beter voor zichzelf gaan zorgen en steeds minder aandacht hebben voor de gemeenschap. Duidelijke illustraties daarvan zijn aan de ene kant de sociale uitsluiting van 10% van de Nederlanders en aan de andere kant de wantoestanden en fraudezaken die de laatste jaren bij multinationals en overheids- en onderwijsinstellingen aan het licht zijn getreden.

Als de overheid meer sociale verantwoordelijkheid van de burgers vraagt, moet zij de voorwaarden daartoe ook bieden. Het gezin is de grondvoorwaarde voor gemeenschapsvorming en opvoeding tot gemeenschappelijke verantwoordelijkheid. En opvoeden kost veel tijd. Als daar weer meer aandacht

voor komt, wordt ook de verantwoordelijkheid waarop het kabinet steeds een beroep doet, niet langer alleen gezien als zelfredzaamheid, maar meer als verantwoordelijkheid voor elkaar. Dan wordt een begin gemaakt met versterking van solidariteit en met vermindering van groeiende kille eenzaamheid en alle nare gevolgen van dien. Versterking en bescherming van het gezin zijn temeer nodig, omdat het gezin veel kleiner is dan vroeger. Naast de problematiek van de vergrijzing hebben wij ook met een verjongingsproblematiek te maken. Er zouden vanwege de scheve demografische opbouw van de bevolking binnen jonge gezinnen eerder en zelfs meer kinderen geboren moeten worden. Jonge gezinnen moeten daarom – ook financieel -- in plaats van extra te worden belast, extra worden gesteund. Terecht mag dan ook van de oudere generatie worden gevraagd langer te werken. En daarom mogen ook in een tijd van financiële schaarste -- of publieke armoede -- allereerst van de hogere inkomens -- als vertegenwoordigers van private rijkdom -- financiële offers worden gevraagd. Waarom gebeurt dat niet, zo vraag ik de minister-president.

Er is nog een ander zorgwekkend gevolg van de individualisering in de zin van zelfredzaamheid: de zorgcapaciteit in de samenleving wordt vernietigd. Vele zwakkeren kunnen vanwege de individualisering in de maatschappij niet meer terugvallen op voldoende zorg van vrijwilligers en zijn daarom op professionele zorgverleners aangewezen. Omdat de overheid op thuiszorg bezuinigt of marktwerking op de zorg wil loslaten, die alleen goed is indien er alleen maar sterke partijen zijn, kunnen de kwetsbaren zich steeds minder staande houden. Ook hier is een andere benadering nodig. Eenzamen en kwetsbaren moeten zich niet bedreigd voelen, maar juist meer beschermd.

De noodzaak om meer aandacht aan gemeenschapszin te geven wordt ook duidelijk in de eenzijdige inrichting van onderwijs en zorg. Deze zijn grootschalig georganiseerd aan de hand van uitwendige criteria als input, output, winst, effectiviteit en efficiëntie. Leerlingen en patiënten delen vaak in hetzelfde lot: zij zijn nummers, die gemakkelijk kunnen worden weggecijferd. Deze geest heeft, om de boel draaiende te houden, het bureaucratisch managerdom sterk bevorderd. Reorganisatie op reorganisatie bevestigt deze trend. Steeds minder aandacht krijgen de gemeenschap en de vorming daartoe. Inhoud van onderwijs en zorg verschralen op ontstellende wijze. Ontwikkelingen naar kleinschaligheid en gemeenschap moeten onzes inziens sterk worden bevorderd.

De door mij tot nu toe gegeven analyse wordt bevestigd in het recentelijk verschenen rapport 2004 van het Sociaal en Cultureel Planbureau. Door individualisering en informatisering van de maatschappij is de individuele burger in meerderheid tevreden met het eigen leven en ontevreden met de samenleving. Ook daarbij doet zich dezelfde paradox voor als in het regeringsbeleid: men wil individualisering en krijgt die, maar ten koste van gemeenschapszin die men ook hoog schat. Onzes inziens is er alle reden om bij het kabinetsbeleid meer in te zetten op versterking van de maatschappelijke gemeenschappen en verbanden. Deelt de minister-president deze visie?

Op dit punt aangekomen lijkt het mij gewenst te onderstrepen dat velen teleurgesteld zijn in de inbreng van het CDA in het kabinetsbeleid. Waarom horen we het CDA zo weinig positie kiezen tegen het liberale klimaat van het huidige kabinet? Dat is temeer bevreemdend, omdat het CDA in zijn visie op de verhouding overheid en maatschappij wel een goed verhaal in zijn principiële baggage heeft. Terecht moeten verantwoordelijkheden volgens het CDA aan maatschappelijke gemeenschappen en verbanden worden toegekend. Het spreken over de verantwoordelijkheid van de burger in het huidige beleid is daar echter niet op gericht. Het zou overduidelijk moeten worden dat op allerlei beleidsterreinen de invloed van de individualisering wordt teruggedrongen en de gezonde grondslagen van de samenleving worden versterkt.

Op grond van de voorgaande beschouwing willen wij graag van de minister-president een beschouwing horen over de verhouding van individu en gemeenschap in het kabinetsbeleid en over de consequenties daarvan voor onder andere gezin, onderwijs en zorg. En is hij het ermee eens dat ten gunste van de kwaliteit van onderwijs en zorg en om de reorganisatiedrift bij beide sectoren terug te dringen het aantal managers sterk moet worden verminderd?

Een van de zwaarste vraagstukken waarmee ons land al jaren tobt, is het zogenaamde integratiebeleid. De kabinetsreactie op het rapport van commissie-Blok markeert een waterscheiding in beleidsdenken en aanpak. Allereerst door het afstand nemen van het multiculturalisme als normatief ideaal en het stellen van een grens aan het cultuurrelativisme. Minister Verdonk heeft in feite – en dat moet eerlijk onder ogen worden gezien – welbewust een halt toegeroepen aan de doorwerking van islamitische praktijken in onze samenleving en rechtsorde. Dat was nodig, maar het moet wel gepaard gaan met een gelijktijdig respecteren van de religieuze en cultische betekenis die de islam voor de moslims heeft. Wie iemand respecteert in dat wat hem het dichtst aan het hart ligt, die levert een bijdrage aan het vertrouwen dat de basis is van goed burgerschap. Minister Verdonk overschrijdt daarom een grens, die zij niet mag overschrijden, wanneer zij imams wil testen op hun kennis van de koran en oordeelt het niet wenselijk te achten dat er zoveel verschillende interpretaties van de koran in Nederland bestaan. Zij is terzake niet bevoegd en levert met deze benadering een bijdrage aan de vervreemding van allochtonen, die wij nu juist aan onze samenleving willen binden. Wil de minister-president hiervan afstand nemen?

Om misverstanden te voorkomen: vanzelfsprekend moet de overheid optreden indien in moskeeën dingen gebeuren die tegen de rechtsstaat indruisen of deze trachten te ondermijnen. Vanwege het groeiende wantrouwen tussen bevolkingsgroepen zal het kabinet naar wegen moeten zoeken om moslimleiders als sleutelfiguren een meer proactieve en openbare rol te laten spelen in het integratiedebat. Dat loopt dan van een openlijke afwijzing van bepaalde fundamentalistische praktijken, geweldgebruik met een religieuze rechtvaardiging, tot een reflectie op de scheiding van moskee en staat in onze westerse samenleving. Men legt dan de geestelijke verantwoordelijkheid daar waar die

hoort te liggen namelijk bij de moslims zelf en juist daarmee betuigen wij respect voor het voor hen wezenlijke.

Naar aanleiding van de recente moord hebben vele moslims gelukkig van de redenen daartoe afstand gedaan. Gelukkig hebben ook veel moslims ertegen geprotesteerd. Toch willen wij een suggestie doen die mogelijk van blijvende waarde kan zijn. Kan het overlegplatform tussen moslims of moslimgroeperingen én de overheid niet meer aanzetten geven om duidelijk te maken waarin deze groeperingen en de overheid gezamenlijk overeenstemmen inzake publiek gedrag? Ziet het kabinet hier mogelijkheden voor een vreedstichtende en activerende rol?

Overigens is het goed te bedenken dat wij het jihadisme moeten onderscheiden van de integratieproblematiek van moslims in onze cultuur. De leider van de aanslagen van 11 september 2001 en de moordenaar van Van Gogh waren geïntegreerde moslims. Het gevaar van het jihadisme heeft andere oorsprongen dan de integratieproblematiek. Mijn vraag is of dit wel voldoende wordt onderscheiden en of wij wel voldoende zien dat het gevaar van het jihadisme internationaal is en blijkbaar ook gevaarlijke nationale vertakkingen kent. Hoe staat het met de analyse van het jihadisme en de oorzaken ervan en met de opsporing van jihadisten binnen het kader van internationale samenwerking? Het jihadisme is op het wereldtoneel momenteel onzes inziens een zeer groot, zo niet het grootste gevaar. Klopt dat?

Maar er is nog meer aan de hand. Het jihadisme is duidelijk antisemitisch. Maar ook anderen zijn het. Wij vergeten gemakkelijk dat het antisemitisme weer opleeft. Wie beseft dat het antisemitisme diepe sporen heeft getrokken in de Westerse cultuur en nu weer groeit -- wat blijkt uit de toename van het aantal antisemitische gewelddadigheden in Europa -- zal niets nalaten om zeer alert te blijven in de strijd tegen het antisemitisme. Ook zal er alles aan moeten worden gedaan om het Midden-Oostenconflict niet naar Europa te exporteren om daarmee het antisemitisme te rechtvaardigen. Wat doet het kabinet – ook als voorzitter van de EU – in dit verband?

De heer **Kox** (SP): De zorgen over het oplevend antisemitisme delen wij, denk ik, allemaal, maar in de afgelopen weken hebben wij vooral een ervaring gezien van het anti-islamisme om het zomaar te noemen. Er zijn gelukkig geen synagogen in brand gegaan, maar moskeeën en islamitische scholen wel. Zou het niet goed zijn om in deze context vast te stellen dat gewelddadigheden en dergelijke niet zijn gericht tegen één religieuze groep, tegen meerdere groepen? Ik kan mij voorstellen dat aanhangers van de andere religie anders denken: wij komen er bekaaid af in het verhaal van mijnheer Schuurman.

De heer **Schuurman** (ChristenUnie): Ik verbaas mij hooglijk over deze opmerking. Ik heb inzake het integratiedebat de conclusie getrokken dat wij respect moeten hebben voor de moslims, en dat in toenemende mate. Ik heb geen bezwaar tegen wat u in uw interventie stelt. Integendeel, ik ben ermee begonnen.

De heer **Kox** (SP): U hebt het nu over antisemitisme. Ik stel voor om het in één adem te noemen met het anti-islamisme, want daarvan hebben wij de afgelopen dagen in Nederland voorbeelden gezien.

De heer **Schuurman** (ChristenUnie): U kunt dat in mijn verhaal beslist niet vinden, mijnheer Kox. De gedachte aan anti-islamisme werp ik verre van mij.

De heer **Kox** (SP): Ik beschuldig u nergens van. Ik zeg alleen dat het in deze tijd voor een parlement zaak is om op zijn woorden te passen. Als wij waarschuwen tegen het een, moeten wij ook waarschuwen tegen het ander. Als wij het daarover eens zijn, dan is het prima.

De heer **Schuurman** (ChristenUnie): Ik ben het daarmee helemaal eens, maar ik zie dat er op het ogenblik eenzijdig wordt gewaarschuwd voor de moslims en dat wij veel te weinig aandacht hebben voor een veel dieper probleem: het antisemitisme. Ik benadruk dat in het bijzonder. Ik kan er wel voorbeelden van geven, maar vind die zo pijnlijk dat ik u deze liever onder vier ogen geef dan hier.

Mevrouw de voorzitter. Een laatste onderwerp. De viering van het 50-jarige bestaan van het Statuut van het Koninkrijk der Nederlanden kan, gezien de ontwikkelingen in de Nederlandse Antillen, een keerpunt worden. Het land de Nederlandse Antillen is stuk. Er zijn voorstellen gedaan om te komen tot nieuwe staatkundige verhoudingen. Wij verzoeken de regering om met duidelijke, concrete, maar ook voorzichtige voorstellen te komen, op tijd, niet te vroeg. Wij verzoeken de regering ook duidelijk te maken welk kostenplaatje aan die plannen vastzit, zodat iedereen die zich over een nieuw statuut moet uitspreken dat op een verantwoorde en voor de toekomst hoopvolle wijze kan doen.

Tot slot. Voor het komende jaar wensen wij de regering als geheel en elk lid afzonderlijk Gods zegen en wijsheid toe.

*N

De heer **Holdijk** (SGP): Mevrouw de voorzitter. Ook onze fractie waardeert het ten zeerste dat deze algemene politieke beschouwingen kunnen plaatshebben in het bijzijn van de minister-president. Het past daarbij, op te merken dat vice-premier Zalm, die wij helaas missen, hem bij de algemene beschouwingen over de miljoenennota in de Tweede Kamer op onzes inziens adequate wijze heeft vervangen. De vervanging verliep soepel en zonder dat voor een paleisrevolutie behoefde te worden gevreesd.

Voorzitter. Vandaag twee weken geleden werd ons land opgeschrikt door een geslaagde moordaanslag op een van onze burgers. De religieus-ideologische motieven die daaraan ten grondslag bleken te liggen, maakten duidelijk dat ook Nederland niet ontkomt aan verschijnselen van moslimradicalisme en -extremisme. Het waren juist die motieven die een golf van tegengeweld in de vorm van brandstichtingen in kerken en islamitische gebouwen teweegbrachten. Het gevaar van escalatie

dreigde, waarbij twee bevolkingsgroepen tegenover elkaar zouden komen te staan. Het is zaak dat iedereen het hoofd koel houdt, emoties beheerst en zich een zekere zelfcensuur oplegt in zijn reacties. Wat de overheid betreft, mag deze houding niet in de weg staan aan alert, hard en consequent optreden tegen dergelijke uitingen van extremisme, niet met de botte bijl, maar met precisie, intelligentie en veel wijsheid, gericht op resultaten, een scherp onderscheid makend tussen wettige uitingen van religie en criminele uitwassen. Voorkomen moet worden dat zich tegenover een islamitische jihad een soort seculier-liberale jihad ontwikkelt. Wij wensen het kabinet en de betrokken overheidsdiensten doortastendheid bij hun inzet toe.

Ook deze problematiek onderstreept het belang van de praktisering van waarden en normen. Wij waarderen het dat het kabinet deze zaak op de politieke agenda heeft gezet. Het wil ons echter voorkomen dat er een zekere steriliteit in de discussie is opgetreden. Het lijkt er toch wel snel op dat wij gewoon fatsoenlijk moeten zijn en beleefd in de omgang met anderen. Wil de discussie blijvend resultaat opleveren, dan is een integrale benadering van het mens zijn nodig. Dan is er meer aan de orde dan alleen de publieke handelingsfeer, waar de overheid zich uiteraard op richt. Wij kunnen er niet aan voorbij zien dat het niet om individuele en incidentele daden gaat, maar om totale levensstijlen. En voor zover het om een collectiviteit gaat, is een culturele context van beslissend belang. Cultuur en religie zijn volgens ons niet van elkaar te scheiden, althans niet binnen het bijbels christendom.

Vrijheid die het individuele subject tot grondslag van de sociale orde maakt zonder een normatieve, bovenmenselijke gemeenschappelijke context, ontspoort vroeg of laat. Normatieve vrijheid, die uitsluitend een negatieve grens kent dat niet goed is wat de ander schaaft, ontbeert een positieve gerichtheid. Altijd zullen twee zijden van vrijheid in aanmerking moeten worden genomen: vrijheid ván en vrijheid tót. Dát bewustzijn zou een vruchtbare impuls aan het waarden- en normendebat kunnen geven.

Voorzitter. Overgaand naar de bespreking van enkele aspecten met betrekking tot de rijksbegroting en de miljoenennota, zijn wij er ons van bewust dat, niettegenstaande het budgetrecht van de Eerste Kamer, zij niets aan de begroting kan veranderen. Zij kan alleen de begroting in zijn geheel verwerpen en dat is nooit gebeurd. Zelfs bij referendum kan de begroting niet gewijzigd worden. Ook door de Tweede Kamer aangenomen amendementen op de begroting zijn zeer, zeer schaars. Enige becijfering leert dat op het totaal van de ingediende begrotingen het aantal aangenomen amendementen in geld vertaald kleiner is dan één procent, om precies te zijn 0,14 tot 0,18 procent in de achterliggende jaren.

Het regeerakkoord en budgetdisciplineregels verschaffen Financiën een stevige positie ten opzichte van het parlement. Dat bindt zich vrijwillig aan de financiële kaders van het regeerakkoord en zelfs aan de budgetdisciplineregels, ook al zijn dit slechts interne kabinetsafspraken. Parlementariërs sabelen ieder voorstel tot verhoging van een begroting door een collega neer met de dooddoener "en waar is uw dekking?" Vergaande en

vrijwillige politieke zelfbinding kunnen gezien worden als teken van de smalle marges en invloed van ons parlement in de begrotingsallocatie. Een grote voorstelling van de invloed van onze beschouwingen op het gebeuren rond de begroting behoeven wij ons dan ook niet te maken.

Aanzienlijk groter lijkt daarentegen de invloed van werkgevers- en werknemersorganisaties, getuige het sociaal akkoord dat in de nacht van 5 op 6 november jl. tot stand kwam. Voordat wij op dit akkoord terugkomen, willen wij echter even stil blijven staan bij wat eraan voorafging.

De formele uitkomst van de algemene beschouwingen in de Tweede Kamer eind september was dat de Tweede Kamer, zij het met nipte meerderheid, het kabinet steunde bij het doorzetten van de ambitieuze hervormingsagenda, die moet leiden tot een grootscheepse en noodzakelijke ombouw van veel arrangementen van de verzorgingsstaat. Daaraan was voorafgegaan een periode van een ijzige verhouding tussen het kabinet en de werknemersorganisaties. Acties, demonstraties en stakingen volgden. Dat verzet zou rijzen vanuit verworven rechten en gevestigde belangen tegen hervorming van de verzorgingsstaat behoefde niet te verwonderen. Wij erkennen volstrekt de eigen verantwoordelijkheid van sociale partners voor aangelegenheden die de eigen relatie betreffen. Het kabinet draagt echter een even volstrekt eigen verantwoordelijkheid voor het algemeen belang. Want er zijn in ons land ook nog andere categorieën dan werkgevers en werknemers, bijvoorbeeld zelfstandigen, studenten en scholieren en anderen die door welke oorzaak ook, niet of niet meer in staat zijn om aan het arbeidsproces deelnemen. Bovendien moet de vrijheid van de individuele werknemer bewaakt worden. Ook dat is een overheidstaak!

Acties en politieke demonstraties moeten kunnen. Weliswaar is het beeld opgeroepen alsof de acties in naam van héél de samenleving plaatsvonden, maar dat beeld klopt natuurlijk niet. Veel moeilijker te accepteren vinden wij echter de stakingen die hebben plaatsgevonden en die voor een deel -- namelijk die in het openbaar vervoer -- wél de samenleving in volle breedte troffen. Natuurlijk weten wij dat het stakingsrecht in een arrest uit 1986 door de Hoge Raad als grondrecht is aangemerkt en dat artikel 6 van het Europees Sociaal Handvest het recht op het voeren van collectieve actie is erkend, zij het onder de voorwaarden dat deze de spelregel- en de misbruiktoets kunnen doorstaan. Niettemin vinden wij dat stakingen door werknemers tegen (voorgenomen) overheidsbeleid niet kunnen, hoewel dat standpunt geen gemeengoed is. Zij doen te veel denken aan politieke stakingen die wij volgens mij allen verwerpen, althans in normale omstandigheden. Wat is het oordeel van de regering op dit punt?

Terugkerend naar het sociaal akkoord, valt op dat alle betrokkenen opgelucht en tevreden lijken. Men spreekt van een win-win akkoord. Het akkoord tussen kabinet, werkgevers en werknemers kent geen verliezers, maar drie winnaars, zegt men. De vakbeweging claimt het resultaat van haar massale acties, de werkgevers oogsten rust in de bedrijven en matiging van de loonkosten en het kabinet heeft aan draagvlak en zo aan gezag gewonnen. De polarisatie, waarbij termen vielen als asociaal en

rotkabinet, is ten einde en het poldermodel is weer springlevend. Toch blijven er vragen. Dat de onzekerheid bij de vakbeweging na de succesvolle demonstratie is omgeslagen in zelfverzekerdheid, is te verstaan. Daar is ook reden toe als het waar is dat men voor het uiteindelijk succes een uiterst geringe prijs heeft hoeven te betalen en men op vrijwel alle punten zijn zin heeft gekregen. Of is dit retoriek? En wat het kabinet betreft, heeft men in feite laten zien dat het in de afgelopen maanden gevolgd spoor niet juist was en is het kabinet tot inkeer gekomen? Ik denk vooral aan het punt dat de heer Werner aan de orde stelde, namelijk overgangsmaatregelen en overgangsrecht. Heeft men te ver willen ingrijpen op een terrein waar niet de eerste verantwoordelijkheid lag? Graag zouden wij horen wat de prijs is die voor het draagvlak en het herstel van de vrede wordt betaald in termen van consequenties voor de rijksbegroting in de komende jaren.

Verder is en blijft voor ons een vraag of de rekening voor dit sociaal akkoord voor de jongere generaties niet te hoog is. Gaan wij inderdaad langer door werken? Gaat het aantal mensen in de WAO duurzaam omlaag? Zal de WW niet worden misbruikt om van ouderen af te komen? Verbeterd de concurrentiepositie van Nederland daadwerkelijk? Het zal allemaal nog moeten blijken. Consensus en pacificatie zijn waardevol als de hervorming van het sociale zekerheids- en zorgstelsel er uiteindelijk maar niet (teveel) bij inschiet.

Voorzitter. Voortbordurend op het sociaal-economische thema en het sociaal akkoord, willen wij nog stilstaan bij één van de centrale doelstellingen van de hervormingsagenda van het kabinet, te weten verruiming van de arbeidsmarkt door langer, dat wil zeggen tot op hogere leeftijd dan thans gebruikelijk is, te blijven werken. Ten principale heeft deze doelstelling onze steun. Het lijkt soms als een straf gezien te worden dat men bij een goede gezondheid, tot zijn 65e aan het werk blijft. Het blijkt echter uit het Sociaal en Cultureel Rapport 2004 opnieuw dat mensen liever eerder dan later met pensioen gaan. De noodzaak om bij handhaving van het pensioenniveau langer te werken, is overduidelijk. De Nederlander werkt gemiddeld 35 jaar, terwijl de resterende levensverwachting bij het bereiken van de 65-jarige leeftijd op dit ogenblik op 15 tot 20 jaar ligt. Iedereen kan zien dat in die omstandigheden een effectieve pensioenleeftijd van 62 jaar of eerder onhoudbaar is, tenzij men bereid zou zijn tijdens zijn werkzame leven een kwart van zijn inkomen voor pensioen opzij te leggen. Tegelijkertijd is bekend hoe moeilijk het voor een 50-jarige of oudere is om, als hij hoe dan ook zijn baan is kwijtgeraakt, een nieuwe arbeidsplaats te vinden. Daarnaast speelt een rol dat sinds 2000 de jeugdwerkloosheid oploopt. Het kabinet heeft dit voorjaar een taskforce Jeugdwerkloosheid ingesteld en het beleid lijkt vruchten af te werpen. Stond de teller bij het Centrum voor Werk en Inkomen begin dit jaar nog op 60.000, nu zijn dat er 7000 minder, maar nog altijd meer dan 50.000. Er is een groot belang mee gemoeid dat het allemaal niet te lang duurt, zodat er geen verloren generatie ontstaat. Over een jaar of tien is de generatie babyboomers met pensioen en dan zijn goed ingewerkte jonge arbeidskrachten hard nodig.

Nog één ander aspect willen wij ter sprake brengen. In de zgn. Industriebrief schrijft het kabinet "te

onderzoeken hoe het aanpassen van het ontslagrecht kan bijdragen aan verbeterde flexibiliteit van de arbeidsmarkt". Er is het voorstel gelanceerd om de ontslagvergoeding af te trekken van de WW-uitkering. Dat lijkt ons een onzalig idee. Het is de beroemde smeerolie, die veel procedures voorkomt, althans tot minder pro forma procedures leidt. Het voorstel zal daarentegen tot meer inhoudelijk verweer aanleiding geven, al was het alleen maar om het ontslag uit te stellen. Advocaten zullen koortsachtig op zoek gaan naar mogelijkheden om de kortingsregeling te omzeilen. Bij dreigende collectieve ontslagen zal in het kader van een sociaal plan, waarbij het onder andere gaat om een suppletie op de werkloosheidsuitkering, langer over die plannen onderhandeld worden en zal een reorganisatiebesluit vaker worden aangevochten door ondernemingsraden in een procedure bij de Ondernemingskamer. Wie wordt er beter van en is de flexibiliteit ermee gediend, of wordt daarmee alleen maar de juridisering bevorderd? Als de regering werkelijk iets wil doen aan de flexibiliteit in het Nederlands ontslagrecht, waarom begint zij dan eindelijk niet eerst met de uitvoering van het advies van de commissie-Rood, namelijk de afschaffing van de preventieve ontslagtoets, waarover nu al zo'n 50 jaar wordt gediscussieerd?

Voorzitter. De afspraak van een jaar geleden dat de looneisen twee jaar lang nul procent zouden bedragen, is in het sociaal akkoord vervallen. Loonmatiging was en is alleszins te verdedigen, mits daar een beheersing van de lastendruk tegenover staat. De lokale lastendruk blijft echter continu stijgen, zonder dat de burger er iets of iets extra's voor terugkrijgt. Hoe gaat het met die lokale lastendruk, nu het afschaffen van het gebruikersdeel van de ozb op de lange baan is geschoven, de maximalisering van de ozb-stijging is teruggedraaid, de Zalmsnip wordt afgeschaft en van de nieuwe waardebeoordeling van de WOZ een gemiddelde waardeverhoging van 50 procent valt te verwachten?

Terugkomend -- en eindigend tegelijkertijd -- op het begin van mijn bijdrage, zou ik willen zeggen dat vice-premier Zalm méér gelijk had dan hij zelf misschien besepte toen hij enkele dagen geleden zei dat ons land in oorlog is tegen het terrorisme, wat hem door sommigen kwalijk is genomen. Er is inderdaad een strijd der geesten gaande. Christenen hebben daar weet van. Duivelse machten in velerlei gedaanten hebben het gemunt op het rijk van Christus. Gewapende strijd is geboden, echter niet met geweld maar met de geestelijke wapens van Efeze 6: een strijd voor vrede, gerechtigheid en onderlinge verdraagzaamheid. Dat einddoel zal in deze aardse bedeling nooit en zeker niet ten volle worden bereikt. Maar de overwinning staat vast, dankzij Christus, die naar het woord van de Heidelbergse catechismus (ik verwijs naar zondag 18) "alleding regeert, die ons met zijn macht tegen alle vijanden beschermt en bewaart, die al zijn en mijn vijanden in de eeuwige verdoemenis werpen zal en als redder en rechter zal triomferen." Dat perspectief wens ik ons allen toe. In dat perspectief worden veel maatschappelijke strijdvragen en zorgen -- hoe serieus op zichzelf ook -- in het juiste licht geplaatst.

Ik moge besluiten met een variatie op de laatste zin van de Troonrede maar dan nu richting het kabinet: Bij uw verantwoordelijke en zware taak, mag u zich gesteund

weten door het besef dat velen u wijsheid toewensen en met ons om kracht en Gods zegen voor u bidden.

*N

De heer **Ten Hove** (OSF): Mevrouw de voorzitter. Van de regering wordt daadkracht, bezonnenheid en wijsheid vereist. Dat is niet gemakkelijk in deze dagen maar de regering handelt op een wijze die mijn respect heeft. Dat geldt ook voor de minister-president. En bij de regering hoort dan volgens het grondwettelijke systeem, en zo nu en dan ook duidelijk zichtbaar, de Koningin.

Daadkracht is vereist, want in dit land hebben wij rechters en geen moordenaars om te bepalen waar de grens ligt van de vrijheid van meningsuiting. Bezonnenheid en wijsheid zijn echter even hard nodig om dit land te leiden in de maatregelen en vooral in de houding die nodig zijn. Dat moet er voor zorgen dat de waarden waarop onze rechtsorde gebaseerd is door iedereen hier gerespecteerd en zo mogelijk ook mee gedragen worden.

Allen die zich in Nederland bevinden, worden in gelijke gevallen zonder discriminatie gelijk behandeld. Dat is niet alleen een uitgangspunt voor het handelen van de overheid maar moet het uitgangspunt zijn voor het handelen van ieder op ons grondgebied tegenover alle anderen op ons grondgebied. Dat uitgangspunt impliceert altijd wederzijds respect en kan nooit leiden tot assimilatie dwang, tot het uitoefenen van dwang op anderen, om te worden zoals ik ben. Helaas heeft de politiek meer dan éénmaal de indruk gegeven dat wél te willen, anderen alleen te willen accepteren als zij geen andere loyaliteiten meer hebben dan alleen die aan Nederland en geen andere waarden dan alleen die van de mainstream in het huidige Nederland. Dat lost het probleem niet op, het verergert het. Ik stel met waardering vast dat vooral de minister van Justitie daar tegenwicht tegen biedt. Er kan gediscussieerd worden over de vraag of hij daarvoor de juiste middelen zoekt.

Het lijkt na de laatste ervaringen al bijna een onschuldige ruzie, maar enkele weken geleden was het land in rep en roer om heel andere zaken. Een kabinet kan ook te daadkrachtig zijn en te snel willen. Dat uiteindelijk de polder toch nog levend blijkt te zijn, is wat mij betreft een geruststellende gedachte, juist ook in onze huidige situatie. Het eindresultaat van dat polderoverleg is mij in een aantal opzichten naar de zin. Wij komen daarop uiteraard bij gelegenheid nog wel terug. Ondanks het feit dat de vakbeweging geapaiseerd is, houd ik echter wel het gevoel dat de regering nu of binnenkort, duidelijker dan tot nu toe gebeurd is, moet aantonen dat zij niet schroomt om ook de bovenkant van de maatschappij aan te pakken.

En daarvoor lenen zich bij uitstek enkele maatregelen die door de oppositiepartijen naar voren worden geschoven. Pak de renteaftrek van de eigen woning aan, zoals door de Raad van State uitdrukkelijk wordt geadviseerd en kort geleden zelfs door de minister is genoemd. En begrens de pensioenopbouw tot 100% van een op bijvoorbeeld 50.000 euro gemaximeerd eindloon.

Het eerste wordt in de toekomst zonder enige twijfel onvermijdelijk, zowel omdat wij de budgettaire opbrengsten daarvan nodig zullen hebben, als omdat onze regeling zó uitzonderlijk is dat zij in Europees verband geen eeuwigheidswaarde kan hebben. Hoe sneller een

begin wordt gemaakt, hoe geleidelijker het doorvoeren van maatregelen kan plaatsvinden en dus hoe geleidelijker het effect op vraag en aanbod en prijzen kan doorwerken. Het tweede, het begrenzen van de pensioenopbouw, zou de mogelijkheid die nu aan mensen die jong beginnen met werken, wordt geboden om eerder uit te treden, minder cynisch kunnen maken. Wie jaarlijks 2% pensioenopbouw mag plegen van een heel hoog salaris, heeft immers ook, maar dan al lang voor hij veertig dienstjaren heeft, voldoende opgebouwd om zichzelf ver vóór zijn 65e een rustige oude dag te gunnen. Waarom benut de regering deze twee mogelijkheden niet om een alleszins aannemelijk ethisch en sociaal acceptabel resultaat te bewerkstelligen en duidelijk aan te tonen dat niet alleen de onderkant van de samenleving wordt gepakt? Waarom?

In het Noorden speelt van alles: Langman, waddengas, zweeftrein. Ik begin met het laatste. De schaal waarop wij in Nederland moeten denken, is zodanig dat echt snelle en dus zeer dure verbindingen, die eigenlijk alleen voor de grotere afstanden lonen, in feite alleen voor verbindingen met het buitenland in aanmerking komen. De afstanden op de binnenlandse lijnen zijn altijd zo klein dat de tijdwinst beperkt blijft gezet tegenover de gigantische investeringen. Van Amsterdam naar Groningen per zweeftrein -- dat is de snelste mogelijkheid -- neemt 43 minuten in beslag, maar de kosten bedragen 6,94 mld. Per Hanzelijn-plus -- dat is de goedkoopste oplossing -- neemt dezelfde reis 96 minuten in beslag, maar zijn de kosten ook maar 1,47 mld. De reistijd nu is 135 minuten, dus ook met de goedkoopste oplossing is nog bijna 30% winst te boeken. Met de magneetzweeftrein is dat weliswaar 68%, maar met nog steeds een zeer beperkt effect op het aantal arbeidsplaatsen en met een aanzuiging van zo'n 15.000 inwoners waarvan je je moet afvragen of het Noorden daar nou blij mee moet zijn.

Daar tussenin ligt het alternatief van de intercity op het Zuiderzeelijn-tracé. Dit kost ruim een miljard meer dan de Hanzelijn-plus, maar daarvoor wordt dan wel een uitbreiding aan het spoorwegnet gerealiseerd waarmee nieuwe gebieden worden ontsloten, waarmee plaatsen als Emmeloord en Drachten worden aangesloten en waarmee Groningen toch nog een kwartier dicht bij Amsterdam wordt gebracht dan met de Hanzelijn-plus. Als wij een goed openbaar vervoer niet alleen in de Randstad, maar ook in en naar het achterland nastreven, dan lijkt de keuze niet moeilijk: een Zuiderzeelijn, maar dan als intercity. Dat heeft bovendien het voordeel dat er niet alleen voor passagiers, maar ook voor goederenvervoer extra mogelijkheden komen die er bij een HSL of een zweeftrein niet zijn. Telt dat voor de regering ook mee in de beslissing? Wij zitten toch niet te wachten op een nieuwe Betuwelijn waar maar op één manier gebruik van kan worden gemaakt?

Op het winnen van Waddengas wordt in het Noorden tot op heden enigszins verdeeld, maar overwegend negatief gereageerd: Naar mijn overtuiging zijn in principe echter wel de juiste beslissingen genomen door de regering. De kokkelvisserij is ongetwijfeld zeer veel schadelijker voor het Waddengebied dan gaswinning met de moderne technieken ooit zal zijn. Bodemdaling is op het vasteland veel verwoestender dan in het Waddengebied, waar door de natuur zelf waarschijnlijk

voldoende aanvulling met nieuw zand plaatsvindt. Dat daarover in het Noorden echter een wat negatieve stemming heerst, is niet verwonderlijk als van al de aardgasbaten, dus ook van deze nieuwe baten, vrijwel niets naar de provincies gaat waar het gas vandaan gehaald wordt en als dan bovendien wel tegelijk de Langman-gelden worden afgebouwd. Natuurlijk zijn er wel enkele secundaire effecten van de gaswinning waar het Noorden van profiteert. Energy-valley is daar een sterk voorbeeld van. En van het Waddengas mag straks wel 500 mln naar een Waddenfonds. De Staat zal er zelf echter miljarden -- 20 mld ? -- aan verdienen, waardoor het gevoel toch ook recht te hebben op een deel van de opbrengsten, dus niet bevredigd wordt.

Principieel: van wie is het gas eigenlijk? Nederland heeft niet lang geleden nog eens binnen Europa benadrukt dat aan de nationale soevereiniteit over de bodemschatten niet getornd mag worden. Is dat niet egoïstisch? Net zo egoïstisch als wanneer Groningen zou zeggen: het gas is van ons en iedereen blijft er af? Of het gas van Nederland is, of van Europa of van Groningen of van de boer onder wiens land het ligt, ligt natuurlijk wel vast in wetgeving, maar een antwoord dat het rechtvaardigheidsgevoel bevredigt is moeilijker te geven. Is de regering niet met mij van mening dat de verhoudingen scheef zijn als het noorden het gas onder zich vandaan moet laten halen, daardoor schade oploopt aan gebouwen en kwetsbaarder wordt voor de stijgende zeespiegel, en niets terugkrijgt dan, nu, een waddenfonds van 500 mln euro waarover dan ook nog de minister de baas wil blijven? Zou de regering zich eens willen beraden op een onderhandelingsinzet waarbij, niet alles, maar een fair deel van de aardgasbaten rechtstreeks ten goede kan komen aan de leverende regio, zodat er dan verder ook niet meer over Langman-gelden gepraat hoeft te worden en mogelijk ook tegelijk de loden last van de zweeftreinbeloftes kan worden afgeworpen! Overigens stel ik mij voor dat bij een dergelijke regeling in de noordelijke besluitvorming, die dan overigens wel goed geregeld moet zijn, de zogenaamde Waddenacademie niet de allerhoogste prioriteit zou krijgen. Vindt de regering dat gasopbrengsten alleen aan de staat toekomen of kan het ook anders?

Vorig jaar bij de algemene beschouwingen heb ik gepleit voor opheffing van het land Nederlandse Antillen, omdat niemand zich daarmee kan identificeren, maar de Nederlandse regering was daar toen nog beslist niet aan toe. De commissie-Jessurun komt nu tot een zelfde oordeel: hef het land Antillen op en bepaal voor elk eiland apart welke positie daarvoor binnen het Koninkrijk de meest geschikte is. Hoe de staatsrechtelijke, economische en monetaire verhoudingen precies zullen moeten worden is nog lang niet volledig ingevuld, maar de vraag mag wel gesteld worden of de Nederlandse regering nu, een jaar later, wel bereid is om met de eilanden in principe afzonderlijke relaties aan te gaan. Die uitspraak is nog niet gedaan. Is de regering bereid tot zo'n principiële uitspraak?

Overigens lijkt mij dat de Antilliaanse premier een heel sterk punt heeft als hij, uitgaande van de huidige, maar wat mij betreft ook de toekomstige staatkundige verhoudingen, concludeert dat het wel van de gekke zou zijn als wij burgers uit alle landen van de Europese Unie zonder problemen toelaten en daar geen eisen bij kunnen

stellen, maar barrières opwerpen tegen en eisen stellen aan burgers van ons Koninkrijk met hetzelfde paspoort als wij. Als er problemen zijn, moeten daar oplossingen voor gezocht worden, maar de oplossing die Nederland nu blijkbaar wil is toch onredelijk en discriminerend? Wie de wet overtreedt wordt beboet of opgesloten of heropgevoed, maar wie dat nog niet gedaan heeft, heeft er recht op als volwaardig burger behandeld te worden. Het Nederlanderschap is volgens het statuut een koninkrijksaangelegenheid en geen intern Nederlandse zaak. Kan de regering dan discriminerende oplossingen verdedigen?

Ten slotte een laatste vraag, aansluitend aan mijn eerste punt. In de Tweede Kamer werd bij een schriftelijk overleg over de "sluitende aanpak van taalbeleid" vanuit de CDA fractie de opmerking gemaakt "dat taalkennis .. thuis begint..en dat sommige kinderen een grote taalachterstand oplopen doordat de ouders thuis geen Nederlands spreken. Deelt de minister de mening .. dat de eerste verantwoordelijkheid voor de taalontwikkeling bij de ouders ligt en dat daar dus in eerste instantie Nederlands gesproken dient te worden? Hoe denkt de minister de eigen verantwoordelijkheid van ouders op dit punt beter te stimuleren?"

Het antwoord van de minister van OCW op de gestelde vraag was niet zeer helder en daarom stel ik de vraag hier nog eens, maar dan wel andersom. Is de regering het met mij eens dat de noodzaak van actieve bevordering van integratie, dus ook van taalbevordering, er nooit toe mag leiden dat er op welke wijze dan ook druk wordt uitgeoefend om tot assimilatie te komen, ofte wel tot het opgeven van je eigen identiteit. Is de regering het met mij eens dat de eigen taal, één van de meest sprekende kenmerken is van de eigen identiteit en dat een voor ons vreemde taal natuurlijk niet door de Nederlandse regering bevorderd hoeft te worden, maar dat de drang tot integratie doorschiet als wij ons willen bemoeien met zo iets persoonlijks als de taal die je met je vrouw en je kinderen spreekt? Ik ben ik en jij bent jij! En trouwens, is de regering het ook niet met mij eens dat de aanwezigheid van tweetalige burgers voor dit land heel nuttig kan zijn?

De heer **Kox** (SP): Voorzitter. Ik weet niet hoe het aan het begin van deze vergadering is gegaan, maar hebben wij bericht van verhindering ontvangen van de fractievoorzitter van de LPF? Of heeft hij afgezien van deelneming aan deze algemene politieke beschouwingen?

De **voorzitter**: De fractievoorzitter van de LPF heeft vanmorgen de presentielijst getekend en was hier aanwezig, maar heeft in de namiddag verplichtingen in Parijs.

**

De heer **Kox** (SP): Hij is nu weg?

De **voorzitter**: Ik weet het op dit moment niet precies, mijnheer Kox. Als u het per se wilt weten, kunt u het aan een bode vragen.

Ik attendeer erop dat wij ongeveer een kwartier minder spreektijd hebben gebruikt dan was voorzien. In

overleg met de minister-president heb ik besloten dat wij daarom niet om kwart over drie, maar om drie uur verdergaan met de plenaire vergadering. Ik wijs erop dat het antwoord op de algemene politieke beschouwingen waarschijnlijk om vijf over drie zal beginnen. Ik verwacht eenieder evenwel voor de herdenking om drie uur hier.

De vergadering van het college van seniores vangt om half drie aan.

**

De vergadering wordt van 13.36 uur tot 15.00 uur geschorst.

De **voorzitter**: Door mij zijn schriftelijke antwoorden ontvangen van de minister-president op vragen, gesteld in eerste termijn.

Deze vragen zullen worden opgenomen in een bijvoegsel bij de Handelingen van deze vergadering.

**

(Het bijvoegsel is opgenomen aan het eind van deze editie van de Handelingen.)¹

De **voorzitter**: Met leedwezen heeft de Eerste Kamer kennisgenomen van het bericht van overlijden van de heer J.W. Verbeek op 10 november jongst leden. Hij maakte deel uit van deze Kamer van 13 september 1983 tot 8 juni 1999 voor de VVD. Hij was woordvoerder Buitenlandse Zaken en voorzitter van de vaste commissie voor Buitenlandse Zaken van juni 1991 tot juni 1995. De heer Verbeek speelde een prominente rol in de provincie Zuid-Holland. Zo was hij van 1971 tot 1988 lid van de Provinciale Staten, waarvan de laatste tien jaar als fractievoorzitter. Hij maakte ook gedurende vier jaar deel uit van de Rijnmondraad. Voor de VVD was hij actief als voorzitter van de afdeling en de kamercentrale Rotterdam en als lid van het hoofdbestuur. Niet onvermeld mag blijven dat hij zeventien jaar voorzitter was van de directie van het facilitair bedrijf NOS, later de NOB. Voorts was hij hoofdingeland van het Hoogheemraadschap Schieland en voorzitter van de Stichting Humanitas Huisvesting Rotterdam.

In zijn maidenspeech in deze Kamer in 1984, maar ook vele malen nadien, bepleitte hij de herinvoering van drie moderne talen als verplicht eindexamenvak in het middelbaar onderwijs. Zijn buitenlandinteresse in deze Kamer bleek uit zijn lidmaatschap van de Assemblee van de West-Europese Unie, de raadgevende vergadering van de Raad van Europa alsmede van de Beneluxraad. Zijn collega's in dit huis herinneren hem als een open en opgewekt persoon, recht doorzee en duidelijk. Hij was zeer betrokken en idealistisch bij zijn inzet voor zijn partij en het werk in de senaat.

Bij het overlijdensbericht stond een gedicht van Rawie, dat luidde:

Ik hoef mij niets meer af te vragen
Langzaam vervaagt het onderscheid
tussen de nachten en de dagen
Ik ben ontzonken aan de tijd.

Hij is niet ontzonken en zal niet ontzinken aan onze herinnering. De Eerste Kamer gedenkt de heer Verbeek met dankbaarheid en respect. Zijn familie wensen wij kracht toe dit verlies te dragen. Ik verzoek eenieder een ogenblik stilte in acht te nemen.

**

De vergadering neemt korte tijd stilte in acht.

*B

!Stemmingen!

Aan de orde is de **stemming** over een motie, ingediend bij de **interpellatie-Van der Lans/Meindertsma over een mogelijke meevaller in de uitgaven voor de huursubsidie in relatie tot de plenaire behandeling van het wetsvoorstel Wijziging van de Huursubsidiewet**, te weten:

- de motie-Van der Lans c.s. inzake het onttrekken van financiële middelen aan de toekomstige uitgaven voor de huursubsidie voordat het parlement zich daar over heeft uitgesproken (EK, XVIII-A).

(Zie vergadering van 9 november 2004.)

De **voorzitter**: Ik geef het woord aan de heer Van der Lans.

**

*N

De heer **Van der Lans** (GroenLinks): Voorzitter. Wij hebben hier vorige week een debat gevoerd op basis van een interpellatie van mevrouw Meindertsma en mijzelf over wat ik maar even noem "de verzwegen huursubsidiegelden". Wij hebben bij die gelegenheid een motie ingediend. Naar aanleiding van een interruptie van mevrouw Meindertsma heeft de minister van VROM toegezegd dat het zogenaamde inderdieneffect nog onderwerp zal zijn van bespreking met partijen en in het parlement. Dat was ook de strekking van deze motie. Er zou gezegd kunnen worden dat de motie daarbij overbodig is geworden. Omdat wij op het communicatieve vlak toch een niet al te eenvoudige relatie met deze minister hebben opgebouwd, houden wij de motie echter voorlopig aan. Ik vraag de Kamer daar toestemming voor.

De **voorzitter**: Op verzoek van de heer Van der Lans stel ik voor, zijn motie (EK, XVIII-A) van de agenda af te voeren

**

Daartoe wordt besloten.

*B

!Algemene politieke beschouwingen!

Aan de orde is de voortzetting van:

- **de algemene politieke beschouwingen inzake het in 2005 te voeren beleid.**

De beraadslaging wordt hervat.

*N

Minister **Balkenende**: Mevrouw de voorzitter. Ik dank de geachte afgevaardigden voor hun inbreng en voor alle vriendelijke woorden aan mijn adres. Ik hecht er ook aan dank te zeggen voor de tekenen van steun van verschillende van u, toen ik in het ziekenhuis lag. Het meeleven en ook de goede woorden hier en de woorden van welkom: het heeft mij goedgedaan. Ik ben dan ook blij dat ik in de gelegenheid ben om deze algemene beschouwingen met u te kunnen houden.

Ik sluit mij graag aan bij een ieder die in zijn inbreng tot uitdrukking brengt dat er dezer dagen meer dan ooit reden is voor beschouwingen in het openbaar, tussen Staten-Generaal en regering, want juist wanneer in een samenleving samenhang en veiligheid in het geding zijn, wordt het wezen van de staat geraakt. De afschuwelijke moord op Theo van Gogh en de volstrekt afkeurenswaardige incidenten in Den Haag, Uden, Helden en Eindhoven doen in alle scherpte vragen rijzen. Hoe voorkomen wij dat een kleine minderheid van geradicaliseerden de samenleving onder druk zet en bevolkingsgroepen tegen elkaar opzet? Hoe behouden wij het evenwicht tussen het noodzakelijke harde ingrijpen en de wetenschap dat met repressie alléén een samenleving niet gediend is? Hoe gaan mensen met elkaar om in het dagelijkse verkeer? Daar deze vragen betrekking hebben op de veiligheid in de samenleving, is het bij uitstek de eerste verantwoordelijkheid van de overheid, van het bestuur en van de politiek om grenzen aan te geven en om daden te stellen. Ik zal in mijn bijdrage in de eerste plaats op deze thematiek terugkomen.

In de tweede plaats zal ik ingaan op de sociaal-economische situatie. De Nederlandse economie herstelt zich langzaam en het is nu zaak om de groei van economie en werkgelegenheid te versterken, voor nu en met het oog op de langere termijn. De afspraken met sociale partners hebben daar de basis voor gelegd en dat geeft vertrouwen in de toekomst.

Vervolgens ga ik in op vraagstukken van overheid en democratie. Publieke voorzieningen moeten toekomstbestendig worden gemaakt. De kwaliteit van dienstverlening aan burgers moet omhoog en dat vergt een andere overheid. Het vergt vernieuwing van zorg, onderwijs, ruimtelijke ordening enz. Burgers en overheid staan daarbij niet louter in relatie tot elkaar als consument en leverancier. Daarmee kom ik ook op de vraagstukken van democratie en bestuurlijke vernieuwing, waar dit kabinet nadrukkelijk veel prioriteit aan geeft. De afspraken die onlangs zijn gemaakt tussen Rijk, provincies en gemeenten over de interbestuurlijke verhoudingen, vormen een vertrouwenwekkende impuls voor dit alles en ik zal ook daarop terugkomen.

Ten slotte ga ik kort in op Europese en internationale aangelegenheden die u aan de orde heeft gesteld. Nederland draagt van oudsher voluit mee de verantwoordelijkheid in internationaal en Europees verband. Het voorzitterschap van de Europese Unie, dit halfjaar, accentueert dat en vanzelfsprekend ga ik daaraan niet voorbij. Uw Kamer heeft veel vragen gesteld en de

Kamer heeft de schriftelijke antwoorden op een deel van die gemaakte opmerkingen al ontvangen.

Voordat ik naar de vier hoofdthema's overga, wil ik eerst ingaan op een aantal algemene politiek-bestuurlijke dilemma's die in de verschillende bijdragen zijn geschetst en op de algemene communicatie van beleid.

Voorzitter. Het doet het kabinet deugd dat uw Kamer niet alleen opmerkingen heeft gemaakt over concrete dossiers, maar zeer nadrukkelijk ook algemene dilemma's aan de orde heeft gesteld inzake de verdeling van verantwoordelijkheden en de wijze van maatschappelijke ordening. Zo'n debat hoort, zo denk ik, juist ook in deze Kamer thuis. Verschillende afgevaardigden hebben een vraag gesteld over de verantwoordelijkheid van burgers, de rol van de overheid en de maakbaarheid van de samenleving.

Het kabinetsbeleid is gestoeld op de analyse dat de verantwoordelijkheid te veel is gecollectiviseerd en de vrijheid geïndividualiseerd. Vanuit die analyse is gekozen voor een aanpak van herstel van verantwoordelijkheid. Dat betreft in de eerste plaats meer verantwoordelijkheid voor de overheid, daar waar het haar kerntaak betreft: veiligheid en integratie; het stellen van duidelijke regels en het handhaven ervan. Maar daarnaast is juist minder bemoeienis van de overheid op tal van terreinen nodig zoals onderwijs, gezondheidszorg en ruimtelijke ordening. Te veel overheidssturing leidt niet alleen tot te veel regels, maar ook tot het onvoldoende benutten van kennis en creativiteit in de samenleving zelf. Meer verantwoordelijkheid voor de burger is goed, maar wel altijd nog binnen de randvoorwaarden die de overheid moet stellen. Dat betreft dan met name zaken als toegankelijkheid, betaalbaarheid en kwaliteit van het product. Het moet immers voor mensen niet ongelooflijk ingewikkeld worden om alles zelf te regelen. Wij mogen er inderdaad niet van uitgaan, zoals uit de bijdragen van de Kamer is gebleken, dat iedereen alles zelf kan en zelf wil. Al met al zullen de beoogde ontwikkelingen wel leiden tot meer maatschappelijke activiteit. Wat natuurlijk mede het beeld van de eigen verantwoordelijkheid bepaalt -- en het kabinet ziet dat -- is dat deze operaties van verandering samenvallen met een periode van bezuiniging. Dan ontstaat al heel snel de indruk dat het niet zozeer gaat om verandering van ordening die het beste is voor de samenleving, maar om het over de schutting gooien van de problemen, met name als het om de financiën gaat. Eenieder zal evenwel moeten erkennen dat de visie op de veranderde maatschappelijke ordening al was ontwikkeld voordat de financiële problemen zozeer de politieke agenda gingen bepalen.

Mevrouw de voorzitter. Ik spits mijn betoog toe op drie vraagstukken die in het bijzonder aan de orde zijn gesteld. In de eerste plaats noem ik dan de maakbaarheid van de samenleving en de kloof tussen beleid en uitvoering. In de tweede plaats wil ik het hebben over het dragen van eigen verantwoordelijkheid in relatie tot solidariteit. In de derde plaats wil ik iets zeggen over liberalisering en individualisering. Dit geheel rond ik af met enkele opmerkingen, onder andere in reactie op de bijdrage van de heren Noten en Kox over het vertrouwen in ons land.

Met de stelling dat de samenleving niet door de overheid alleen maakbaar is, is het kabinet het uiteraard van harte eens. De heer Noten stelt dit punt aan de orde wanneer hij spreekt over een beeld van management bij law, maar ook mevrouw De Wolf wanneer zij zich kritisch uitlaat over de top-down-benadering. De heren Werner en Noten maken de vraag specifiek met hun opmerkingen over de toenemende kloof tussen beleid en uitvoering. Het gaat hier om een van de kernthema's van het Hoofdlijnenakkoord: de overheid moet de richting aangeven, maar zij maakt de samenleving niet, want dat doen de burgers in dit land met hun verbanden, door de manier waarop zij met elkaar omgaan, hun werk doen en de regels naleven. Een en ander betekent dat de overheid zich zal moeten bezinnen op haar functioneren. Dat is precies de reden waarom dit kabinet is begonnen met het project De andere overheid en waarom vermindering van de administratieve lasten een van onze prioriteiten is. Wij willen minder regels, zodat er ruimte komt voor de verantwoordelijkheid van de samenleving zelf. De kloof tussen beleid en uitvoering, waaraan verschillende geachte afgevaardigden refereerden, is dan ook een zorg van het kabinet. De ministers Remkes en De Graaf hebben namens het kabinet hun sympathie voor de moties-Van Thijn en Bemelmans uitgesproken en zij zullen voor de jaarwisseling in overleg met minister Donner tot een definitief kabinetsstandpunt komen.

In dat verband neem ik de waarschuwing van de heer Werner ter harte. Terecht heeft hij opgemerkt dat nogal wat beleidsvoornemens in het jaar 2006 gerealiseerd zullen moeten worden. Ik teken daarbij aan dat het hier niet steeds om dezelfde actoren en sectoren gaat. Voor de wetgever ligt er een zware opgave, dat besef ik, maar de consequenties voor de burgers zijn meer gespreid. Dat doet echter niets af aan dit terechte aandachtspunt. Ik zeg toe dat het kabinet aan uitvoeringsaspecten zorgvuldig aandacht zal besteden. Op een aantal aspecten en meer specifieke vragen kom ik straks bij de behandeling van het thema Overheid en democratie terug.

Ik ben dan aangeland bij het dilemma dat onder anderen door de heer Werner is geschetst en dat verband houdt met vragen over economische hervormingen. Ik denk ook aan wat mevrouw Van den Broek en de heer Schuyer hebben gezegd. Er zijn in algemene zin twee wegen waarlangs het dragen van eigen verantwoordelijkheid door individuele burgers mogelijk blijft. De eerste weg is die van een collectieve uitvoering van voorzieningen. Mensen kiezen zelf en bepalen hoe zij deelnemen, maar zij kunnen, als zij dat willen, deelnemen aan gezamenlijke, collectieve arrangementen en daarbij profiteren van de schaalvoordelen die de solidariteit met zich brengt. In dat verband noem ik de nieuwe levensloopregeling. Die is precies op deze gedachte geënt.

De tweede weg is die van een aantal bodemvoorzieningen. In dit verband noem ik de Bijstandswet, de bijzondere bijstand en de aftrekregelingen voor de bijzondere ziektekosten. Er zal bijvoorbeeld bij het nieuwe zorgstelsel met een zorgtoeslag worden gewerkt. Op deze manier tracht het kabinet het evenwicht te bewaren tussen noodzakelijke economische vernieuwing, gewenste solidariteit en de emancipatie van burgers. Vanzelfsprekend zal ik bij de behandeling van het sociaal-

economische thema straks uitgebreider stilstaan bij het punt van de economische hervormingen en bij de gemaakte afspraken met sociale partners. Ik zal dan ingaan op de vragen die zijn gesteld door mevrouw Van den Broek, mevrouw De Wolff en de heren Schuyer, Kox en Noten.

Ik zal ook ingaan op de woorden van de heer Ten Hoeve over het noorden van het land.

Het derde punt betreft liberalisering, individualisering en de verhouding individu en gemeenschap. De heer Schuurman, wiens belangstelling ik begrijp, is nadrukkelijk hierop ingegaan. U moet het kabinetsbeleid zien in het licht van de uitgangspunten van het Hoofdpijnenakkoord. Dat bevat niet een vooropgezet uitgangspunt van liberalisering of individualisering en evenmin van collectivisering. Wel beoogt het kabinet nadrukkelijk aan burgers en maatschappelijke organisaties meer ruimte te geven. Ik heb al iets gezegd over de vermindering van de administratieve lasten, over minder regels. Per beleidsterrein heeft het kabinet oog voor de sociale component. Wanneer collectieve arrangementen daartoe kunnen dienen, zet het kabinet zich daarvoor in.

Onder anderen de heer Kox en de heer Noten willen nadrukkelijk ook een positieve visie op ons land in de beschouwingen willen betrekken. Dat is terecht, want het is juist in deze tijd heel belangrijk om positieve ontwikkelingen te duiden. U heeft dat gedaan, waarvoor mijn waardering. Ik heb hun beschouwingen zo begrepen dat het onze gezamenlijke opdracht is om op perspectief en vertrouwen te koersen. Dat moeten wij in deze tijd versterken. Dat betekent ook een stukje optimisme, zoals de heer Kox duidelijk naar voren heeft gebracht. Op die manier moet worden gewerkt aan meer samenhang en meer vertrouwen in de Nederlandse samenleving. Het is een van de redenen waarom dit kabinet het thema "samenhang in de samenleving" nadrukkelijk als rode draad hanteert. Het doet mij deugd dat de heer Kox deze bewoordingen overneemt en steunt. Er is door het kabinet ruim aandacht gegeven aan vragen zoals: hoe gaan wij nu eigenlijk met elkaar om, wat bindt ons? Het kabinet laat dat niet alleen terugkomen bij het algemene debat over waarden en normen, maar ook heel concreet in het sociaal-economisch terrein, in het onderwijs, in veiligheid en in integratie. Ik wijs op de reactie op het rapport van de commissie-Blok. Daarin heeft het kabinet duidelijk gemaakt de negatieve effecten van concentratiewijken te zullen tegengaan en de ontwikkeling van gemengde scholen te zullen bevorderen.

De heer **Kox** (SP): Zoals vaak lijken wij het eens te zijn, maar weet ik toch niet zeker of wij het eens zijn. U bent blij met mijn ondersteuning van uw beleid. Maar waarom heeft de Nederlandse bevolking het blijkbaar niet in de gaten, als dat door u, mij, de PvdA en anderen gewenste beleid door u wordt gevoerd? U heeft het gepresteerd om met uw kabinet een dieptepunt in populariteit te halen. Nu zijn het bij wijze van spreken allemaal dagkoersen, maar die dagkoers van uw kabinet duurt wel erg lang, eigenlijk vanaf de dag na de verkiezingen. Hoe komt dat? Snappen de mensen het niet goed of gaat er iets niet goed in het beleid, waardoor het vertrouwen zo drastisch achterblijft bij de wensen?

Minister **Balkenende**: De reactie op deze algemene vraag van de heer Kox past wellicht beter aan het eind van mijn betoog als een soort evaluatie, want dan zijn ook het sociaal akkoord en de verhouding met maatschappelijke organisaties aan de orde geweest. Het lijkt mij beter om dan de vraag te hernemen. Ik onderlijn wat u heeft gezegd: kies ook eens voor optimisme en werk aan vertrouwen, maar zie ook onder ogen wat nodig is om te veranderen. U heeft gelijk dat het maatschappelijk klimaat de afgelopen tijd is overheerst door polarisatie, actie en tegenover elkaar staan. In het overleg met de sociale partners is gebleken dat de noodzaak van hervormingen wordt gedeeld, omdat iedereen ziet dat veranderingen nodig zijn. De heer Noten heeft trouwens zelf de nodige activiteiten ondernomen. Het gaat daarbij om tempo en maatvoering, waarop de heer Werner heeft gewezen. Daarin zal een combinatie moeten worden gevonden. Je moet niet zaken laten zoals ze zijn. Er is breed begrip voor in Nederland dat er zaken moeten veranderen. Wij kunnen niet alles bij het oude laten.

Waaruit moeten die veranderingen dan bestaan? Dan raak je aan het punt van tempo, maatvoering en het tijdstip van implementeren. Het sociaal akkoord is van belang, omdat het de noodzaak onderstreept om gemeenschappelijk te kiezen voor hervormingen, waarbij je het element van draagvlak kunt versterken.

Ik ben van mening dat je je als politicus en als lid van de regering niet moet laten leiden door de populariteitspolls van dit moment. Je ziet vaak dat het algemene besef van de noodzaak van hervormingen aanwezig is, maar dat er oppositie komt zodra er concrete maatregelen moeten worden genomen.

Dat is niet iets typisch Nederlands, dat zien wij op het ogenblik in tal van landen. Als voorzitter van de Europese Raad merk ik ook dat in alle landen debatten plaatsvinden over de herstructurering en hervorming. Het gaat om een combinatie van daadkracht bij hervormingen en het werken aan draagvlak onder de bevolking. Wij moeten verder kijken dan de populariteitspolls van deze week.

Mevrouw **De Wolff** (GroenLinks): Was al het gedoe in het afgelopen halfjaar dan wel nodig geweest? De minister-president geeft aan dat er een breed gedragen, gemeenschappelijke visie was op de noodzaak van hervormingen. Was al die sociale onrust dan noodzakelijk?

Minister **Balkenende**: Ook hierop kom ik straks nog terug. Ik maak er nu één opmerking over. Op 18 mei bleek een sociaal akkoord niet mogelijk. Wij kunnen eindeloos filosoferen over de vraag aan wie dat gelegen heeft. Heeft het kabinet onvoldoende bewogen? Ik constateer dat mijn kabinet drie keer een handreiking heeft gedaan. Het zat er gewoon niet in. Datgene wat in mei niet mogelijk leek, blijkt nu wel mogelijk, overigens met een aantal andere voorstellen en een aantal gewijzigde maatregelen. Misschien hebben wij die fase wel nodig gehad om elkaar te naderen. Er zijn acties geweest, er zijn stakingen geweest, wij hebben demonstraties gehad, maar er is nu een sfeer van optimisme en vertrouwen. Door de maanden heen is duidelijk geworden dat er iets is wat ons bindt, ondanks alle verschillen. Wij zijn het erover eens dat wij er meer mee opschieten wanneer werkgevers, werknemers

en kabinet kunnen werken aan gemeenschappelijke oplossingen. Dat inzicht is heel sterk gegroeid. Toen wij het akkoord sloten, was er bij alle partijen een gevoel van opluchting. Misschien moet je soms wel eens door zo'n fase heen om zoiets te bereiken.

De heer Wijffels heeft wel eens gezegd: misschien hebben wij zo'n conflict nodig juist om werk te kunnen maken van die agenda voor de toekomst: maatschappelijke innovatie. Er moet een besef komen van datgene wat nodig is om op lange termijn dingen te veranderen. Dat is misschien wel de vrucht van het conflict van de afgelopen tijd. Je moet ook een keertje naar het resultaat kijken.

De heer **Noten** (PvdA): Heeft de minister-president geleerd dat het beter is om de sociale partners aan zijn zijde te hebben dan tegenover zich? Is dat de les die wij met z'n allen geleerd hebben?

Minister **Balkenende**: Ik heb gezegd dat er een gevoel van opluchting was. Iedereen heeft het besef dat het beter is om samen te werken dan tegenover elkaar te staan. Een vechteconomie past niet bij de Nederlandse cultuur. Soms lukt het niet om tot afspraken te komen. Dat hebben wij meegemaakt. Ik tel nu de zegeningen. Er is niet alleen een eind gemaakt aan het conflict van de afgelopen maanden, maar er is ook de bereidheid om samen vorm te geven aan de agenda voor de toekomst en te denken over de hervormingen.

Er is gesproken over de manier waarop het kabinet communiceert. Ik ben het met iedereen eens die benadrukt dat er niet alleen aandacht moet zijn voor de maatregelen, maar ook voor het draagvlak. Intensief communiceren met de burger is daarvoor een vereiste. Het deed mij dan ook goed dat de heer Schuyer de heer Wallage citeerde, omdat deze de overheid heeft opgeroepen om meer rechtstreeks met de burger te communiceren. Dat is precies wat het kabinet feitelijk ook doet. De uitvoering van het actieprogramma dat is gebaseerd op de aanbevelingen van de commissie-Wallage, is inmiddels halverwege. Dat heeft een aantal zaken opgeleverd. De regering heeft een eigen website, die dagelijks door duizenden bezoekers wordt bezocht. Er zijn spelregels voor interactieve beleidsvorming, waarbij wij een handvat hebben gecreëerd om de burger eerder bij beleidsvorming te betrekken. Er zijn afspraken over de communicatie over niet-aanvaard beleid, zodat wij de burger ook kunnen informeren over beleidsvoornemens die nog niet door het parlement zijn geaccordeerd. Een consistente overheidscommunicatie is nodig om de dialoog met de burger te kunnen richten op waar het echt om gaat: het beleid en de achterliggende filosofie. Waarom neem je de maatregelen? Ik sluit mij aan bij de woorden van de heer Noten in dezen.

Op 1 januari aanstaande gaat een coördinatie-eenheid van start die het kabinet zal ondersteunen bij een eenduidige communicatie. In de hectiek van de waan van de dag krijgen bijzaken soms de overhand ten koste van het algemene beeld en de consistentie. Het kabinet vindt het van belang om zich te concentreren op de hoofdzaak en dat lukt beter wanneer er meer aandacht is voor de

coördinatie van de communicatie. Meer aandacht daarvoor is ook nodig omdat de media in aantal en werkwijze sterk aan het veranderen zijn. Door toegenomen concurrentie en tempo in berichtgeving is er soms minder ruimte voor een doorwrocht betoog over de samenhang in het kabinetsbeleid. Men merkt uit mijn woorden dat ik de opmerkingen van deze Kamer over het neerzetten van het beleid, van de achterliggende ideeën en de toekomstoriëntatie heb opgepakt. In verleden was hier trouwens ook aandacht voor. Er is hier natuurlijk kritiek op mogelijk. Ik denk dat de heer Schuyer vooral doelde op het beeld in augustus wanneer er begrotingshoofdstuk steeds weer andere zaken in de pers verschijnen. Dat is de verantwoordelijkheid van iedereen. De pers wil nieuwtjes en een paar bewindlieden hebben thema's genoemd.

Wij hebben echter ook aandacht gehad voor de hoofdzaken, bijvoorbeeld voor de noodzaak van loonmatiging omdat Nederland te duur is geworden. Die boodschap wordt al geruime tijd uitgedragen. Ik noem de veranderende demografische samenstelling van Nederland die noopt tot verandering van de stelsels van sociale zekerheid, zorg en pensioenen. Wij zijn al een tijd bezig om uit te leggen waarom dat nodig is. Ik noem de vraag: hoe ga je met elkaar om? Wat bindt ons in de samenleving? Wat is de eenheid te midden van de verscheidenheid, gerelateerd aan waarden en normen? Ik noem ook de positie van Nederland. Na alle turbulente ontwikkelingen in het jaar 2002 kreeg Nederland internationaal niet de fijnste reputatie. Nederland is altijd een internationaal georiënteerd land geweest. Wij moeten er alles aan doen om die sterke positie terug te krijgen. Op al deze punten is er door ons gecommuniceerd.

Mevrouw De Wolff heeft benadrukt dat het kabinet er nooit misverstand over heeft laten ontstaan dat de maatregelen noodzakelijk zijn, maar dat die maatregelen wel ingrijpend zijn. Het rapport van het SCP toont aan dat iedereen goed in de gaten heeft dat het allemaal soberder moet. Echter, ook al realiseert iedereen zich dat, het is geen populaire boodschap. Paul Schnabel schrijft: "Na het vertrouwde beloven van meer, wordt nu het geloofwaardig verkopen van minder een cruciale en uiteraard heel moeilijke opgave." Met die opgave zijn wij op dit moment bezig. Wij doen pogingen om het beleid meer in samenhang te presenteren. Natuurlijk kan die presentatie altijd beter. Daarbij leggen wij het accent niet op de poppetjes, maar op de resultaten. De resultaten spreken uiteindelijk voor zich. Wanneer mensen inzien dat het beleid effect heeft, zal het draagvlak voor de maatregelen van het kabinet vanzelf toenemen. Op die manier kunnen wij de kloof tussen verwachting en werkelijkheid dichten. In die zin is het bemoedigend dat de heer Werner zijn bijdrage afsloot met een opsomming van positieve resultaten van het kabinetsbeleid. Ik ben hem daar erkentelijk voor. Het is ook wel eens goed om daarop te wijzen. De teneur is vaak negatief. Men heeft moeite met maatregelen, maar op een aantal terreinen zien wij al verbeteringen. Op die manier moeten wij dan ook doorgaan.

Ik kom nu toe aan het eerste blokje, namelijk het thema veiligheid, mede in relatie tot het onderwerp waarden en normen. Dit thema houdt iedereen bezig. Er is gesproken over het maatschappelijk klimaat in Nederland

na de moord op Theo van Gogh en over de incidenten, bedreigingen en uitingen van haat. In de analyses is aandacht gevraagd voor verschillende fenomenen en ontwikkelingen die indringend ieders aandacht opeisen. Het gaat om uitzonderlijke gebeurtenissen die een diepe indruk hebben gemaakt. Een bekende filmmaker en publicist is van het leven beroofd. In diverse scholen, moskeeën en kerken zijn branden gesticht en bommen geplaatst. De basisschool Bedir in Uden brandde geheel af. In Eindhoven werd een deel van een school verwoest en in Helden werd een moskee in brand gestoken. Agenten raakten gewond en bewoners werden geëvacueerd toen verdachte personen in Den Haag zich verzetten tegen hun arrestatie. Deze schokkende gebeurtenissen vonden plaats in zeer korte tijd. Emoties eisen hun plaats. Mensen worden bang en onzeker. Ik heb goed geluisterd naar de mensen in Uden, Eindhoven en het Laakkwartier in Den Haag. Ik begrijp de gevoelens van onzekerheid en de boosheid. Het gaat echter niet om een tegenstelling tussen moslims en niet-moslims.

Dit is een tegenstelling tussen mensen die vreedzaam met elkaar willen leven en een kleine groep radicalen die ons wil meesleuren in een maalstroom van haat en geweld. Ook islamitische organisaties zijn uiterst helder in hun veroordeling van geweld en hun steun aan principes van onze rechtsstaat. We staan aan dezelfde kant. Verreweg de meeste moslims willen hun godsdienst vreedzaam belijden binnen de Nederlandse rechtsstaat. Naast het ruimte geven aan de emoties is het nu nodig om met elkaar na te gaan wat de gebeurtenissen van de afgelopen weken betekenen voor ons land en onze samenleving. Deze gebeurtenissen dwingen ons samen na te denken over de weg die voor ons ligt.

Over een aantal belangrijke maatregelen is afgelopen donderdag in de Tweede Kamer al gesproken, maar we zijn er natuurlijk niet mee klaar. In het proces van nadenken zijn volgens mij drie zaken van groot belang. Ze horen bij elkaar en vormen samen een anker waaraan we ons bij alle verwarring en emoties kunnen vasthouden. Ik ga in dat drieluik ook in op de vraag van mevrouw Van den Broek naar de visie van het kabinet op de aanpak van de problematiek.

Het eerste punt is vrijheid. De vrijheid om voor je mening uit te komen is een hoeksteen van onze rechtsstaat en onze democratie. Dat geldt ook voor de vrijheid van godsdienst en de andere grondrechten. Deze gelden voor iedereen en altijd. De wet in Nederland geeft zeer veel ruimte aan deze vrijheden. De Grondwet zegt: Niemand heeft voorafgaand verlof nodig om zijn gedachten en gevoelens te openbaren, behoudens ieders verantwoordelijkheid volgens de wet. En: Ieder heeft het recht zijn godsdienst of levensovertuiging individueel of in gemeenschap met anderen vrij te belijden, behoudens ieders verantwoordelijkheid volgens de wet. In onze samenleving mag iedereen zingen zoals hij of zij gebekt is. Voor wie zich gegriefd voelt door een ander, staat een aantal mogelijkheden open. Reageren, in debat gaan, aangifte doen wegens belediging of discriminatie of een kort geding aanspannen. Zo worden in Nederland meningsverschillen opgelost. Wie in Nederland woont, heeft zich daar volstrekt en volledig bij neer te leggen. Dus geen geweld om anderen, columnisten, filmmakers,

politici of wie dan ook de mond te snoeren. Ook geen geweld tegenover gelovigen, scholen, moskeeën, kerken of andere plaatsen waar moslims of christenen samenkomen. Dergelijke acties druisen frontaal in tegen onze rechtsregels. Ook voor geweld in reactie op geweld is nooit een excuus. Daarbij is het van belang dat vrijheid van meningsuiting, godsdienst of anderszins alleen kan bestaan binnen de grenzen van verantwoordelijkheid. Die verantwoordelijkheid is een zaak van elk individu en elke groep in onze samenleving.

Het tweede punt is veiligheid. De overheid als hoeder van de Grondwet en eigenaar van het geweldsmonopolie dient pal te staan voor het vrije woord, de vrijheid van godsdienst en de andere grondrechten. Dat noopt ons in het licht van de recente gebeurtenissen tot versterking op het gebied van bewaking en beveiliging. Daarvoor komen meer middelen beschikbaar. Verder wordt onderzoek geïntensiveerd naar personen die bereid zijn vanuit radicale motieven aanslagen te plegen. Daartoe zal het kabinet de capaciteit van de AIVD en de nationale recherche maar ook van de lokale politie en de gemeenten waar deze mensen zich ophouden, uitbreiden.

Extremistische netwerken gaan over landsgrenzen heen. De heer Schuurman wees op het belang van grensoverschrijdende samenwerking bij de aanpak van jihadisten. Vanwege de dwingende noodzaak om nauwer samen te werken met onze Europese partners in een Europa zonder binnengrenzen, moeten we de handen ineen slaan om het terrorisme hard aan te pakken. We hebben daar tijdens de laatste Europese Raad begin deze maand nieuwe afspraken over gemaakt. Ook in december zullen we op dit onderwerp terugkomen. Die afspraken voorzien onder meer in een versterking van informatie-uitwisseling tussen politie, justitie en inlichtingendiensten. Het moet mogelijk worden om databestanden aan elkaar te koppelen en strafregisters te delen, zodat terroristen en extremisten hun speelruimte kwijtraken. Versterkte samenwerking is ook nodig met onze partners buiten de Europese Unie. Verder treden politie en justitie hard op tegen gewelddadige handelingen tegen scholen, moskeeën en kerken. Het kabinet heeft overleg gevoerd met de Vereniging van Nederlandse Gemeenten. Kabinet en gemeenten rekenen het tot hun gezamenlijke verantwoordelijkheid zorg te dragen voor de openbare veiligheid. Als in gemeenten bijstand nodig is, zal deze worden geboden. Voor de genoemde capaciteitsuitbreiding is meer geld nodig. Dat is onontkoombaar. De democratie en de rechtsstaat zijn ons dat waard. Het kabinet zal op dit gebied met nadere concrete voorstellen komen.

Daarnaast zal het kabinet een wetsvoorstel in procedure brengen dat het mogelijk maakt om mensen met een dubbele nationaliteit die essentiële belangen van de Staat schaden, bijvoorbeeld wegens terroristische misdrijven, het Nederlanderschap te ontnemen. Deze mensen verdienen in onze samenleving geen plaats. Bedreiging en geweld uit extremistische motieven is een kwaad dat krachtig moet worden aangepakt.

Tegelijkertijd voelen mensen zich onveilig door een andersoortige bedreiging. Wie eens het slachtoffer is geweest van intimidatie, van intimiderend gedrag, van diefstal met geweld of tasjesroof vergeet dat zijn of haar

leven niet meer. Het zijn ervaringen en angsten die het leven van vreedzame mensen vergallen. Daar past een stevige reactie. Het is niet acceptabel wanneer mensen die als gevolg van hun gewelddadig en intimiderend gedrag zijn gearresteerd, weer op vrije voeten komen door gebrek aan celcapaciteit. Het kabinet zal daarom, zoals al eerder aangekondigd, het aantal cellen opnieuw vergroten. Duidelijk moet wel zijn dat zelfs met de zwaarste beveiliging en stevigste aanpak geen garantie bestaat dat geweld zich niet meer voordoet. Alle overheden doen samen het uiterste om geweld een halt toe te roepen.

De heer **Kox** (SP): De minister-president zei zojuist dat onze taak om voor veiligheid te zorgen ook betrekking heeft op het bewaken van moskeeën; dat is geen taak die alleen aan mensen en organisaties moet worden overgelaten, de Staat heeft daarbij ook een eigen verantwoordelijkheid. Dat is in tegenstelling met hetgeen daarover door de regering is beweerd.

Minister **Balkenende**: Ik vraag mij af of dat laatste juist is. Vorige week zijn in een brief aan de Tweede Kamer, waarover ook een debat heeft plaatsgevonden, een reeks van maatregelen opgesomd die nodig zijn om de spiraal van geweld tegen te gaan en om antwoord te bieden op extremisme. Ik heb zo-even iets gezegd over de ondersteuning in financiële zin van gemeenten en politie en voor celcapaciteit. Deze instrumenten zijn nodig om de kerntaak van de overheid, namelijk werken aan veiligheid, te kunnen versterken.

De heer **Kox** (SP): Ik meen mij te kunnen herinneren dat de minister voor Vreemdelingenzaken en Integratie heeft uitgesproken dat de bewaking in eerste instantie de verantwoordelijkheid van de moskeeën zelf is. Ik begrijp dat de minister-president daar genuanceerder over denkt.

Minister **Balkenende**: Het is altijd en-en. Als er meer geweld en dreiging is in de samenleving, moet iedereen zijn ogen open houden. Dat zeg ik al tijdenlang. Zaken moeten worden gemeld. Scholen, kerken en moskeeën hebben ook een eigen verantwoordelijkheid, maar de kerntaak van de overheid, namelijk bescherming te bieden waar die nodig is, blijft natuurlijk onverlet.

De heer **Kox** (SP): Dan zijn wij het daarover eens. De algemene verplichting geldt voor iedereen, maar in specifieke omstandigheden zoals nu, heeft de overheid de specifieke taak om bedreigde gebouwen te bewaken.

Minister **Balkenende**: Ja, en dat manifesteert zich vooral op lokaal niveau. Om die reden hebben wij ook over dit onderwerp met de VNG gesproken. Op het ogenblik gebeurt op lokaal niveau veel, juist om die ondersteuning te bieden. Dat hoeven wij niet allemaal aan de grote klok te hangen, maar op plaatsen met mogelijke risico's worden de zaken natuurlijk in de gaten gehouden.

Dan kom ik op de noodzaak tot actieve dialogen. Dit onderwerp is ook door mevrouw Van den Broek aan de orde gesteld. Voorkomen moet worden dat mensen afglijden naar extremisme, dat mensen radicaliseren en zich onttrekken aan de regels van onze rechtsstaat.

Alertheid is geboden op gedragsveranderingen van jongeren die wijzen op radicalisering. Op scholen, in buurten en binnen organisaties. Daarbij moet de moslimgemeenschap in Nederland een grote rol spelen. Het is een gezamenlijk belang en een gezamenlijke opdracht dat haat en onverdraagzaamheid worden teruggedrongen en dat jonge mensen voor radicalisering worden behoed. Dat geldt voor alle groepen in de samenleving, voor de mensen die ik net noemde, maar ook voor rechts-extreme groepen. De spiraal van haat, geweld en bedreiging moet worden doorbroken.

Om deze reden zal het kabinet met een programma van acties komen tegen radicalisering en voor een weerbare samenleving. Het doel is om over een breed front, samen met bijvoorbeeld organisaties van moslims, duidelijk stelling te nemen tegen verspreiding van radicale ideeën die onze rechtsstaat ondermijnen. Verder gaat het om de rol die ouders en sleutelfiguren in buurten, wijken en organisaties hierbij kunnen spelen. Een krachtig en intensief integratiebeleid is geboden. Iedereen die hier verblijft of zich hier vestigt, moet de taal spreken en onze maatschappij kennen. Daar hoort ook bij kennis en eerbiediging van de essentie van onze democratie en rechtsstaat en de grondrechten, die daarmee onlosmakelijk verbonden zijn. In Europees verband wisselen wij goede voorbeelden van integratieprojecten uit. Dat is onlangs nog gebeurd, tijdens de eerste ministeriële EU-conferentie over integratie, die vorige week onder Nederlands voorzitterschap in Groningen is gehouden. U heeft daarover kunnen lezen.

In het onderwijs komt meer aandacht voor actief burgerschap en sociale integratie. Het wetsvoorstel dat daarin voorziet, ligt nu voor spoedadvies bij de Raad van State. Extremisme mag in Nederland geen voedingsbodem vinden. Discriminatie druist frontaal in tegen onze waarden en moet krachtig worden bestreden. Afwijzing en wantrouwen zetten kwaad bloed en vervreemden jonge mensen van de samenleving. Er is juist openheid nodig in het sociale leven en op de arbeidsmarkt. Het kabinet zal de werkloosheid onder allochtone jongeren met voorrang aanpakken en zich daarover met de Taskforce jeugdwerkloosheid beraden.

Onze samenleving omvat veel verschillende culturen. De wet geeft burgers heel veel vrijheid om hun mening te geven. Ieder mag zelf de bewoordingen en de vorm van zijn boodschap kiezen, maar het is goed als wij ons als vrije mensen ook rekenschap geven van de ontvanger van onze woorden. Juist omdat onze wet zoveel ruimte toekent aan het vrije woord, moeten mensen zelf, ieder voor zich, nagaan hoe woorden kunnen overkomen bij anderen. Dragen zij bij aan een echte dialoog of aan louter escalatie en een sfeer waarin alleen nog maar op luide toon over, maar niet met elkaar wordt gepraat? De heer Noten wees er in zijn bijdrage op dat wij moeten beseffen dat het bij een dialoog gaat om alle Nederlanders, zonder onderscheid. Ik deel die opvatting.

De heer Schuurman vroeg aandacht voor het overleg tussen overheid en moslimorganisaties om overeenstemming te bereiken inzake publiek gedrag. Het kabinet heeft op deze terreinen al initiatieven genomen. De heer Noten noemde de bezoeken die ik in de afgelopen week heb afgelegd. Verder heeft minister Verdonk overleg

gevoerd met verschillende moslimorganisaties over het integratiebeleid, inclusief het publiek gedrag van burgers. Resultaat van dit overleg was een plan van aanpak voor het tijdig signaleren en keren van extremisme. Er is door een kabinetsdelegatie onder mijn voorzitterschap gesproken met de VNG. Aan de VNG is gevraagd om in steden en gemeenten de dialoog te starten.

Ik wijs op Rotterdam als concreet voorbeeld, waar een reeks stadsdebatten heeft plaatsgevonden en waar heldere conclusies zijn getrokken. Deze initiatieven zijn heel goed om mensen in wijken en buurten met elkaar in gesprek te brengen en om door debatten vooruitgang te boeken, in de sfeer van elkaar ontmoeten, herkennen en kunnen aanspreken. Ik heb dit zelf ook een keer meegemaakt bij een werkbezoek in Utrecht. Dit zijn heel goede voorbeelden hoe je op een andere manier kunt praten over maatschappelijk lastige vraagstukken.

Dat brengt mij toch weer op de moord van Theo van Gogh. Geert Mak wees er op de donderdagavond na de moord op Van Gogh in een televisiegesprek op dat wij in Nederland met veel verschillende godsdiensten en levensovertuigingen op een kluitje wonen. Eeuwenlang hebben wij dat redelijk goed gedaan. Wij hebben dat vreedzaam weten vol te houden, mede doordat wij in de omgang met elkaar een aantal ongeschreven regels eerbiedigen. Sinds enige tijd is dat evenwicht verstoord geraakt. Mak pleit ervoor om de vrijheid van meningsuiting ten volle te gebruiken, omdat deze een groot goed is, maar wel steeds goed na te denken bij onze uitingen. Alles kan in Nederland gezegd worden, maar wij moeten zelf de juiste balans vinden tussen vrijheid en verantwoordelijkheid.

De heer Werner heeft gesproken over het debat over waarden en normen, waar ik kort over zal zijn. Hij had het over het punt dat dergelijke gedachtewisselingen bijdragen aan onze identiteit. Van Forum, het instituut voor multiculturele ontwikkeling, kwam vorig jaar al de constatering dat autochtone en allochtone burgers onzeker zijn geworden over normen die in het sociaal verkeer moeten gelden, ook omdat autochtone burgers in contacten met allochtone burgers niet duidelijk kunnen maken voor welke normen zij eigenlijk staan. Dat wijst op het belang van dat debat.

Het kabinet wil de burgers betrekken bij de waarden van de democratische rechtsstaat. Daarnaast wil het kabinet burgers stimuleren om in hun doen en laten rekening te houden met anderen. Het kabinet heeft het debat over waarden en normen aangewakkerd. De heer Schuyer ziet het succes ervan en noemt mijn persoonlijke inzet. Ik wil hem daarvoor danken. Wij hebben het ook op internationaal niveau gedaan. Ik herinner mij dat zijn partijgenoot de heer Van Mierlo de conferentie in de Ridderzaal heeft bijgewoond en heel ingenomen was met het initiatief om dit debat ook op internationale schaal te entameren.

Nu doet zich wel iets typisch voor. Soms krijg je het beeld dat burgers zeggen last te hebben van het gedrag van anderen. Uit peilingen blijkt dat zij ontevreden zijn over hoe anderen zich gedragen. Maar als je dan aan de burgers vraagt hoe het zit met hun eigen normen en waarden, krijg je het tegenovergestelde verhaal. Volgens het Sociaal en cultureel planbureau zeggen burgers dan dat

het wel goed zit. Er zit dus een zekere spanning tussen het een en het ander. Burgers zouden wat vaker niet alleen het goede moeten denken, maar ook moeten doen.

Dat brengt mij bij het Sociaal en cultureel rapport 2004, waar de heer Schuurman naar verwijst. De meeste Nederlanders willen een samenleving waarin mensen elkaar kennen, vertrouwen en aanspreken, waarin zij met elkaar rekening houden en wat voor elkaar over hebben.

Ik vermoed dat dit aansluit bij de samenleving die de heer Noten in zijn bijdrage schetst. De heren Schuurman en Holdijk vragen aandacht voor de maatschappelijke context waarbinnen waarden en normen betekenis krijgen. Het kabinet wil bijdragen aan een samenleving van kennen, vertrouwen en aanspreken. De overheid zal dan ook duidelijk maken dat zij sommige dingen van de samenleving verwacht. Burenlawaaï, zwervafval, irritaties binnen of langs het sportveld, overlast in de trein, geweldvolle reclames tussen kinderprogramma's, het kabinet meent dat burgers en organisaties dat zelf kunnen oppakken. Wel heeft het kabinet de afgelopen tijd allerlei maatschappelijke initiatieven aangemoedigd en gesteund. Dit sluit aan bij de ambitie om ruimte te geven aan de samenleving zelf. De overheid kan de samenleving immers niet maken, zoals de heer Noten en anderen dat vandaag hebben gesteld.

Zoals bekend, heb ik het afgelopen jaar regelmatig werkbezoeken afgelegd. Ook in het Laakkwartier heb ik gemerkt dat er een groot vermogen in wijken is om problemen bespreekbaar te maken en op te lossen. In die wijken moet worden samengeleefd. Daar worden irritaties gevoeld. Die worden opgepakt. Via onze website www.16miljoenmensen.nl en via concrete acties van ministeries proberen wij al die organisaties te steunen. Dat gaat van trapveldjes in kwetsbare wijken tot vorige week een discussie in Amsterdam over Mokumse mores: hoe combineer je directheid met respect. Veel van de initiatieven die op de website staan, zijn concrete vormen van wat wij vandaag dialoog noemen.

Een belangrijke randvoorwaarde voor de overheid is handhaving. Mevrouw Van den Broek wijst daar op. Eigen regels van de overheid moeten worden nageleefd. Dat blijkt uit de inzet in het veiligheidsprogramma Handhaven op niveau en uit het integriteitsbeleid. Ik hoop dat ik hiermee ben ingegaan op de opmerkingen van de woordvoerders over de betekenis van waarden en normen in de samenleving en het thema veiligheid.

Mijn volgende onderwerp betreft de sociaal-economische situatie. Wij hebben daar al wat over gezegd toen het ging over het akkoord met de sociale partners. Ook in de bijdragen van de woordvoerders zijn er veel opmerkingen gemaakt over de economische ontwikkelingen en sociale verhoudingen. Ik begin met een algemene duiding te geven van de met de sociale partners gemaakte afspraken. Veel sprekers vandaag zijn daarop ingegaan. De heer Holdijk en de heer Schuyer stelden indringende vragen. Zij hadden misschien zelfs een lichte twijfel dat het kabinet ten koste van het algemeen belang wellicht te veel water bij de wijn zou hebben gedaan.

Na een schets te geven van het sociaal akkoord zal ik ingaan op de actuele sociaal-economische situatie, de noodzaak van hervormingen om op termijn onze

welvaart, een bestendig stelsel van sociale zekerheid en maatschappelijke zorg veilig te stellen.

Uit de verschillende bijdragen maak ik op dat nut en noodzaak van de gemaakte afspraken tussen kabinet, vakbonden en werkgevers over het geheel genomen niet worden betwijfeld. De heer Werner complimenteert het kabinet en sociale partners met het bereikte resultaat. Mevrouw Van den Broek toont zich verheugd met het bereikte resultaat. Het is goed dat vakbonden, werkgevers en kabinet afspraken met elkaar hebben gemaakt. Het is goed voor het bevorderen van de economie en van de werkgelegenheid. Het is goed voor het herstel van normaal arbeidsverhoudingen die beter passen bij het arbeidsklimaat van Nederland. Het is goed voor het vertrouwen in de toekomst. Met deze afspraken is er een draagvlak en kan er nu gezamenlijk met behoud van solidariteit, ook tussen jong en oud en oud en jong, worden gewerkt aan noodzakelijke hervormingen. Ik zeg dat ook in reactie op de bijdrage van mevrouw Van den Broek en de heer Schuyer die beiden naar die solidariteit vroegen.

Als ik een paar zaken naloop, begin ik met de nieuwe WAO. In de nieuwe WAO zal nog meer nadruk komen te liggen op preventie en reïntegratie, omdat werkgevers en werknemers hebben afgesproken grote verantwoordelijkheid te gaan dragen voor de reïntegratie van gedeeltelijk arbeidsongeschikten en de eerste twee ziektejaren. Dat is sociaal en economisch van groot gewicht. Daarnaast blijft er een goede publieke regeling voor mensen die volledig en duurzaam of met een geringe kans op herstel arbeidsongeschikt zijn.

Het stelsel van het ouderdomspensioen wordt flexibeler. Daardoor is er meer eigen keuzevrijheid in het moment van uittreden. Er is ook een oplossing gevonden voor mensen die ten minste veertig jaar pensioen hebben opgebouwd en bijvoorbeeld vanwege het slijtende karakter van hun beroep eerder met pensioen willen gaan. Dit aspect leefde zeer in de Tweede Kamer en het was een belangrijk punt voor de vakbeweging. Een zorgvuldige overgangstermijn zat al besloten in de plannen van het kabinet. Dat blijft uiteraard ook zo.

Er komt een levensloopregeling die het combineren van arbeid en zorg gedurende het arbeidzame leven ondersteunt. Het kan echter ook breder worden ingezet. De afspraken tussen de sociale partners zorgen ervoor dat ook voor gewone en lagere inkomens sprake is van een aantrekkelijke regeling. De opname van onbetaald verlof blijft echter te allen tijde een kwestie van overleg en overeenstemming tussen werkgever en werknemer. Dat is met name van belang voor het MKB. Wij hebben in het MKB kritische geluiden gehoord over de levensloopregeling. Het is dan ook goed om aan te geven dat het onderdeel is van de overeenstemming tussen werkgever en werknemer. Daarmee kan volgens mij het grootste probleem weg worden gepoetst wat betreft de levensloopregeling.

Verder hebben de sociale partners hun voornemens ten aanzien van de contractloonontwikkeling geuit. Op basis daarvan verwacht het kabinet dat in 2005 de contractloonstijging uiterst terughoudend zal zijn. Eenzelfde terughoudendheid wordt overigens verwacht van de niet-CAO-inkomens. Het kabinet heeft er

vertrouwen in dat de CAO-partijen zich dermate terughoudend zullen opstellen ten aanzien van de contractloonontwikkeling dat het kabinet bereid zal zijn om de maatregel in te trekken om contractloonverhogen niet te AVV-en. Op het gebied van de topinkomens heeft het kabinet grotere transparantie bewerkstelligd, ook via de code van de commissie-Tabaksblat.

De heer **Noten** (PvdA): Ik kan mij voorstellen dat ook het kabinet van mening is dat het lastig is, ook psychologisch, om loonmatiging te vragen als de bovenkant doorstroomt. Heeft het kabinet concrete ideeën hoe dit te volgen en zijn er maatregelen te bedenken als het toch uit de hand loopt? Dat is naar mijn idee de afgelopen twee, drie jaar gebeurd.

Minister **Balkenende**: De heer Noten snijdt een onderwerp aan dat zeer velen bezighoudt. Hij slaat de spijker op zijn kop. Als je van gewone werknemers verwacht dat die matiging betrachten, in een tijd dat de economie niet goed draait en waarin wij juist banen moeten creëren en wij internationaal beter moeten presteren, mag je verwachten dat degenen aan de top het goede voorbeeld geven. Die redenering deel ik. Over dit onderwerp is lange tijd gesproken. De commissie-Tabaksblat is bezig geweest om zaken meer transparant te krijgen en om aandeelhouders een grotere rol te geven. Vanuit het bedrijfsleven is aangegeven dat men deze eigen verantwoordelijkheid gerespecteerd wil zien. Men krijgt de kans via de commissie-Tabaksblat. Ik mag hopen dat via die aanpak de zaak beteugeld wordt. Het feit dat in het akkoord deze uitspraak is opgenomen is van belang. Het is een signaal dat hier wordt neergelegd. Ik ga uiteraard niet filosoferen over wat als het niet gebeurt. Ik ga ervan uit dat ook in de ondernemingen waar deze hoge salarissen worden betaald, de betekenis van deze uitspraak zal worden gehonoreerd.

De heer **Noten** (PvdA): Betekent dit dat VNO-NCW hier volstrekt echter staat?

Minister **Balkenende**: Ik heb opgemerkt dat wij eenzelfde terughoudendheid verwachten van niet-CAO-inkomens. Dat is een kabinetsverklaring, opgesteld in overleg met werkgevers en werknemers. Iedereen weet dat een voorbeeldfunctie mag worden verwacht van de top van het bedrijfsleven. Dat heeft te maken met de geloofwaardigheid. Een pas op de plaats geldt voor iedereen.

Er is een bepaling opgenomen in het akkoord met de sociale partners over de Sociaal-Economische Raad. Er zal advies worden gevraagd over de toekomstbestendigheid van de WW en de Agenda van de toekomst. Het gaat dan met name om thema's zoals kenniseconomie, sociale innovatie en arbeidsverhoudingen. Die aspecten dacht de heer Noten te missen. Die komen gewoon aan de orde in het adviestraject bij de SER.

Met de zo-even geschetste afspraken zijn niet alle verschillen van mening tussen vakbonden, werkgevers en kabinet gelijk weg. Er is echter met deze zakelijke afspraak wel een stevige basis gelegd voor herstel van vertrouwen. Ik herhaal graag publiekelijk wat ik op vrijdag 5 november in de vergadering met de sociale partners heb

gezegd. Ik heb waardering voor de organisaties van werknemers en werkgevers, voor de grote bereidheid en inzet van de afgelopen weken om zeer intensief aan deze afspraken te werken. Met die afspraken is terdege geluisterd naar de bezorgdheid die veel mensen in de afgelopen maanden hebben getoond. Dat zeg ik ook tegen mevrouw De Wolff. Die sprak over het klimaat van de afgelopen tijd. Ik poets niet weg dat er kritische en vaak uiterst kritische reacties waren. Wij herinneren het ons nog allemaal. Het waren evenzeer uitingen van betrokkenheid bij de samenleving als steunbetuigingen aan solidariteit in de sociale zekerheid. Met de gemaakte afspraken kunnen wij de blik naar de toekomst wenden. Die toekomst geeft vertrouwen voor verder herstel van economie en werkgelegenheid.

Mevrouw De Wolff heeft kritische opmerkingen gemaakt over het proces van overleg. Hadden de afspraken met de sociale partners niet in het voorjaar gemaakt kunnen worden? Was alle onrust van de afgelopen maanden nodig?

Daarover wil ik het volgende zeggen. Op 25 mei heb ik namens het kabinet in de Tweede Kamer al uitvoerig verantwoording afgelegd over het toen mislukte voorjaarsoverleg. Ik heb toen gezegd dat er lang is gesproken en dat er op het eind van dat proces tot driemaal toe door het kabinet handreikingen zijn gedaan. Het is toen echter niet gelukt om tot afspraken te komen. Over de vraag waarom dat zo is, lopen de meningen natuurlijk uiteen. Ieder heeft zo zijn eigen beeld van het gesprek van destijds. Wellicht is het het meest eerlijk om vast te stellen, met de wijsheid achteraf, dat alle betrokkenen tijd nodig hadden, zowel in het proces als op de inhoud. Sindsdien hebben velen nuttige bijdragen aan het herstarten van de dialoog geleverd. In dat verband wil ik ook de heer Noten noemen. Ook hij heeft zich ingespannen om te bekijken hoe het met het krachtenveld zat en hoe tot oplossingen kon worden gekomen.

In reactie op wat de heer Holdijk heeft gezegd, wil ik opmerken dat het niet vreemd is dat het kabinet alsnog en opnieuw in overleg is getreden met vakbonden en werkgevers. Ook wij vonden het belangrijk om tot een afspraak te komen zodat wij niet een voortdurende escalatie van het conflict zouden krijgen met grote economische schade en met het verzieken van verhoudingen op de langere termijn. Ik wijs erop dat de heer Zalm als waarnemend premier tijdens de algemene politieke beschouwingen in de Tweede Kamer heeft gesteld: "dat de meningsverschillen tussen kabinet, werknemers en werkgevers wat het kabinet betreft niet in de weg mogen staan dat wij voortgaan met de dialoog over sociaal-economische thema's die niet alleen voor nu, maar ook voor de toekomst van groot belang zijn." Ik ben ervan overtuigd dat dit ook in de geest en in overeenstemming is geweest met de gedachtewisseling in de Tweede Kamer bij de algemene politieke beschouwingen. Er was juist aandrang om te komen tot oplossingen. Ik ben erg blij en dankbaar dat dit is gelukt.

Ik kom nu te spreken over de actuele sociaal-economische situatie. Het is van belang om onze zegeningen daarbij te tellen. Mevrouw Van den Broek, maar ook anderen, hebben vanmiddag gezegd dat wij

moeten ophouden met in onze somberheid te blijven steken. Hierop volgde van de geachte afgevaardigde een wat somber betoog over wat ondernemers allemaal op hun weg aan obstakels tegenkomen. Zij heeft duidelijk geschetst wat de barrières voor ondernemers zijn in Nederland. Onze samenleving is, om de woorden van mevrouw Van den Broek te gebruiken, sterk, open en creatief. Wij hebben in principe alles in huis wat nodig is. Het komt aan op ambitie en op het organiserend vermogen om eruit te halen wat erin zit op zoek naar kansen, het sluiten van coalities en het bieden van perspectief. De heer Noten is hier uitvoerig op ingegaan.

In economisch opzicht staat Nederland nu op een keerpunt. Het economische dieptepunt lijkt te zijn gepasseerd. Er is sprake van een voorzichtig, zij het pril, herstel. Na een aantal jaren van stilstand en zelfs achteruitgang met de economische inzinking van 2003, zit er weer groei in de economie. Dat is bemoedigend. Er zijn verschillende berichten over de verdere ontwikkeling van de economie. De ene dag zijn er waarschuwingen vanwege de hoge olieprijs en de andere dag is er positiever nieuws. Zo berichtte de Europese Commissie in 2006 een hogere groei van Nederland te verwachten, namelijk 2,5%. Daarnaast maakte het CBS vorige week bekend dat de Nederlandse economie in het derde kwartaal met 1,4% is gegroeid. Dat is de sterkste groei in drie jaar. Wij moeten ons natuurlijk nog niet rijk gaan rekenen. Het is een pril herstel. Het zijn verwachtingen.

Wij moeten bedacht zijn op onzekerheden die het economisch herstel negatief kunnen beïnvloeden, zoals terrorisme, de olieprijs en de internationale economie. Er is echter geen reden tot onnodig pessimisme. Het herstel tekent zich af. Dat is ook nodig. Voor de korte termijn is het nodig om de werkloosheid te laten dalen en om mensen perspectief te bieden op werk en voor de lange termijn om een stevig fundament te behouden voor een solidair en welvarend Nederland in de wetenschap dat de komende dertig jaar het aantal 65-plussers verdubbelt van circa twee naar ruim vier miljoen terwijl het aantal mensen jonger dan 65 niet toeneemt.

Mevrouw Van den Broek is in haar eerste termijn uitvoerig ingegaan op het belang van ondernemerschap. Ook anderen hebben daar vandaag bij stilgestaan. De heer Werner vroeg met name aandacht voor het maatschappelijk ondernemerschap, een thema dat een partij als het CDA ook zeer ter harte gaat, en de waarborging van publieke belangen bij privatisering. Ik denk dat mevrouw Van den Broek gelijk heeft. Ondernemerschap is een belangrijke drijvende kracht achter economische groei. De inzet van het kabinet is dan ook om meer ruimte te bieden voor ondernemen en om zelfstandig ondernemerschap breder en dieper in de samenleving te laten wortelen. De bewindslieden van EZ en OCW hebben de handen ineens geslagen om studenten en scholieren in een vroeg stadium van hun opleiding in aanraking te brengen met ondernemerschap. Er worden voorbeelden van scholen die ondernemerschap op een goede manier het onderwijs verwerken, verspreid onder scholen.

Met de aanpak van administratieve lasten en van tegenstrijdige regelgeving neemt tevens de

verdien capaciteit toe en kunnen bedrijven gemakkelijker inspelen op veranderende economische omstandigheden. Dat betekent echter nog niet dat er geen ruimte meer zou zijn voor nieuwe regels. Wel dient de vormgeving hiervan zo te zijn dat zij zo weinig mogelijk kosten met zich brengen. Daarnaast moet de bestaande regelgeving integraal worden doorgelicht.

Met het oog op een hogere arbeidsproductiviteit bestaat behoefte aan een gezonde mededinging en aan forse inspanningen op het gebied van onderzoek en onderwijs. Concurrentie prikkelt ondernemers om te innoveren. De ervaring leert dat vooral grote ondernemingen relatief veel investeren in onderzoek en onderwijs. De grote ondernemingen komen hun verplichtingen wel na, maar voor de kleinere ligt het vaak wat lastig. Om die reden streeft het kabinet naar een aantrekkelijk vestigingsklimaat. Het is belangrijk de voorwaarden te scheppen waaronder de innovatie in bedrijven weer kan floreren en ook een overheid die zelf slagvaardig is en minder regels stelt, draagt bij aan een hogere arbeidsproductiviteit.

Dan kom ik bij het thema privatisering. De heer Werner heeft daar in zijn betoog bij stilgestaan en ik zou hem het volgende willen zeggen. Marktwerving is voor het kabinet geen dogma, maar het is toch niet meer van deze tijd dat de consument gedwongen wordt altijd bij hetzelfde vervoersbedrijf, dezelfde notaris of dezelfde arts langs te gaan. Dus, geen gedwongen winkelnering meer. Door de concurrentie om de klant ontstaat voor bedrijven bovendien een prikkel om veel efficiënter te werken. Zo zijn de energieprijzen voor de middenverbruikers na de liberalisering met zo'n 20% gedaald. Echter, géén dogma's: als resultaten niet voldoen aan de verwachtingen, kan en moet er worden ingegrepen. Publieke belangen dienen te allen tijde goed te zijn gewaarborgd.

De heer **Werner** (CDA): Komt de minister-president nog terug op het begrip "maatschappelijke onderneming"? Immers, hij noemde dit zonet even, maar vervolgens ging hij over ondernemerschap praten.

Minister **Balkenende**: Ik kom er zo op terug.

Voorzitter. Ik sprak over het waarborgen van publieke belangen bij processen van privatisering. Het kabinet is, net als de heer Werner, van mening dat de luchthaven Schiphol een uniek belang vertegenwoordigt voor de Nederlandse economie. De continuïteit van de mainport Schiphol is dus van groot publiek belang. Het kabinet stelt om die reden additionele regelgeving voor om dit belang op publiekrechtelijke wijze te borgen. Via verschillende instrumenten, zoals de exploitatievergunning, verwerving van grond, de bestuursrechtelijke aanwijzingsbevoegdheid en de informatieplicht van Schiphol, krijgt de overheid straks meer en effectievere sturingsmogelijkheden om de continuïteit van de luchthaven te waarborgen. Op het gebied van milieu, geluid en veiligheid dient ieder bedrijf zich aan de wet- en regelgeving te houden, los van de eigendomsverhouding.

Het aandeelhouderschap is voor de overheid -- zoals ook uiteengezet in de nota Deelnemingenbeleid -- geen effectief en wenselijk instrument om de publieke

belangen te waarborgen. De staatsdeelname in het Havenbedrijf Rotterdam heeft dan ook niet tot doel de publieke belangen te waarborgen, maar heeft te maken met de voorfinanciering van de Tweede Maasvlakte. Het terugverdienen van deze voorfinanciering vertegenwoordigt voor de staat een groot financieel belang dat via het aandeelhouderschap wordt behartigd. De aanpak van beide, Schiphol en Rotterdam, is dus onvergelijkbaar. De borging van publieke belangen rondom het Havenbedrijf Rotterdam zal overigens, evenals bij Schiphol, via publiekrechtelijke regelgeving worden geborgd.

Het borgen van publieke belangen geldt zeker ook voor belangrijke voorzieningen als gas- en elektriciteit. De ruimte die ontstaat door liberalisering, kan in deze sectoren natuurlijk nooit ongelimiteerd zijn. De overheid blijft altijd belangrijke verantwoordelijkheden houden en moet die ook nakomen. Dit betekent overigens niet dat er nooit ergens een stroomstoring zal zijn. Die garantie kan de overheid natuurlijk niet geven, maar wel dat er wordt ingegrepen als het nodig is.

Ook de betrouwbaarheid van de gas- en elektriciteitsnetten is een zorg van de overheid; die betrouwbaarheid moet hoog blijven. Om dat te waarborgen, zijn wettelijke maatregelen nodig, onder meer om de onafhankelijke positie van netbeheerders te versterken, de toezichthouder hoge boetes te kunnen laten opleggen en de mogelijkheden tot ingrijpen door de minister te vergroten. Bescherming van de consument is een derde belangrijke verantwoordelijkheid van de overheid. En last but not least: de productiecapaciteit van energie moet te allen tijde genoeg zijn.

Nog een enkel woord over de splitsing van energiebedrijven. Met de splitsing beoogt het kabinet de werking van de energiemarkt substantieel te verbeteren. Bedrijven die geen netten hebben, krijgen namelijk dezelfde kansen als de bedrijven die nu wel netten hebben. De prijsvorming wordt hierdoor scherper en eerlijker en dat is goed voor de afnemer van de energie, namelijk voor de consument. De kans op buitenlandse overnames is inderdaad aanwezig; overigens ook wanneer er geen sprake is van splitsing, is dit reëel. De Nederlandse markt is in het proces van internationalisering en concentratie echter beter af als het netwerk een geheel onafhankelijke rol vervult en niet wordt meeverkocht. Dat betreft het publieke belang hier. Overigens gaat binnenkort de minister van Economische Zaken met de Tweede Kamer in debat over de splitsing van energiebedrijven. De datum is 18 december aanstaande. De aspecten die in deze Kamer aan de orde zijn gesteld, zullen ongetwijfeld ook op dat moment aan de orde komen.

De heer **Noten** (PvdA): Mevrouw de voorzitter. Ik vraag mij af of de minister-president zelf heeft gemerkt hoe vaak hij de woorden wetten en wettelijke kaders heeft gebruikt. Daarmee wil hij ervoor zorgen dat liberalisering en privatisering in goede banen worden geleid. Hij wil dat de overheid haar rol behoudt en dat het publieke belang is geborgd. Betekent dit niet dat wij langzamerhand aan een zeer merkwaardige manier van denken doen? Wij creëren constructen, echte, conceptuele constructen en praten dan

over een markt, maar die vertrouwen wij niet en vervolgens creëren wij weer constructen om ervoor te zorgen dat die blijft werken op de manier die wij beogen. Zo stapelt wet- en regelgeving zich op. Komt hier geen einde aan? Op deze manier lijkt hetgeen wij creëren namelijk niet meer op een markt.

Minister **Balkenende**: Ik wijs erop dat welke markt je ook creëert, zij nooit een jungle kan zijn. Er zullen altijd waarborgen moeten gelden. Die kunnen van civielrechtelijke aard zijn. Civielrechtelijke aspecten zijn hierbij zonder meer aan de orde. Daarnaast moeten bepaalde waarborgen in acht worden genomen. Ter illustratie noem ik de voorzieningsgraad, de kwaliteit en de waarborgen voor de consument. Men kan dan niet zeggen: laat dat maar aan de markt over. Daarvoor is het publiek belang te veel aan de orde. De vraag is dus: op welke manier kun je de voordelen van de markt in de vorm van meer aanbieders, concurrentie en druk op de prijzen combineren met publieke eisen die de samenleving stelt? Dan ontkom je niet aan het stellen van wettelijke kaders. Dat geldt voor Schiphol, maar dat geldt ook voor de energievoorziening.

De heer **Noten** (PvdA): Ik zeg ook niet dat je daaraan ontkomt. Als je een markt construeert, een markt bedenkt, dan moet je regels bedenken om ervoor te zorgen dat alles niet uit de hand loopt. Maar mijn vraag is of dat construeren van markten, dat echt bedenken van markten de enige manier is om ervoor te zorgen dat er een innovatieve sector ontstaat, een sector waarin producten met een goede prijs/kwaliteitverhouding worden geleverd. En: waar ligt de grens? Ik stel deze vraag niet naar aanleiding van vragen over Schiphol of het spoor. Deze discussie is ook aan de orde als het gaat om de zorgsector. Het lijkt erop dat de enige mogelijkheid van interventie die wij als bestuurders zouden hebben, het introduceren van een namaakmarkt is. Dat is toch niet de enige manier om ervoor te zorgen dat innovatieve ontwikkelingen worden bevorderd.

Minister **Balkenende**: Uw vraag betreft meer het algemene orderingsdebat. Daarbij zijn drie belangrijke regelkringen aan de orde. Je hebt de pure marktwerking, waar alles wordt bepaald door vraag en aanbod. Daarmee worden de prijzen bepaald. De tegenhanger daarvan is de sturing door de staat met wet- en regelgeving. De derde regelkring bestaat uit afspraken, CAO's, convenanten en codes. Je kunt er niet zomaar van uitgaan dat marktwerking in elke sector in dezelfde mate mogelijk is. Natuurlijk is dat niet zo. Alleen, in sommige sectoren probeer je tot betere resultaten te komen. Dan is de vraag: hoe ver ga je met liberalisering en welke waarborgen zijn nodig? Op een gegeven moment is er in de tijd een verschuiving van sturing via overheidsfaciliteiten en arrangementen naar een vorm van regulering met meer marktwerking. Er zijn sectoren waarin de marktwerking blijkt te werken. Zie de sector van de telefonie.

De heer **Noten** (PvdA): Ik ontken ook niet dat de regelkring van marktwerking bestaat. Ik zeg alleen maar dat de regelkring van marktwerking een context nodig

heeft om goed te kunnen opereren. Er moet bijvoorbeeld transparante informatie beschikbaar zijn en de consumentenkeuzes moeten een snelle doorlooptijd hebben, want anders werkt de markt niet. Je kunt een markt niet sturen met een consumentenkeuze met een looptijd van twintig jaar. Er moet aan allerlei voorwaarden worden voldaan voordat je zo'n regelkring kunt toepassen. Mijn vraag is nu of wij niet creatiever kunnen zijn en of wij niet kunnen nadenken over alternatieve regelkringen? Men zou bijvoorbeeld kunnen denken aan bestuurlijke regelkringen in het kader van bench marking en aan het verschil tussen concurrentie en competitie. Het introduceren van competitie behelst een heel andere manier van denken en benaderen. U hebt gelijk: het betreft hier een orderingsvraag.

De heer **Werner** (CDA): Mevrouw de voorzitter. De minister-president heeft een aantal behartigenswaardige opmerkingen gemaakt over concurrentie en marktwerking. Wij kunnen ons daar voor een groot deel in vinden. Wij zijn absoluut niet de mening toegedaan dat het aandeelhouderschap alles bepalend is voor het behartigen van het publieke belang. Ik wijs er evenwel op dat de aandeelhouders invloed op de onderneming hebben. Wat doen wij nu om te voorkomen dat Schiphol bijvoorbeeld in handen komt van aandeelhouders die Schiphol als mainport helemaal niet belangrijk vinden, maar heel andere mogelijkheden zien? Misschien hebben zij er zelfs belang bij om Schiphol als mainport helemaal klein te maken en ervoor te zorgen dat het verdwijnt om daarmee München of Parijs te vergroten. Hetzelfde geldt voor energie. Willen wij nu werkelijk de hele energiehuishouding in Nederland verloren laten gaan als bedrijfssector, waar 30.000 mensen werken en die van buitengewoon groot strategisch belang is? Dan is dat aandeelhouderschap natuurlijk wel wat waard. Het is niet alleen een belegging, maar ook een mogelijkheid om de bedrijfsbeïnvloeding op enigerlei wijze te regelen. Ik zie ook wel dat wij langs andere wegen het publieke belang uitstekend kunnen regelen, maar ik vind het net iets te mager om het aandeelhouderschap in zijn geheel als niet relevant af te wijzen, omdat het alleen maar financieringsaangelegenheid zou zijn. Die indruk kreeg ik even.

Minister **Balkenende**: Bij Schiphol gaat het om de vervreemding van een minderheidsaandeel. Dat komt eigenlijk een beetje tegemoet aan uw opmerking. Wij hebben er geen behoefte aan dat een mainport zoals Schiphol, met grote economische betekenis, vatbaar zou zijn voor functieverlies. Daarop doet u in feite. In de notitie deelnemingenbeleid komen deze zaken in alle scherpste naar voren. Wij hebben niet voor niets de situatie van Schiphol gespiegeld aan andere luchthavens. Ook in andere landen zie je dat het proces van gedeeltelijke privatisering, van gedeeltelijke vervreemding van aandelen optreedt. Dat heeft zijn achtergronden: de zaak naar de markt brengen. Maar je moet het wel vergezeld laten gaan van bepaalde waarborgen. Ik heb aangegeven dat het huidige complex van regels voldoende publieke waarborgen biedt. Ik ben het wel eens met de heer Noten dat een situatie denkbaar is dat, wanneer de marktwerking

te veel wordt ingesnoerd door publieke regels, er geen sprake meer is van echte marktwerking. In dit geval is daar echter geen sprake van.

De heer **Werner** (CDA): Ik hoor u zeggen dat een meerderheidsaandeel bij de overheid blijft. Is dat voorlopig in afwachting van betere tijden? Het besluit is nog niet helemaal genomen, maar dat komt in ieder geval op een gunstig moment. Ik beluister dat u er toch enige betekenis aan toekent, omdat u zelf al zegt dat u 51% bij de Staat wilt houden.

Minister **Balkenende**: Ja, dat is ook op goede gronden gebeurd. U kent de opvattingen van het kabinet; wij hebben er een discussie over gevoerd. Wij hebben externe expertise ingeschakeld om de situatie te beoordelen. Daaruit is vervreemding van een minderheidsaandeel gekomen met een aantal publieke waarborgen. Dat is een goede combinatie. Daarmee gaan wij nu aan de slag.

De heer **Kox** (SP): Ik wil toch meer helderheid op dit punt. Wij kiezen voor een minderheidsaandeel dat kan worden vervreemd, maar wij zeggen tegen die aandeelhouders dat zij geen invloed kunnen uitoefenen op de essentie van onze keuze, namelijk dat Schiphol van de overheid blijft. U zegt weer dat het te maken heeft met zaken naar de markt brengen, maar je kunt Schiphol toch niet naar de markt brengen? Er is toch geen markt voor die luchthaven?

Minister **Balkenende**: Jawel, wanneer je aandelen van zo'n luchthaven naar de markt brengt, is er natuurlijk een markt voor. Ik heb net aangegeven dat wij onze ogen niet hebben gesloten voor ontwikkelingen bij andere luchthavens in andere landen. Datgene waarmee het kabinet nu bezig is, past wel een beetje in het internationale spoor van vervreemding van een deel van de aandelen. Dat heeft te maken met zaken naar de markt brengen en met het genereren van kapitaal. Ik ben van mening dat dit goed is. De vraag is wel hoe je de publiekrechtelijke aspecten beoordeelt, als je naar de beurs gaat. Ik heb net aangegeven wat de invloed van de overheid is.

De heer **Kox** (SP): Er is wel een markt voor aandelen van Schiphol, maar er is geen markt van Schiphol. Ik begrijp althans uit uw reactie in de richting van de fractievoorzitter van het CDA dat Schiphol gewoon een publieke zaak blijft. Daar valt niet over te praten, nu niet en straks niet. Zo zie ik de positie van het kabinet.

Minister **Balkenende**: Laten wij even in het civiele recht treden. U weet dat een meerderheidsaandeelhouder ook rekening behoort te houden met de belangen van de minderheidsaandeelhouder. De overheid behoudt die 51%, maar op deze manier krijgen zakelijke afwegingen meer invloed: hoe kun je zo'n luchthaven het beste exploiteren? Dat stukje marktwerking hangt samen met die beursgang. Daar word je ook op afgerekend. Als je naar de beurs gaat, moet je praten in termen van "hoe functioneert de luchthaven". Je versterkt dan een ander, meer marktgeoriënteerd type van bedrijfsvoering. Wij willen voorkomen dat wij te maken krijgen met vijandige overnames. Schiphol is een mainport. Dit kabinet is er zeer

van doordrongen dat die functie behouden moet blijven. De functie mag niet kapot gaan door een vijandige overname of anderszins. Om die reden hebben wij waarborgen nodig, bijvoorbeeld in de vorm van een meerderheidsaandeel bij de Staat.

De heer **Kox** (SP): Over dit soort marktwerking moet helderheid ontstaan. Als meerderheidsaandeelhouder moeten wij volgens de minister-president rekening houden met de minderheidsaandeelhouder. Stel dat de laatste het van belang acht dat Schiphol een toontje lager gaat zingen, opdat hij zijn aandeel in München beter te gelde kan maken. In zo'n geval hebben wij waarschijnlijk geen boodschap aan de minderheidsaandeelhouder. Zouden wij dat niet helderder moeten omschrijven?

Minister **Balkenende**: Wij moeten oppassen voor te veel hypothesen. Ik geef aan dat Schiphol zeer belangrijk is voor de Nederlandse economie. Er is ons alles aan gelegen dat Schiphol kan functioneren. Schiphol kan ook niet voorbijgaan aan de manier waarop de zaken in andere landen zijn geregeld. Ik heb dan ook een vergelijking gemaakt met de privatisering in andere landen. Er zijn waarborgen nodig, juist om ervoor te zorgen dat Schiphol sterk blijft. Met het samenstel aan maatregelen dat wij nu hebben voorzien, kan Schiphol sterk blijven.

Ik kom op het thema van het maatschappelijk ondernemerschap. De heer Werner stelt dat er meer is tussen markt en overheid en wijst op scholen, woningcorporaties en ziekenhuizen. Bij de realisatie van publieke belangen kunnen maatschappelijke organisaties als maatschappelijk ondernemer een belangrijke rol spelen. Om de mogelijkheden van dit concept nader te onderzoeken, heeft het kabinet aan de SER advies gevraagd over ondernemerschap in de publieke dienstverlening. De SER zal dit advies naar verwachting begin 2005 publiceren. In maart 2003 heeft de minister van Economische Zaken onder leiding van Hans de Boer een onderzoek laten doen naar maatschappelijk ondernemerschap en public governance. De bewindslieden van VWS, van OCW en van VROM hebben er ook alle oog voor om de relaties met maatschappelijke organisaties te moderniseren. Kort en goed, wij komen op dit punt terug na het advies van de SER. Met de heer Werner onderstreep ik dat er meer is dan marktondernemingen aan de ene kant en publieke ondernemingen aan de andere kant. De eigen verantwoordelijkheid van laatstgenoemde organisaties zal de komende tijd nader worden besproken. Het gaat om maatschappelijke functies die zich niet zomaar laten dicteren door de wetten van de markt, noch door publieke faciliteiten.

Er is stilgestaan bij de veranderingen in de sociale zekerheid en de verdeling tussen collectieve en individuele verantwoordelijkheden. Ook de mensen die op sociale zekerheid zijn aangewezen, verdienen een helder toekomstperspectief. Het kabinet is van mening dat de kernfunctie van de sociale zekerheid het ondersteunen van duurzame arbeidsparticipatie dient te zijn: sociale zekerheid als tussenstop en niet als eindstation. Vanuit dit gezichtspunt zullen wij eraan moeten werken dat het huidige stelsel in ieder geval in twee richtingen wordt aangepast. De verantwoordelijkheden voor de risico's van

ziekte, arbeidsongeschiktheid en werkloosheid dienen met name daar te worden gelegd, waar ze ook kunnen worden beïnvloed. Dat is om te beginnen vaak de werkvloer. Individuele werkgevers en werknemers zullen zich samen verantwoordelijk moeten voelen voor goede, veilige arbeidsomstandigheden, voor een leeftijdsbewust personeelsbeleid, waarin werknemers niet worden afgeschreven als zij 50 worden. In het sociaal stelsel moet rekening worden gehouden met het kunnen combineren van arbeid en zorg en een leven lang leren.

De reden om het stelsel te hervormen is ook gelegen in een aantal maatschappelijke ontwikkelingen in de voorbije decennia, waaraan het socialezekerheidsstelsel zich onvoldoende heeft aangepast. De burgers van vandaag zijn geëmancipeerd en mondig. Zij willen hun eigen keuzes maken als het gaat om leren, werken, zorgen en rusten, keuzes die passen in een bredere samenhang, in een toekomstperspectief op werk en inkomen.

Solide en solidair zijn de kernwoorden voor het stelsel van werk en inkomen in de toekomst. Solide omdat het stelsel van sociale zekerheid betaalbaar moet zijn in tijden van voor- en tegenspoed. Solide ook omdat het door activering een bijdrage levert aan de toename van de welvaart. Solidair omdat er te allen tijde een adequate ondersteuning wordt geboden aan mensen die door tegenspoed worden getroffen.

Voorzitter. Ik ga nu over naar het onderdeel binnenland. De heer Werner heeft terecht aandacht voor de lokale overheden gevraagd. Provincies en gemeenten hebben in ons bestel een eigen positie, die is verankerd in de Grondwet en in organieke wetten. Zij hebben een direct gelegitimeerd bestuur. Ik zeg met nadruk dat het kabinet de medeoverheden ten volle erkent. In dit verband ga ik in op de door de heer Werner, de heer Noten en mevrouw Van den Broek gestelde vragen over de interbestuurlijke verhoudingen, de afwegingen tussen centralisatie en decentralisatie en het decentraal belastinggebied.

Vorige week hebben IPO, VNG en het kabinet overeenstemming bereikt over een code voor interbestuurlijke verhoudingen. In die code zijn de omgangsregels tussen de overheden vastgelegd. Kernwoorden daarbij zijn: verruiming van de bestuurlijke en financiële bewegingsvrijheid, deregulering, vermindering van specifieke uitkeringen en een vermindering van het toezicht. De uitvoering van beleid staat daarbij centraal. Er is bevestigd dat overheden elkaar tijdig informeren over nieuwe plannen en knelpunten die een andere overheid raken. Halfjaarlijks is er onder mijn leiding een informeel overhedenoverleg om de voortgang van de interbestuurlijke samenwerking te bespreken. Verder zijn twee verkenningen afgesproken. De eerste verkenning betreft de veranderingen in de samenwerking en relatie tussen het territoriaal bestuur en het functioneel bestuur en de tweede de werkwijze en omvang de gedeconcentreerde rijksdiensten. Tot slot zal de Raad van State een periodieke beschouwing opstellen over de interbestuurlijke verhoudingen en kunnen de overheden gezamenlijk verzoeken om advies te geven over aangelegenheden waarover de overheden het niet eens zijn geworden. Ik hecht eraan om dit nog eens te onderlijnen. De afgelopen tijden hebben wij kritische geluiden gehoord van gemeenten en provincies. Deze code kan het begin zijn

van een betere relatie. Men weet nu wat men aan elkaar heeft en er kunnen afspraken gemaakt worden over de onderlinge verhoudingen. Ik ben blij dat deze afspraak gemaakt kon worden, omdat dit een basis kan bieden voor een goede samenwerking in de komende jaren.

Dit hangt overigens samen met de afweging tussen centralisatie en decentralisatie. Het uitgangspunt is dat de verantwoordelijkheden daar worden gelegd waar zij het best gedragen kunnen worden. Dit kan per geval verschillen. Het is vooral van belang dat de burger goed bediend wordt en niet door overheden van het kastje naar de muur wordt gestuurd. Dan maakt het niet zoveel uit welke overheid een dienst uitvoert, maar wel dat de overheid zowel territoriaal als functioneel als eenheid optreedt. Veiligheid is in dit verband een goed voorbeeld. Het programma "Andere overheid" waarvoor minister De Graaf de eerste verantwoordelijkheid heeft, ontfermt zich met nadruk ook over dat gezichtspunt.

Gemeenten en provincies hebben een autonome ruimte. Met de Wet werk en bijstand en met de voorstellen voor een wet op de maatschappelijke ondersteuning worden belangrijke taken territoriaal gedecentraliseerd. Dit geldt natuurlijk ook voor maatschappelijke verbanden. Ik denk daarbij aan het onderwijs en verwijs naar het forse dereguleringsprogramma dat door de minister van OCW wordt doorgevoerd. Ik noem ook de rol van de sociale partners die in de nieuwe arbeidsongeschiktheidsvoorstellen meer verantwoordelijkheid dragen. In andere gevallen kan private uitvoering van taken met publieke aspecten of onderdelen van belang zijn. Ik wijs op de zorg waar verzekeraars een belangrijke rol hebben bij de uitvoering. Op elk terrein moeten de afwegingen op hun merites worden beoordeeld.

De heer **Werner** (CDA): Als gemeenten op grond van hun beleid burgers af en toe op de ene plek anders behandelen dan op de andere, ontstaat vaak de roep in de Den Haag om centrale richtlijnen waardoor de vrijheid van gemeenten weer wordt gebonden. Dit fenomeen komt op veel plaatsen voor. Is dat een valide beweging? Je decentraliseert of je decentraliseert niet. Als je decentraliseert, moet je accepteren dat de lokale democratie haar werk doet. Mensen moeten zich dan wenden tot de lokale democratie om verandering te krijgen. Ik voel die spanning regelmatig in het beleid en de discussies. Ik zou in dat opzicht graag een heldere stellingname van het kabinet willen horen als richtsnoer, waarop we de vele zaken die nog gaan komen, dienen te beoordelen.

Minister **Balkenende**: U maakt een zeer belangrijke opmerking. Als je kiest voor decentralisatie en bepaalde zaken neerlegt op het niveau van gemeenten, moet je accepteren dat er verschillen kunnen ontstaan. Vaak bestaat er, als er verschillen ontstaan, de neiging om te zeggen: moet je dat nu niet gaan repareren als rijksoverheid? Je moet die consequentie van tevoren goed inschatten. Je moet goed weten dat de consequentie als je decentraliseert zal zijn, dat niet alles hetzelfde zal zijn. Je moet iedereen daarvan bewust maken. Je moet daar ook voor willen staan. Anders heeft decentraliseren geen zin.

Ik heb dat in het verleden, in de tijd dat ik gemeenteraadslid was, wel eens meegemaakt. Er werd dan gezegd: we gaan de zaken op het niveau van de gemeenten brengen. Je zag dan nogal eens dat de regeling van een ministerie werd afgeschaft en dat daarvoor in de plaats de modelverordening van de VNG kwam. Je hebt dan de facto de centralisatie behouden, zij het dat in het ene geval een ministerie en in het andere geval de VNG optreedt. De heer Werner doelt erop dat je consequent moet zijn. Wanneer je iets op een bepaald niveau legt, moet je accepteren dat er bepaalde verschillen kunnen zijn. Dat is inderdaad het geval. Dat is soms ook nodig, omdat de situatie ook verschillend kan zijn. Voor de uitvoering van de bijstand is er in Nederland een bijstandsnorm. Dat is duidelijk. Als je echter vindt dat de gemeente een bepaalde ruimte moet hebben voor bepaalde aanvullende voorzieningen, dan moet je die verschillen accepteren. Als je decentraliseert, doe het dan consequent en ga niet via een verkapt manier weer werken aan centralisatie. De heer Werner heeft daar gelijk in.

De heer **Noten** (PvdA): Ik zou nog iets meer bedoelen. Die beweging wordt op een aantal punten fors ingezet. We hebben het over de Wet werk en bijstand, maar ook over de Wet maatschappelijke ondersteuning. Dat wordt straks heel spannend. De telefoontjes gaan rinkelen. Het is dan de vraag of wij nog steeds bij het uitgangspunt van decentralisatie blijven. Het gaat bij die wetten voor een belangrijk deel over verantwoordelijkheden die worden gedecentraliseerd en ruimte om daarvoor eigen organisaties op te zetten. Daarbij horen ook de mogelijkheid en de ruimte om eigen financiële middelen te genereren. Ik pak nu even het punt van de bestuurlijke boete of de OZB. Durven we ook daar gemeentes meer ruimte te geven om hun eigen financiële huishouden op orde te houden en hun eigen beleidskeuzes te maken bij de uitvoering van de wetten die ik zojuist noemde?

Minister **Balkenende**: Het voorstel met betrekking tot de Wet maatschappelijke ondersteuning wordt momenteel besproken. Ik ben blij met de afspraak die met de VNG is gemaakt om daarover nader met elkaar van gedachten te wisselen en meer tijd te nemen. Het is geen eenvoudige operatie. Dat veronderstelt wel dat je accepteert dat gemeenten daar een eigen keuze zullen maken.

Een ander punt is hoe dit soort vrijheden zich verhoudt tot de financiële autonomie van gemeenten. Dat is het vraagstuk van het decentraal belastinggebied. De overwegingen van het kabinet rondom de OZB liggen niet in het per se centraliseren. Ik hecht eraan om dat nog eens te zeggen. De overwegingen hebben te maken met het verkleinen van de zogenoemde armoedeval en de inkomensregelingen aan de ene kant en de vormgeving van lastenverlichting voor de burgers aan de andere kant. We zullen daar te zijner tijd in deze Kamer nader over debatteren, wanneer de voorstellen deze Kamer bereiken. De erkenning van het principe van het decentraal belastinggebied is te zien in de vorige week met IPO en VNG gemaakte afspraken om een verkenning naar een eigen inkomstengebied van gemeenten en provincies te maken. In april 2005 moet onder onafhankelijk voorzitterschap een rapportage gereed zijn. Ik hecht eraan

om dit nog eens te zeggen omdat het punt van financiële autonomie ook de laatste weken sterk in de belangstelling heeft gestaan. Het zijn soms lastige discussies. We hebben met elkaar afgesproken om op dit punt een verkenning te laten verrichten. We komen daar volgend jaar op terug.

Voorzitter. Ik kom bij de bestuurlijke vernieuwing. Dat betreft de gekozen burgemeester en het kiesstelsel. Ik beluister bij de heren Noten en Werner een kritische toon. Ik begin met de direct gekozen burgemeester. De discussie daarover is niet nieuw. De mogelijkheid maakt al onderdeel uit van het rapport van de staatscommissie "Dualisme en lokale democratie" uit 2000. Bij vele politieke groeperingen, ook zij die geen deel uitmaken van de huidige coalitie, is in de afgelopen jaren het idee gegroeid dat de aanstellingswijze van de burgemeester in ieder geval gewijzigd moet worden. Dat is verklaarbaar omdat er in de afgelopen decennia het nodige is veranderd, zowel in de vormgeving van het lokale bestuur als in de materiele werking en de inhoud van de toepasselijke regels.

Kort samengevat: de voortschrijdende interdependentie tussen beleidsvelden en taken, de voortschrijdende complexiteit van vraagstukken en de voortschrijdende snelheid waarmee ontwikkelingen zich voordoen en reactie vereisen doen zich niet alleen nationaal maar ook lokaal voor en vergen een antwoord.

In verschillende publicaties over de ontwikkeling van het burgemeestersambt is gewezen op het herkenbaarheidsvraagstuk en op de statusincongruentie. Burgers en maatschappelijke organisaties benaderen de burgemeester als leider van het gemeentebestuur, terwijl zijn bevoegdheden strikt genomen beperkt zijn. Ik besef heel wel dat de fracties deze ontwikkelingen op grond van verschillende visies verschillend kunnen wegen en tot uiteenlopende standpunten kunnen komen. Voor dit kabinet is evenzeer helder dat niets doen geen optie is.

Overigens wil ik een mogelijk misverstand uit de weg nemen over het hoofdschap van de gemeenteraad: dat is en blijft voor het kabinet van wezenlijke betekenis. Na de beoogde deconstitutionalisering van het derde lid van artikel 25 en van artikel 131 van de Grondwet zijn de hoofdelementen van de inrichting van decentrale overheden nog steeds in de Grondwet verankerd. Het advies van de Raad van State over het wetvoorstel inzake de gekozen burgemeester bevestigt het standpunt van de regering dat ook na invoering van de gekozen burgemeester het grondwettelijk hoofdschap van de raad recht overeind staat. Ik stel overigens met instemming vast dat de heer Noten de deconstitutionalisering loskoppelt van de wetsvoorstellen voor de invoering van de door de bevolking gekozen burgemeester en beide onderwerpen op hun eigen merites zal beoordelen. Dat lijkt mij een faire aanpak. Dat is ook logisch. Ook de in zijn kring genoemde variant, namelijk een door de gemeenteraad gekozen burgemeester, vereist immers deconstitutionalisering. De regering hoopt op een spoedige behandeling van de tweede lezing van het deconstitutionaliseringsvoorstel in deze Kamer. Ik sluit dit onderdeel af met de opmerking dat het kabinet, uitgaande van de invoering per 2006, de implementatie bij de gemeente vanzelfsprekend zorgvuldig en intensief zal ondersteunen. Dat geldt ook voor de huidige burgemeesters. De invoering van de gekozen

burgemeester heeft vergaande gevolgen voor hen, of zij zich nu verkiesbaar stellen of niet. Omdat het een onderdeel is van de invoering, voelt het kabinet zich ook verantwoordelijk voor een zorgvuldig traject naar de individuele burgemeesters. Daarover wordt al intensief gesproken.

De heer **Kox** (SP): Is dit geen voorbeeld van kabinetsbeleid dat haaks staat op het winnen van vertrouwen onder de bevolking? Buiten de partij van de vice-minister-president was er geen partij die voor de variant van de rechtstreeks gekozen burgemeester was. Het CDA niet, de PvdA niet, de SP niet. Nu gaan wij dat toch doen en nog wel met een noodtempo in 2006. Met welke legitimatie gaan wij iets doen wat wij net niet hadden beloofd en ook nog zodanig dat het voor de volgende verkiezingen is gerealiseerd?

Minister **Balkenende**: Een kabinet is gehouden om uit te voeren wat is afgesproken. In het kader van het hoofdlijnenakkoord is afgesproken dat wij zouden werken aan de direct gekozen burgemeester. Als je vindt dat het moet gebeuren, moet je ook opschieten met het wetgevingstraject. Daar zijn wij nu mee bezig. Dit is natuurlijk een formeel argument. De heer Kox bedoelt iets anders.

Het blijkt dat onder de bevolking een behoorlijk draagvlak bestaat om over te gaan op de gekozen burgemeester. Het past ook een beetje bij de democratische verhouding. Dat is een nationale discussie. Vergelijk ik de situatie in Nederland met die in andere landen, dan zie ik dat het fenomeen van de gekozen burgemeester eigenlijk overal wordt gevonden. De inhoudelijke argumenten heb ik al genoemd: de herkenbaarheid en de plaats van de burgemeester in de lokale gemeenschap. Het gaat dus niet alleen om de afspraak. Er is ook een aantal inhoudelijke redenen om dit te doen. Om die reden pakt minister De Graaf, ondersteund door het kabinet, de zaken nu aan.

De heer **Kox** (SP): Daar breng ik tegen in dat het juist niet in de verkiezingsprogramma's van politieke partijen stond. Daar kunnen wij toch niet aan voorbijgaan. Stel dat deze Kamer meer hecht aan de verkiezingsprogramma's van de partijen dan aan het regeerakkoord -- de Kamerleden zijn overigens aan beide niet formeel gebonden -- is dat dan een reden voor het kabinet om het voorstel terug te nemen? Of gaat het kabinet daar naar huis? Een van de twee zal het toch moeten zijn.

Minister **Balkenende**: Binnen de constitutionele verhoudingen heeft de regering tot taak het beleid te verdedigen. Een aantal argumenten heb ik zo-even al genoemd. In eerste aanleg zal minister De Graaf dat hier met overtuiging doen. Uiteraard heeft de Eerste Kamer, onze senaat, een eigen verantwoordelijkheid bij het beoordelen van de voorstellen. Ik ga nu geen "als-dan"-spel spelen. Wij zijn er, bij deze politieke beschouwingen en straks bij de behandeling van de verdere voorstellen, om op dit dossier resultaat te boeken.

Dan zal er een gedachtewisseling plaatsvinden, waarin minister De Graaf namens het kabinet zal aangeven

waarom dit van belang is. Wij wachten dat debat af. Ik ga uiteraard niet op als-vragen in. Het lijkt mij dat dit de zaak niet dient.

De heer **Kox** (SP): Het is niet zozeer een als-vraag, maar volgens mij zijn hierover door de fracties van CDA en Partij van de Arbeid uitermate kritische opmerkingen gemaakt. Dit zijn algemene beschouwingen van een groot deel van deze Kamer. Dan mag je toch om een antwoord van de regering vragen? Behalve als de minister-president zegt dat zij gewoon gaan doen wat zij hebben afgesproken, maar dan is de functie van dit debat mij niet helemaal duidelijk.

Minister **Balkenende**: De functie van dit debat is dat u uw visie geeft op een aantal belangrijke onderwerpen, die de hoofdlijnen van beleid betreffen. Het is de taak van het kabinet om aan te geven waarom het staat voor de maatregelen die wij hebben beloofd te nemen. Ik heb een aantal argumenten gegeven. Het debat hierover zal thematisch op onderdelen worden voortgezet. Ik begeef mij niet in discussies over wat er kan gebeuren. Wij zijn er om verschillende redenen van overtuigd dat het deze kant op moet. Dat debat gaan wij graag aan, maar wij zijn hier niet om definitief knopen door te hakken. Dit is niet het moment. Wij kunnen wel algemene gevoelens met elkaar delen en opvattingen naar voren brengen. Ik heb gezegd hoe het kabinet tegen dit onderwerp aankijkt.

De heer **Noten** (PvdA): Uiteraard beoordelen wij alle wetsvoorstellen op hun merites, maar het is vrij ingewikkeld om deze twee wetsvoorstellen niet in samenhang met elkaar te bezien. Dat heeft niet alleen met ons te maken, maar ook met de wijze waarop het kabinet het debat hierover heeft georganiseerd. Misschien moet ik het wat onvriendelijk, maar wel duidelijk formuleren. Als het kabinet over de gekozen burgemeester zegt dat dit onderwerp in het regeerakkoord staat en dat het daar coûte que coûte mee doorgaat, dan betekent dit dat er een soort machtswoord wordt gesproken. Met alle respect, als er machtswoorden worden gesproken, legitimeren zij dat er machtswoorden tegenover worden gezet. Mijn fractie houdt alle ruimte open in het debat over beide onderwerpen. Wij hebben het nog niet uitgediscussieerd. Wij zijn erg benieuwd naar de argumenten en wij zullen naar aanleiding daarvan tot een definitief standpunt komen.

De heer **Schuyer** (D66): Over de definitie van democratie kun je altijd heel lang discussiëren, dat blijkt ook nu. De heer Kox zegt dat het niet in die partijprogramma's staat, maar hij laat een aantal daarvan zorgvuldig weg. Ik wijs erop dat bij iedere enquête die je in Nederland houdt, 70 tot 80% van de mensen een gekozen burgemeester wenst. Ik respecteer volstrekt dat de heer Noten zegt dat het twee gescheiden aangelegenheden zijn. Ik respecteer ook volstrekt dat er in zijn geledingen een discussie is op welke wijze de burgemeester moet worden gekozen. In beide gevallen is het noodzakelijk dat je deconstitutionaliseert.

Minister **Balkenende**: De heer Schuyer heeft gevraagd of de wetsvoorstellen over het nieuwe kiesstelsel nog dit

parlementaire jaar bij de Eerste Kamer worden ingediend. De heer Werner heeft hierover ook opmerkingen gemaakt. Het wetsvoorstel is half oktober naar de Raad van State gezonden met het verzoek om een spoedadvies. Naar verwachting zal de raad rond de jaarwisseling advies uitbrengen. Na ommekomst van dit advies zal het voorstel zo spoedig mogelijk bij de Tweede Kamer worden ingediend. Of het wetsvoorstel vervolgens nog voor het eind van het parlementaire jaar bij de Eerste Kamer kan worden ingediend, is nu nog niet te voorspellen. Dat is afhankelijk van het traject in de Tweede Kamer.

De heer Schuurman vroeg in zijn bijdrage terecht aandacht voor het gezin en het belang van het opvoeden van kinderen. Kinderen hebben een stabiele en veilige basis nodig om in op te groeien. Het gezin is in verreweg de meeste gevallen die basis. Tussen gezinnen bestaan grote onderlinge verschillen in samenstelling, mogelijkheden en sociale omgeving. Alleen wanneer het gezin die stabiele, veilige omgeving biedt, kunnen kinderen zich evenwichtig ontwikkelen tot volwassen en volwaardige deelnemers aan de Nederlandse maatschappij. Dat is primair de verantwoordelijkheid van ouders zelf, maar het kabinet beseft dat het voor ouders lang niet altijd eenvoudig is om hun kinderen die randvoorwaarden te bieden en evenwichtig te laten opgroeien. Juist vanwege het belang van de opvoeding voor de samenhang in de maatschappij wil het kabinet ouders actief ondersteunen bij de opvoeding van hun kinderen. Daarom heeft het kabinet extra middelen uitgetrokken voor het versterken van opvoedings- en gezinsondersteuning op lokaal niveau. Niet alleen ouders die daadwerkelijk problemen ervaren met de opvoeding moeten steun krijgen, maar het kabinet wil ook algemene voorzieningen bieden die ouders kunnen helpen, hun weg te vinden bij de opvoeding in het huidige tijdsgewricht. Voor alle kinderen geldt dat de opvoeding eigenlijk hun inburgering moet zijn in de democratische samenleving die Nederland is. De wijze waarop het kabinet dit wil bereiken, wordt uiteengezet in een binnenkort te verschijnen gezinsbrief. Ik neem aan dat die brief ook hier besproken zal worden, omdat deze ook recht doet aan wat er is gezegd over de positie van het gezin.

De heer Noten vroeg om perspectief voor de toenemende groep daklozen. Hij vroeg daarbij om concrete ambities naar Brits voorbeeld. Het kabinet heeft al ambities geformuleerd inzake de maatschappelijke opvang van daklozen. Zij zijn opgenomen in het kabinetsstandpunt naar aanleiding van het interdepartementaal beleidsonderzoek met de titel De opvang verstopt. De voornaamste ambitie is om de doorstroming in de maatschappelijke opvang te bevorderen. Het kabinet heeft daarom de specifieke uitkering maatschappelijke opvang en verslavingsbeleid met 4 mln euro verhoogd. Daarnaast maakt het kabinet in het kader van het grotestedenbeleid prestatieafspraken over het reduceren van de verblijfsduur in de maatschappelijke opvang in 2009 met 25%. Door een betere doorstroming moeten er meer plaatsen beschikbaar komen voor dak- en thuislozen die nu op straat overnachten.

De heer Noten heeft vragen gesteld over het dogma van de marktwerking in de zorg door rekening te houden met de afhankelijke positie van de zorggebruiker.

De heer Werner vraagt naar de effecten van de zorgtoeslag. Bij de herziening van het zorgstelsel is steeds sprake van een evenwicht. In het beoogde nieuwe zorgstelsel wordt private uitvoering die prikkelt tot efficiency en goede dienstverlening gecombineerd met forse publieke randvoorwaarden voor kwaliteit, toegankelijkheid en betaalbaarheid. Zo geldt in de nieuwe Zorgverzekeringswet een verbod op risicoselectie. De Zorgverzekeringswet kent een nominale premie, geeft een beter zicht op de daadwerkelijke kosten en prikkelt tot het kiezen van de juiste verzekeraar. De zorgtoeslag zorgt er vervolgens voor dat dit geen onverantwoord inkomenseffect heeft. Dit is een solidariteitselement. Voorbeelden leren dat niet elke organisatie eraan toe zal zijn, van deze mogelijkheid gebruik te maken. In de praktijk ontstaat een mix van profit- en non-profit-organisaties.

De heer Noten heeft enkele vragen gesteld over de invoering van de no claim. Het kabinet ziet de no claim als een onmisbaar onderdeel van een nieuw zorgstelsel, waarin mensen zich meer bewust zijn van de kosten van behandeling, bewuster kiezen voor het gebruik maken van zorg en, waar dat kan, prijsbewuster kiezen uit het zorgaanbod. Op die manier worden zij een kritischer gebruiker van het aanbod van zorg. Een meer kritische houding leidt tot minder consumptie en het CPB heeft berekend dat dit effect zo'n 0,2 mld euro bedraagt. De no-claimregeling is een vriendelijke variant op de eigen bijdrage, zoals is afgesproken in het regeerakkoord. Mensen hoeven niet direct af te rekenen bij de huisarts of het ziekenhuis. Daarnaast is de no-claimregeling vriendelijker voor de administratieve lasten dan een eigen risico. De kwalificatie "gedrocht" is in de ogen van het kabinet dus niet aan de orde.

De heer Noten voorziet een wijziging van de regeling in 2007. Dit is het kabinet niet helemaal duidelijk. Als hij een evaluatie bedoelt van de regeling, wat op zichzelf een nuttige activiteit is, houdt dat niet automatisch een nieuwe regeling in. Wijzigingen om de effecten van de regeling te verbeteren, zijn natuurlijk wel mogelijk, maar dat zijn veranderingen ten goede.

De heer **Kox** (SP): Ik heb ook een vraag gesteld over de no-claimkorting. De minister noemt het een vriendelijke versie van de eigen bijdrage, omdat men de huisarts niet meteen hoeft te betalen. Ik had echter begrepen dat in het debat in de Tweede Kamer de huisarts uit de regeling was gehaald. Met andere woorden: de huisarts speelt toch geen rol meer bij de no-claimkorting? Dat idee zit blijkbaar nog in uw hersens, maar de huisarts maakt echt geen onderdeel van de regeling meer uit. Waarom blijft u dan bij dit plan, terwijl het hart eruit gehaald is, namelijk het bezoek aan de huisarts? Ik begrijp dat eerlijk gezegd niet. Geen enkele instantie vindt dit nog steeds een logische regeling. Wordt het dan niet te veel symboolpolitiek?

Minister **Balkenende**: Het lijkt mij niet goed om het debat dat uitvoerig in de Tweede Kamer is gevoerd, te herhalen. Ik heb aangegeven waarom wij voor deze regeling kiezen en niet voor een eigen bijdrage, zoals aanvankelijk de bedoeling was. Er is over de argumenten gedebatteerd. Ik verwijs naar het debat in de Tweede Kamer.

De heer Nolten vroeg naar initiatieven om de arbeidslust in de zorg te verhogen. Wordt er nagedacht over een manier waarop het werk voor het verplegend personeel zodanig georganiseerd kan worden dat er zo iets komt als loopbaanpaden? In voorgaande jaren kwam regelmatig uit onderzoek naar buiten dat verpleegkundigen en verzorgenden die het beroep verlieten dat deden uit onvrede over het gebrek aan ontplooiingsmogelijkheden. De ontwikkeling van tussenberoepen en het herschikken van taken naar deze beroepen en gespecialiseerde verpleegkundigen bieden die ontplooiing in toenemende mate. De modernisering van de opleidingen bieden betere aansluitingsmogelijkheden om door te leren en een loopbaan door te trekken.

Het volgende thema betreft onderwijs, onderzoek en innovatie. Verschillende afgevaardigden hebben daarover gesproken. De heer Noten, de heer Werner, mevrouw De Wolff en mevrouw Van den Broek hebben in hun inbreng stilgestaan bij het belang van het thema onderwijs, onderzoek en innovatie.

Ik ben blij met deze specifieke belangstelling, die de inzet van het kabinet ondersteunt en die bijdraagt aan het gevoel van urgentie. Het kabinet heeft bij zijn aantreden besloten om onderwijs en kennis tot een van de belangrijkste speerpunten te maken. Er bestaat immers een positief verband tussen onderwijs en economische groei. Onderwijs en onderzoek verhogen de arbeidsproductiviteit en leiden tot een hoger bruto binnenlands product en een hoger collectief inkomen. In het Hoofddlijnenakkoord is 185 mln euro extra voor de kennis economie uitgetrokken. Dat bedrag is bedoeld voor een zodanige krachtige injectie dat Nederland in Europa de top haalt. Zo benutten wij onze kennis en kunde optimaal. Wij stellen daarmee de welvaart van ons land zeker.

Paul Schnabel, de directeur van het SCP, zei onlangs in een interview dat het niet mogelijk is om net onder top gaan zitten. Dan is de kans groot dat dit land juist heel ver wegzakt. Het is in ieders belang dat wij mikken op de top. De vraag is dan waar wij nu staan. Dat vraagt niet alleen om excellent onderzoek, maar ook om goed onderwijs met maatwerk, flexibiliteit en ruimte voor scholen en instellingen om een keuze te maken. Het kabinet wil op deze punten een grote slag maken. De vraag is wat er nog moet gebeuren. Natuurlijk moet het voorgenomen beleid worden geïmplementeerd. Een aantal beleidstrajecten is opgezet. Die staan vermeld in de voortgangsrapportage wetenschapsbeleid, die onlangs aan de Tweede Kamer is gezonden en die aldaar is besproken. Daarnaast heeft het kabinet, ook vanuit het voorzitterschap van de Europese Unie, een aantal thema's stevig op de agenda gezet. Met het Luxemburgs voorzitterschap zijn goede afspraken gemaakt om deze ook daadwerkelijk te kunnen verzilveren.

Ook op andere fronten houdt het kabinet de blik op de toekomst gericht. Zo wil het kabinet ervoor zorgen dat ook in de toekomst structureel middelen uit het Fonds Economische Structuurversterking worden ingezet voor versterking van de kennisinfrastructuur. In het jaar 2006 komt natuurlijk de midtermreview van het wetenschapsbeleid. Daarnaast is er veel te winnen bij het midden- en kleinbedrijf. Juist het MKB besteedt nog weinig aandacht aan innovatie. Ook kent Nederland nog

relatief weinig "spin-off" vanuit kennisinstellingen. De route van betere samenwerking tussen overheid en private partijen zal daarom ook door het kabinet worden beproefd als het gaat om innovatie. Met de oprichting van het Innovatieplatform is in de sfeer van de regie een begin gemaakt.

Mevrouw Van den Broek refereerde aan het feit dat er nogal wat kritiek is geweest op het platform. Ook in deze Kamer worden over de opbrengst ervan vragen gesteld. Het meest expliciet is dat gebeurd door mevrouw De Wolff en mevrouw Van den Broek. Bij de start van het platform verwacht iedereen "instant satisfaction". Vandaag gelanceerd en morgen resultaat. Wij kennen het voorbeeld van Finland. Ook daar duurde het enige tijd voordat er resultaat kon worden geboekt. Wat jarenlang is verwaarloosd, kan niet met een toverstaf worden veranderd. Bij de installatie van het platform zijn drie thema's benoemd die bijzondere aandacht behoeven: het tegengaan van schooluitval, het verhogen van investeringen van bedrijven in R&D en het versterken van kennisoverdracht van universiteit naar bedrijfsleven. Vanuit die thematiek heeft het platform inmiddels een aantal praktische adviezen gegeven die stimulansen bieden voor de korte termijn.

Ik heb in de schriftelijke beantwoording de nodige voorbeelden genoemd. Die geven aan dat er weldegelijk iets meer aan de hand is dan alleen het vergemakkelijken van de toegang tot Nederland van kenniswerkers. Ik wijs ook op het rapport van de heer Wijffels dat deze week is gepubliceerd. Dat biedt heel aantrekkelijke aanknopingspunten om de zaak te versterken. Ik denk ook aan het stuk van de heer Leijnse over het beroepsonderwijs. Ook dat biedt belangrijke aanknopingspunten. Ik ben dus tevreden over wat er aan ideeën naar voren komt. Daar zitten ook heel praktische zaken bij, zoals kennisvouchers voor kleine ondernemingen en goede voorbeelden om de zaak aan te pakken.

Mevrouw **Van den Broek-Laman Trip** (VVD): Ik ben onder de indruk van de lijst van activiteiten van het Innovatieplatform in de schriftelijke beantwoording. Het zijn volgens de minister-president echter ideeën die enige tijd nodig hebben om tot uitwerking te komen. Mijn vraag is welk effect dit heeft voor ondernemers?

Minister **Balkenende**: Het is gemakkelijker om kenniswerkers binnen te halen omdat de procedures aanzienlijk worden bekort. Er worden kennisvouchers uitgedeeld, zodat men een beroep kan doen op kennis. Met het idee van "innovation officers" ontstaat een meer directe verbinding tussen grote ondernemingen en startende ondernemingen. Innoverende, kleine ondernemingen krijgen zo meer kansen. De voorstellen van de heer Wijffels gaan over de vraag hoe kennis uit de universiteitssector beter benut kan worden door bedrijven. Het zijn tal van voorbeelden waarmee wij meer moeten doen. Uit mijn eigen arbeidscarrière weet ik goed dat in de jaren tachtig gesproken werd over innovatiecentra. Ik heb ooit het rapport geschreven Technologie in een verantwoordelijke samenleving. Toen speelde ook de vraag hoe de transfer van kennis versterkt kan worden.

Het is mijn vaste overtuiging dat wij met de stukken die op het ogenblik worden aangedragen, het fundament van het platform, kunnen overgaan tot het directer benutten van kennis van kenniscentra door bedrijven, het leggen van meer dwarsverbindingen tussen kenniscentra en het bedrijfsleven door onderzoekers, het versterken van contacten tussen grote ondernemingen en kleinere ondernemingen en het inzetten de kennisvouchers. Daaraan kunnen zaken als vermindering van administratieve lasten en het ondernemersklimaat worden gekoppeld. Het is immers niet alleen een kwestie van een paar instrumenten voor innovatie. Het klimaat om te ondernemen moet ook worden versterkt. Ik denk dat wij echt op de goede weg zijn en ik hoop dat wij verder aan de slag kunnen met de voorstellen die nu zijn gedaan zodat er ook snel resultaat kan worden geboekt. Dat wil iedereen. Dat is ook uw appèl en dat deel ik.

Enkele leden hebben naar aanleiding van het rapport "In het zicht van de toekomst" van het Sociaal-Cultureel Planbureau goede woorden gesproken over de noodzaak van investeringen voor het voorkomen van schooluitval en onderwijsachterstanden en voor vergroting van de kwaliteit van het beroepsonderwijs, in het bijzonder het vmbo. Het is waar. Het voortijdig schoolverlaten is en blijft een probleem, zowel in Nederland als in andere Europese landen. In de Lissabondoelstellingen is opgenomen dat het streven is dat het aantal jongeren tussen 18 en 24 jaar zonder startkwalificaties in 2010 met 50% is teruggebracht. Als wij dat vertalen naar de Nederlandse situatie, moet het aantal voortijdige schoolverlaters worden teruggebracht met 30%, dat is 21.000 jongeren, in 2006 en met 50%, dus 35.000 jongeren, in 2010. Dat vergt heel veel inspanning.

De staatssecretaris van OCW heeft bij het overleg over Koers BVE in de Tweede Kamer toegezegd dat hij binnenkort komt met de voortgangsrapportage voortijdig schoolverlaten over 2003. Vooruitlopend daarop kan ik melden dat in het schooljaar 2002/2003 voor het eerst in tien jaar een daling zichtbaar is van het aantal gemelde en geregistreerde voortijdige schoolverlaters. Op de achtergronden van deze trendbreuk en op de mogelijkheden om nu stevig door te duwen, zal in de rapportage nader worden ingegaan. In ieder geval maakt het kabinet structureel geld vrij voor de verschillende functies die hierbij aan de orde zijn om ervoor te zorgen dat het aantal voortijdige schoolverlaters dat wordt herplaatst niet verder stagneert.

De maatregelen uit Koers BVE in combinatie met inzet van Europees geld voor preventieprojecten en de Operatie Jong maken duidelijk waar het ons om gaat, namelijk dat een startkwalificatie boven werk gaat. Als volledig dagonderwijs niet de beste oplossing lijkt, wordt er gezocht naar een passende combinatie van werken en leren. Wij zijn dus op de goede weg. Er is extra aandacht nodig voor de groep jongeren zonder enig diploma. Dat zijn er enkele tienduizenden. Het kabinet juicht de plannen van de grote steden van harte toe: meer drang of dwang waar het kan, bijvoorbeeld als jongeren een uitkering hebben, en de vorming van één jongerenloket. Ik heb goed naar u geluisterd. Op dit punt moeten resultaten worden geboekt. Het is al jaren een punt van grote aandacht. Ik

denk dat met deze instrumenten voortgang kan worden geboekt.

De heer Ten Hoeve sprak over het Noorden en de Waddenzee, en meer concreet over de aardgasbaten. Zijn vraag was of de gasopbrengsten alleen aan de staat toekomen of dat deze ook anders kunnen worden ingezet. Het uitgangspunt van het begrotingsbeleid is dat er geen directe koppeling bestaat tussen de herkomst van inkomsten en de besteding van middelen. Dat geldt ook voor de gasopbrengsten uit het Groninger veld en uit de Waddenzee. De gasbaten die naar de staat gaan, vloeien voor een deel in het FEZ en gaan voor een ander deel naar de algemene middelen. Die middelen komen aldus ten goede aan ons allen. Ik zal nu niet verder ingaan op de Waddenzee. Zoals u wellicht weet spreken minister Dekker en minister Veerman vanavond met de Tweede Kamer in een VAO over de kabinetsreactie op het advies van de Adviesgroep Waddenzeebeleid. De uitkomsten van dat debat vormen input voor de aanpassing van het kabinetsstandpunt over de PKB Derde Nota Waddenzee.

De heer **Ten Hoeve** (OSF): Het ging mij niet alleen om de vraag ten bate van wie die middelen worden aangewend. U zegt dat die in de algemene middelen terecht komen en dat wij daar allemaal profijt van hebben. Dat zal best zo zijn. Het ging mij allereerst om de vraag waar de zeggenschap over die middelen hoort. Zou het niet redelijk om een deel van die zeggenschap naar elders te verplaatsen?

Minister **Balkenende**: Dat raakt toch aan de vraag wat er met de middelen gebeurt. Ik heb gezegd dat er een scheiding zit tussen de inkomsten en de uitgaven. Een deel gaat naar de algemene middelen en een deel gaat naar het FEZ. Zo hebben wij die zaken geregeld. Ik begrijp best dat er behoefte aan bestaat om dat anders te doen en om het anders aan te wenden, maar dat is wel een beetje een breuk met hoe wij met financiële zaken omgaan. Er wordt gesproken over intensivering van bepaalde uitgaven voor milieu. U hebt de plannen daarvoor gezien. Ik wil nu niet vooruitlopen op het debat dat in de Tweede Kamer gaat plaatsvinden. Ik heb wel goede nota genomen van uw opmerkingen overigens.

Dat brengt mij bij het laatste punt, namelijk de Europese Unie en het buitenland. Ik zal kort ingaan op het uitbreidingsvraagstuk, de transatlantische betrekkingen, het Midden-Oosten en mogelijk ook op het vraagstuk van de preventieve aanval, hoewel dat ook al in de schriftelijke beantwoording zat.

Ik begreep dat vorige week in deze Kamer het debat is gevoerd over de staat van de Unie. Om die reden ook heeft uw Kamer het nu wat beperkter gehouden, juist omdat vorige week zoveel aan de orde is geweest. Daarbij is ook gesproken over de uitbreiding van de Unie met Roemenië, Bulgarije, Kroatië en Turkije.

Natuurlijk zijn de ogen vooral gericht op de beslissing over het al dan niet starten van onderhandelingen met Turkije. De heer Noten heeft daar een aantal hartstochtelijke woorden over gesproken. Ik ben het met hem eens dat het besluit dat de Europese Raad op 17 december zal nemen, een grote historische betekenis heeft. Dit betekent een extra verantwoordelijkheid voor het Nederlandse voorzitterschap. Wij zijn hiermee al maanden

bezig; na het verschijnen van het Commissierapport zijn wij als voorzitter de standpunten van de partners aan het inventariseren. Alle aandacht is gericht op een fair en zorgvuldig proces dat recht doet aan alle feiten, informatie en opvattingen. Voor gedetailleerde informatie verwijs ik naar de brieven van de regering, laatstelijk de brief van 8 november, en naar het debat in uw Kamer van vorige week. Ik wil en kan, met de dubbelrol als voorzitter van de Europese Raad, niet de uitkomsten van 17 december voorspellen; dat zult u mij niet euvel duiden. Laat ik echter nogmaals zeggen dat ik de woorden van de heer Noten goed heb verstaan; zij komen op mij sympathiek over.

Over de transatlantische betrekkingen, een punt dat is opgebracht door de heer Werner, merk ik het volgende op. Inderdaad heeft Nederland goede relaties met Washington. Wij zullen in de resterende maanden van ons EU-voorzitterschap alles in het werk stellen om met de nieuwe Amerikaanse regering de transatlantische samenwerking verder uit te bouwen. In dit licht past ook de motie van de heer Van Baalen, onlangs in de Tweede Kamer aangenomen, waarin wordt opgeroepen de positie van de Noord-Atlantische Raad als transatlantisch politiek forum te versterken. De regering zal hier graag invulling aan geven, te beginnen bij de ministeriële bijeenkomst van de Noord-Atlantische Raad in december.

Het Nederlandse voorzitterschap streeft ernaar een brugfunctie te vervullen tussen de EU en de VS. De laatste maanden zijn er grote stappen in de samenwerking gezet, onder andere op het terrein van JBZ en terrorismebestrijding, de economische relatie en diverse politieke onderwerpen. Na de bekendmaking van de verkiezingsuitslag in de VS, is binnen de Europese Unie de discussie voortgezet over de hernieuwde invulling van de transatlantische betrekkingen. Dat zal onder andere de input zijn voor de ministeriële trojka op 10 december.

Ik hecht eraan hierbij het volgende op te merken. Na de uitslag van de verkiezingen in de VS was het commentaar van veel Europese regeringsleiders: wij willen graag de contacten tussen de Verenigde Staten en de Europese Unie versterken. Of je nu sprak met Tony Blair, Schröder of anderen, ieder zei: laten wij nu op een andere manier met elkaar omgaan, ook na de ervaring van de afgelopen tijd. Ik heb president Bush namens de Europese Raad gelukgewenst met het resultaat en in dat telefoongesprek heb ik nog eens aangedrongen op het belang van goede contacten tussen de Verenigde Staten en de Europese Unie. U heeft inmiddels gehoord dat het contact met de heer Blair ertoe heeft geleid dat president Bush begin volgend jaar naar Europa zal komen. Hij heeft mij de verzekering gegeven dat hij met Europa wil samenwerken. Dat is iets anders dan goede contacten onderhouden, want samenwerken gaat verder.

Dat is ook nodig, want één van de onderwerpen die van groot belang zijn, is het vredesproces in het Midden-Oosten. De heer Noten heeft daar opmerkingen over gemaakt en hij heeft gelijk als hij zegt dat Nederland zich als EU-voorzitter ervoor inspant om dat vredesproces nieuw leven in te blazen. Daarvoor lijken zich nu nieuwe mogelijkheden aan te dienen. Binnen de Europese Unie is het initiatief genomen om concrete Europese voorstellen te ontwikkelen die een succesvolle uitvoering van de Israëlische terugtrekkingsplannen mogelijk moeten maken.

Als voorzitter heeft Nederland het initiatief genomen een pakket steunmaatregelen voor de Palestijnse Autoriteit te ontplooiën, onder andere op het terrein van de verkiezingen, de economie en politieke hervormingen. In de onmiddellijk voor ons liggende periode is het vooral van belang dat open en eerlijke verkiezingen legitimiteit zullen verschaffen aan een nieuw Palestijns leiderschap. Bij deze inzet, op de korte en middellange termijn, past ook een gedachtevorming binnen de Europese Unie over een nadere uitwerking van een tweestatenoplossing, zodat het voor alle partijen duidelijk is waarheen de routekaart voor vrede kan leiden. De ervaring leert immers dat wanneer het vredesproces een politiek perspectief ontbeert, de bij dat proces direct betrokken partijen volkomen vastlopen. De waardevolle inbreng van onder andere de initiatiefnemers van het Genève-document, Beilin en Abed Rabbo, wordt al in die gedachtevorming meegenomen. De heer Noten wees hierop.

Voorzitter. Ik had de opmerking gemaakt dat ik zou ingaan op het punt van de heer Werner inzake de preventieve aanval, maar dit is al uitgebreid in de schriftelijke beantwoording aan de orde gekomen. Daarmee ben ik aan het einde gekomen van mijn behandeling in eerste termijn van de opmerkingen die door uw Kamer zijn gemaakt. Ik heb er evenwel behoefte aan een paar punten te onderlijnen die door de Kamer naar voren zijn gebracht.

Ik denk in dit verband aan zaken als vertrouwen, toekomstoriëntatie, samenwerking en creatieve oplossingen. Ik heb goed gehoord wat de heer Noten daarover zei. Ik noem verder het punt van optimisme, want de zorg die je bij het huidige maatschappelijke klimaat kunt hebben is dat er te veel negativisme is, terwijl je juist op een andere manier met zaken bezig moet zijn. Dat betekent niet dat je het over alles met elkaar eens hoeft te zijn, maar wel dat er een slag kan worden gemaakt in de richting van optimisme, toekomstoriëntatie en samenwerking. Wat dat betreft ben ik blij met het klimaat dat er nu is. Het sociaal akkoord biedt de mogelijkheid om op sociaal-economisch terrein met elkaar verder te komen. De code die met de VNG en het IPO is afgesproken biedt de mogelijkheid om binnen de overheidskolom samen te werken. Dat lijkt mij erg goed, nuttig en noodzakelijk voor goede verhoudingen in dit land.

De heer Kox verwees in dit kader naar een publicatie van de heer Marijnissen uit 2003, getiteld: Nieuw optimisme. Hij stelde de vraag: waar blijft de nieuwe Balkenende? Vorige week is de nieuwste Balkenende verschenen. Het boekje heet: Shaping Europe's future, working together on prosperity, security and respect. Ik zal het hem dat graag aanbieden, omdat hij er zo nadrukkelijk om vroeg.

Voorzitter. Hiermee ben ik aan het eind van de termijn namens het kabinet.

De voorzitter: Ik dank de minister-president voor zijn reactie in eerste termijn. Wij gaan nu over tot het houden van de dinerpauze. Inmiddels zijn wij een half uur op het schema ingelopen. Daarom stel ik voor niet om zeven uur maar om half zeven met het vervolg van de beraadslaging te beginnen. **

Daartoe wordt besloten.

De vergadering wordt van 17.07 uur tot 18.30 uur geschorst.

De **voorzitter**: Ik deel aan de Kamer mede dat op 5 november jongstleden de geannoteerde agenda met bijlagen is ontvangen van de JBZ-Raad van 19 november 2004. Bij zes ontwerpbesluiten op de agenda wordt instemming gevraagd van de Kamer. De bijzondere commissie voor de JBZ-Raad heeft zich heden beraden over deze ontwerpbesluiten en adviseert de Kamer in te stemmen met de ontwerpbesluiten geagendeerd onder de nummers 2b, 2d en 2g.

Instemming wordt onthouden bij de volgende agendapunten:

- B4 en B6 wegens het ontbreken van actuele ontwerpteksten. De commissie zal nadere informatie vragen met betrekking tot het onder B4 geagendeerde ontwerp kaderbesluit;
- B9 wegens de motie-Jurgens.

Voorts is bij agendapunt B11 de Kamer verzocht de positie te herzien omtrent de ontwerp richtlijn van de Raad betreffende minimumnormen voor de procedures in de lidstaten voor de toekenning of intrekking van de vluchtelingenstatus. De JBZ-commissie adviseert de Kamer in te stemmen met de in raadsdocument 8771/04 voorgelegde ontwerp tekst.

Ten slotte is op 9 november jongstleden het verslag met bijlagen van de JBZ-Raad van 25 en 26 oktober jongstleden ontvangen. Bij de aanbieding van dit verslag is de Kamer verzocht in te stemmen met een ontwerp verordening geagendeerd onder nummer B9 respectievelijk GC3. Hiermee kan ingestemd worden.

Ik stel voor, dit advies te volgen.

**

Daartoe wordt besloten.

*B

!Algemene politieke beschouwingen!

Aan de orde is de voortzetting van:

- de algemene politieke beschouwingen inzake het in 2005 te voeren beleid.

De **voorzitter**: Ik zal alle woordvoerders streng doch rechtvaardig -- dat betekent dus alleen maar streng -- houden aan de spreektijden die nog resteren.

**

De beraadslaging wordt hervat.

*N

De heer **Noten** (PvdA): Voorzitter. Ik dank het kabinet voor zijn reactie. Die was op veel punten uiterst plezierig. Onze fractie is van mening dat haar inbreng adequaat en juist is behandeld. Ik wil kort ingaan op een paar punten, te beginnen met communicatie.

Het woord "communicatie" is een aantal malen in deze algemene beschouwingen gevallen en het is ook door de minister-president naar voren gebracht. Communicatie is een heel spannend onderwerp. Terwijl je het woord in de mond neemt, kun je volstrekt verschillende dingen bedoelen. Met andere woorden, praten over communicatie blijkt buitengewoon ingewikkeld te zijn. Het is naar de mening van onze fractie namelijk totaal iets anders dan voorlichting. Het is ook iets anders dan iets nog een keer uitleggen. Communicatie komt niet tot uitdrukking in teksten of in brochures, maar in de wijze waarop de dingen worden gedaan. Het hoort niet bij het beleid, maar het zit erin. Ik geef een voorbeeld.

De minister-president heeft op een bepaald moment naar voren gebracht dat een van de voorwaarden voor een nieuw sociaal stelsel moet zijn dat het helder is. Dat woord "helder" is, als je niet oppast, een buitengewoon technisch begrip. Het betekent dat het sociaal stelsel in zijn techniek door mensen moet worden begrepen; dan zou het helder zijn. Volgens mijn fractie is dat niet het geval. Een nieuw sociaal stelsel moet begrepen worden op een intrinsieke wijze. Het moet als het ware logisch zijn, gezien de waarden en normen in deze samenleving. Het is pas helder, als mensen vinden dat het rechtvaardig is. Het is pas helder, als mensen vinden dat het beschaafd is. Dat is geen communicatie; het zit in het denken zelf.

Ik breng dit zo naar voren, omdat ik in de reactie van de minister-president heb gemist hoe hij denkt over de relaties die hij in de komende tijd wil aangaan met het middenveld, met sociale partners, met brancheorganisaties en met lokale bestuurders. Hij heeft uitgebreid uitgelegd waarom hij tevreden is over het sociaal akkoord. Ik begrijp die tevredenheid heel goed. Hij heeft vol trots verteld over de code interbestuurlijke verhoudingen.

Ik vind dat er alle aanleiding is om dat te doen. Het gaat er echter om of het kabinet nu een visie heeft op de manier waarop het de komende periode wil omgaan met partners, een visie met wie het coalities wil sluiten en waarom. Wil het die coalities sluiten om het verzet te breken? Wil het die coalities sluiten om de communicatie te optimaliseren? Of wil het die coalities sluiten om mensen te betrekken bij het beleid? Dat laatste betekent dat er coalities worden gesloten omdat het kabinet wil luisteren, niet omdat het wil uitleggen. Wat heeft de minister-president nu geleerd van het conflict met sociale partners? Wat heeft hij geleerd van het conflict met lokale bestuurders?

Ik heb de minister-president een paar keer horen spreken over het belang van collectiviteiten. Eerlijk gezegd was ik daar niet heel blij mee. Ik kreeg het gevoel dat de minister-president niet echt een visie heeft op collectiviteiten. Ik hoorde hem op een bepaald moment zeggen dat collectiviteiten bedoeld zijn om ervoor te zorgen dat mensen niet door het minimum zakken. Ik hoorde hem op een bepaald moment zeggen dat, als mensen voordelen kunnen behalen door gebruik te maken van collectiviteiten, ze dat niet moeten laten. Dat veronderstelt echter dat een collectiviteit een vrij willekeurig iets is wat ergens toevallig een keer voorbijkomt en waar je wel of niet bij aanhaakt. Dat zijn collectiviteiten niet. Collectiviteiten zijn georganiseerde concepten, het zijn keuzes, het zijn modellen. Er zijn regels nodig om die keuzes en modellen overeind te

houden. Het is geen vrijblijvend "vandaag wel en morgen niet". Als dat de manier van denken is rondom collectiviteiten, is hun levensduur kort.

Ik heb ook het gevoel dat dit kabinet niet consequent is. Als gezegd wordt dat mensen, als zij dat willen, moeten kunnen profiteren van schaalvoordelen van collectiviteiten, dan is het mij niet duidelijk waarom het kabinet bijvoorbeeld het UWV wil verplichten om een opslag op de premies te realiseren met als enig doel het tot stand brengen van een level playing field met commerciële verzekeraars. Het schaalvoordeel wordt in het beleid van het kabinet ongedaan gemaakt. In dat kader begrijp ik de opmerking niet dat burgers moeten kunnen profiteren van het schaalvoordeel van collectiviteiten. In het handelen van het kabinet zie ik juist exact het tegenovergestelde. De verlaging van transactiekosten die collectiviteiten met zich meebrengen, het delen van risico's dat collectiviteiten met zich meebrengen, het wordt allemaal tegengewerkt.

Over de bestuurlijke vernieuwing hoorde ik de minister-president zeggen: nietsdoen is geen optie. Volgens mij is nietsdoen bijna altijd een optie. Waarom zou nietsdoen in 's hemelsnaam geen optie zijn? Elke verandering begint naar mijn overtuiging met nietsdoen. Daarna ga je iets doen. Welk probleem is de minister-president eigenlijk aan het oplossen als het gaat om de bestuurlijke vernieuwing? Wie vindt hij daarbij aan zijn zijde? Als de minister-president op beide fundamentele vragen geen relevant antwoord heeft, dan lijkt nietsdoen mij verreweg de verstandigste optie.

*N

De heer **Werner** (CDA): Mevrouw de voorzitter. Na het heldere betoog van de minister-president, waarvoor ik hem zeer hartelijk dank, heb ik voor mijn tweede termijn niet veel zware punten meer. Dat geeft mij de gelegenheid om te reageren op datgene wat collega's gezegd hebben. De heer **Noten** vraagt bijvoorbeeld almaar wat dit kabinet doet met sociale partners. Ik wijs hem erop dat dit kabinet in een jaar al twee sociale akkoorden heeft gesloten, terwijl het Paarse kabinet, waar de PvdA deel van uitmaakte, dat in acht jaar niet één keer is gelukt. Dit toont al aan dat dit kabinet de sociale partners serieus neemt.

De heer **Noten** (PvdA): Uw kennis van de geschiedenis is niet geweldig, maar dat neem ik u niet kwalijk. Het aantal akkoorden dat de afgelopen acht jaar is gesloten, is groots en meeslepend. Ik noem alleen al "Nieuwe koers". Daarnaast zijn er inhoudelijke akkoorden gesloten over de sociale zekerheid. Ik denk dat u op dit punt even tot rust moet komen.

De heer **Werner** (CDA): Die rust gun ik u van harte, U kunt ook best blijven zitten, want wij kunnen ook niets doen. Dan is er ook niets om ons over op te winden. Ik vond het wel aardig om dit in herinnering te roepen. Bovendien stellen deze akkoorden ook wat voor, want zij zijn bevochten. Als oud-vakbondsman weet u dat er nooit iets bereikt wordt als er niet tot diep in de nacht is doorvergaderd en het ceremonieel van het slaan van deuren achter de rug is.

De heer **Noten** heeft in eerste termijn gezegd dat de regering niet zo sterk moet reageren op incidenten. Het zou prettig zijn als de heer **Noten** ook eens tegen zijn partijgenoten in de Tweede Kamer zou zeggen dat zij niet voor ieder wisselwasje bewindslieden naar de Kamer moet roepen.

De heer **Noten** (PvdA): Voorzitter. Hierbij roep ik mijn partijgenoten aan de overzijde op om niet voor ieder wisselwasje bewindslieden naar de Kamer te roepen. Overigens is het mij de afgelopen weken opgevallen dat de bewindslieden met name onder vuur kwamen te liggen door de interventies van coalitiepartijen. Ik heb het gevoel dat de heer **Werner** ook dit vergeten is. Zijn geheugen blijkt uiterst selectief.

De heer **Werner** (CDA): Dat kunt u mij niet kwalijk nemen, want zo gaat het nu eenmaal in de politiek. Ik sta hier ook voor het CDA.

Mevrouw de voorzitter. Nu ik het toch over het CDA heb, zult u het mij niet euvel duiden dat ik het CDA-beleid wat reliëf wil geven, mede in reactie op de vriendelijke woorden van de heer **Schuurman**.

De heer **Schuurman** (ChristenUnie): Hoorde ik goed dat u zegt dat ik vanmiddag vriendelijke woorden aan uw adres heb gesproken?

De heer **Werner** (CDA): U kent mijn gevoel voor understatement; het had iets vriendelijker gekund.

De heer **Schuurman** (ChristenUnie): Ik heb de CDA-fractie helemaal niet aangesproken. Ik sprak het kabinet aan.

De heer **Werner** (CDA): Dat is toch bijna hetzelfde?

De heer **Schuurman** (ChristenUnie): Ik merk dat u vanavond alles door elkaar haalt. Waar haalt u vandaan dat ik u vandaag heb aangesproken en dan nog wel minder vriendelijk?

De heer **Werner** (CDA): Ik zal mijn best doen om hetgeen u bij het kabinet gemist heeft, te compenseren. U kunt niet in alle redelijkheid zeggen dat het CDA nalaat om zich ervoor te beijveren, het CDA-gedachtengoed in te brengen.

De heer **Schuurman** (ChristenUnie): Dat biedt mij de gelegenheid om te zeggen dat de inbreng van de CDA-fractie op het punt waarop ik het kabinet heb bekritiseerd, mij over het algemeen goed bevalt; evengoed als de brief van de 35 vooraanstaande CDA'ers en enkele uitspraken van de partij van afgelopen zaterdag. Die bevallen mij beter dan verschillende kabinetsbesluiten. Ik sta blijkbaar heel dicht bij vooraanstaande CDA'ers.

De heer **Werner** (PvdA): Als dat het geval is, moet u eens met het CDA komen praten.

De heer **Kox** (SP): U zei zojuist dat het kabinet en de CDA-fractie ongeveer hetzelfde waren. Ik kan mij voorstellen dat u daar nu al weer een beetje spijt van heeft,

zeker omdat de heer Schuurman die kabinet "liberaal" heeft genoemd. Het moet u toch ook pijn doen dat ondanks uw goede inbreng, door de daden van het kabinet de waardering voor het CDA-smaldeel buitengewoon laag is geworden.

De minister-president zegt terecht dat we hier niet naar dagkoersen moeten kijken. We hebben het over de koers van iedere dag. Sinds het aantreden van dit kabinet scoort het kabinet alleen maar zware onvoldoendes. Ik heb dat ook wel eens meegemaakt. Op mijn rapport kwam dan te staan: gedrag moet verbeteren. Wat zegt u dan tegen dit kabinet, mijnheer Werner? Hoe moet het gedrag verbeteren, zodat u niet afgerekend wordt op de daden van dit kabinet? Want het ziet er niet goed uit op dit moment in de peilingen.

Uw fractie gaat zelfs in de Eerste Kamer halveren.

De heer **Werner** (CDA): Uw inbreng is heel helder. Als u nu even naar me luistert, zult u horen wat ik vind dat het kabinet meer ter harte zou moeten nemen. Ik heb een drie of vier punten waarop ik de minister-president graag wil aanmoedigen om zich daarvoor sterk te maken binnen het kabinet. Dat is om te beginnen de systematiek van de lastenmaximalisatie. Wij hebben dat als CDA bedacht om een helder, goed en duurzaam systeem te hebben om op individueel niveau mensen te beschermen en te voorzien in een behoorlijk bestaan. We vonden dat een goed idee. Het hele inkomensplaatje is zo ingewikkeld geworden en er zijn intussen zoveel instrumenten gekomen, waarin we van jaar naar jaar strompelen om allerlei negatieve effecten van beleid aan de onderkant van het inkomensgebouw te repareren, dat we enorm verlangen naar een meer duurzaam en goed systeem dat op individueel niveau die bescherming biedt. We hebben daarover vorig jaar al gesproken. Er is een aparte mogelijkheid gekomen in de bijstand om hier en daar iets te repareren. We hebben naast de zorgtoeslag ook nog de bijzondere aftrekregeling en een verzilveringsregeling. Het wordt op een gegeven moment allemaal zeer ingewikkeld. We hadden gehoopt dat de lastenmaximalisatie een groot issue van dit kabinet zou worden. Ik heb met teleurstelling kennisgenomen van het feit dat dit er voor het wonen nog niet in zit. Het beleid zal in ieder geval niet kunnen voorkomen dat er na deze kabinetsperiode nog een keer aan gewerkt zal moeten worden. Ik spreek daar mijn teleurstelling over uit. Wij hadden gehoopt dat dit instrument ook in die tak serieuzer genomen zou worden. Dat is nodig. We gaan er echter van uit -- we zullen de regering daarin nauwlettend volgen -- dat nu dit niet gebeurt en we kennelijk nog met de bestaande systematiek moeten leven, de inkomensbescherming aan de onderkant valide, duurzaam en goed blijft.

Mevrouw **De Wolff** (GroenLinks): Dit is typisch een voorbeeld van niets doen. Ik kan me deze discussie van een jaar geleden herinneren. De heer Werner heeft toen namens zijn fractie ook gepleit voor lastenmaximalisatie. Ik dacht dat er toen een heel systeem was, waarin allerlei verschillende lasten opgenomen zouden worden. Dat was toen ook de panacee in de discussie die wij hier toen hebben gevoerd over de koopkracht voor de lagere inkomensgroepen. We zien dat het komende jaar die

koopkracht weer achteruit zal gaan, waarschijnlijk nog forser dan het kabinet bij de presentatie van de Miljoenennota voorspelde. Wanneer is het geduld van de CDA-fractie nu eigenlijk op? Wanneer kunnen wij een initiatief van de CDA-fractie verwachten in de richting van zo'n lastenplafond?

De heer **Werner** (CDA): Ik heb het kabinet niet opgeroepen om niets te doen. Ik zeg dit om het kabinet aan te sporen wel iets te doen.

Mevrouw **De Wolff** (GroenLinks): U komt de eer toe dat u één vraag stelt en er twee keer een antwoord op krijgt. Dat is twee keer hetzelfde antwoord: we doen niets.

De heer **Werner** (CDA): Ik spreek daar mijn teleurstelling over uit. Ik zou erg graag zien dat er alsnog iets van terecht komt. Als het dan per se niet kan via de systematiek die wij graag willen, dan zien we wel graag dat het met de individuele huursubsidie zodanig wordt geregeld dat er een behoorlijke en goede inkomensbescherming blijft.

Mevrouw **De Wolff** (GroenLinks): Betekent dit dat u uw fractie zult voorstellen om tegen nieuwe bezuinigingen op de huursubsidie te stemmen?

De heer **Werner** (CDA): Dat heb ik niet gezegd. Ik heb het over systemen die duurzaam waarborgen dat de onderkant van de inkomenspiramide goed beschermd wordt. Een schild voor de zwakkeren zijn, is een heel bekend begrip in onze kring.

Hetzelfde geldt ook voor de zorgtoeslag. Ik heb in eerste termijn al uitgesproken dat in het voorstel, zoals het er nu ligt, voor ons niet klip en kaar helder is dat die duurzame inkomensbescherming daadwerkelijk wordt geboden. Wij zullen de ontwikkelingen nauwlettend volgen en niet nalaten onze inbreng te leveren als dit niet deugdelijk en duurzaam blijkt te zijn.

Een ander denkoed van het CDA is de maatschappelijke onderneming. Er is de SER om advies gevraagd. Aan de hand daarvan kan vervolgens de discussie plaatsvinden. Wij hebben in onze christen-democratie een lange traditie ten aanzien van wat gebeurt op private basis tussen markt en overheid. In dat grote gebied zijn woningbouwcorporaties, de zorgsector en het onderwijs werkzaam. In Nederland is dit privaat uitgevoerd. Er zijn specifieke randvoorwaarden gesteld waar een dergelijke instelling aan behoort te voldoen. Onderdeel daarvan zijn op winst gerichte ondernemingen. Ik vind het schriftelijke antwoord toch echt -- excusez le mot -- wat klotskoek. Het gaat mij er niet om dat die instellingen geen winst mogen maken. Ieder bedrijf moet winst maken. Je kunt niet duurzaam leven van verlies. Het gaat mij erom dat de doelstelling winstuitkering is. Dat is een geheel andere zaak. Ik zie niet graag dat woningbouwcorporaties de winst op de verkoop van woningen uitkeren aan aandeelhouders. Die winst moet worden ingezet voor het wegwerken van achterstandsgebieden. Als scholen geld overhouden, is het goed dat dit wordt geïnvesteerd in onderwijsvernieuwing. Daar is niets op tegen. Ik vind dat een typisch kenmerk van

ondernemen. Ik kom hiermee toch op de grens van de marktwerking. Ik ben nog niet zo ver dat ik voor een uitkering aan aandeelhouders ben. In de zorgsector moeten wij dat niet willen. Dit is voor mij geen dogma of een ideologie, maar het maatschappelijk ondernemerschap in het tussensegment is iets anders dan marktgericht werken.

Ik kom in dit verband vervolgens op het onderwerp privatisering. Ik ben het volstrekt met de minister-president eens dat via een aandeelhouderschap niet het publieke belang wordt geregeld. Daarvoor zijn aandelen niet bedoeld. Ik wil wel dat men zich meer inspant voor het behoud van een goede energiesector in Nederland. Als enige land zal Nederland de netten afsplitsen van de centrales, waarmee de concurrentiepositie van de Nederlandse energiebedrijven ten opzichte van het buitenland wordt weggegeven, want het is niet duidelijk of men daar de netten afkoppelt. Wij lopen hier zodanig vooruit op liberalisering dat de kans vrij groot is dat onze energiebedrijven rijp worden voor overname.

Ik wijs hierbij op de opstelling van de NMa. Zij maakt een fusie tussen energiebedrijven onmogelijk met het oog op de Europese markt. Het goede oude initiatief om tot één groot Nederlands opwekkingsbedrijf te komen, is destijds mislukt. Voor ons hoeft dat streven nog helemaal niet te verdwijnen. Het belang van het behoud van een goede energiesector in Nederland, mede om de innovatie ter hand te kunnen nemen, de kennis niet te verliezen en de werkgelegenheid niet te doen verdwijnen, is ook een inzet. Het aandeelhouderschap kan daar wel degelijk behulpzaam bij zijn. Dat geldt ook voor de andere door mij genoemde sectoren. Ik begrijp best dat het misschien een meer specifiek onderwerp is waarover wij met de minister van Economische Zaken moeten praten, maar ik geef alvast een schot voor de boeg voor de discussie hierover.

Mevrouw **Van den Broek-Laman Trip** (VVD): Geldt dit ook voor Schiphol?

De heer **Werner** (CDA): Ik heb begrepen dat het meerderheidsbelang van 51% van Schiphol bij de overheid blijft. Dat is voor ons de uiterste grens.

Mevrouw **Van den Broek-Laman Trip** (VVD): Maar de opbrengst van wat wordt verkocht, moet opnieuw worden geïnvesteerd in Schiphol?

De heer **Werner** (CDA): De opbrengst van de aandelen komt bij de Staat. Misschien kunnen wij die beter voor andere dingen gebruiken dan Schiphol. Schiphol heeft nooit moeite gehad om geld aan te trekken voor investeringen. Daarvoor hoeven wij niet naar de beurs.

Mevrouw **Van den Broek-Laman Trip** (VVD): Dan is het dus anders dan bij de woningbouwcorporaties?

De heer **Werner** (CDA): Ik heb niet gezegd dat Schiphol een maatschappelijke onderneming moet worden. Ik zou dat overigens niet erg vinden. Voorlopig heeft onze fractie er genoeg mee genomen dat de Staat 51% van de aandelen houdt.

De minister-president heeft goed stellinggenomen inzake de verhouding tot de lokale overheden. Ik ben daar blij mee. Als wij iets decentraliseren, moeten wij van tevoren hebben afgewogen dat tussen gemeenten beleidsverschillen kunnen ontstaan en dat de burger daardoor niet in iedere plaats identiek wordt behandeld of verzorgd. Plaatselijke omstandigheden kunnen daarbij een rol spelen. Juist daarom decentraliseren wij. Juist daarom moet de lokale democratie worden aangesproken als men ontevreden is. Dan moet men niet vluchten in het opnieuw opstellen van centrale richtlijnen en van de gemeenten uitvoeringsorganisaties maken van rijksbeleid.

Ik sluit af. Ik wens de regering heel veel succes met haar moeilijke werk. Ik heb met tevredenheid kennisgenomen van het antwoord van de minister-president.

*N

Mevrouw **De Wolff** (GroenLinks): Mevrouw de voorzitter. In tweede termijn wil ik nog drie onderwerpen aansnijden: integratie, in het bijzonder van allochtonen, sociale rechtvaardigheid en Irak.

Toen ik de beantwoording van de minister-president hoorde op de vragen over de positie van allochtonen in Nederland, drong opeens tot mij door hoe onjuist de beslissing is geweest om het integratiebeleid samen te voegen met het vreemdelingenbeleid en het apart te zetten van de departementen waar integratie van oudsher een band mee had: welzijn, onderwijs en arbeidsmarktbeleid. Ik hoop dat de minister-president mij kan corrigeren, maar uit de beantwoording krijg ik een beetje de indruk dat dit kabinet integratie vooral ziet als een zaak van de migrant, de allochtoon, zelf. Deze moet Nederlands leren - dat vind ik overigens ook. Hij moet zich aanpassen, en dat vind ik tot op zekere hoogte ook.

De vraag wat de samenleving terugdoet om die integratie te bevorderen is eigenlijk onbeantwoord gebleven. Dat baart mij des te meer zorgen omdat ik zie dat de werkloosheid onder allochtonen sterk toeneemt. In het afgelopen jaar is eens naar buiten gebracht dat de werkloosheid onder allochtonen drie keer zo snel stijgt als de werkloosheid onder autochtonen. Ik neem niet aan dat die drie keer zo snel afneemt als de arbeidsmarkt weer aantrekt. De uitsluiting van de arbeidsmarkt van grote groepen allochtonen is maatschappelijk zeer ongewenst. Ik denk dat iedereen het ermee eens is dat werk de beste garantie is voor integratie. Juist in deze tijd moet het kabinet sterk inzetten op het arbeidsmarktbeleid voor allochtonen. Ik weet dat het in sommige kringen niet populair is om dat te bepleiten, maar ik wilde het kabinet daar toch een vraag over stellen. De minister antwoordde dat het kabinet praat met de taskforce jeugdwerkloosheid. Eerlijk gezegd, weet ik dan nog niks. Ik vind het best dat het kabinet met de taskforce praat, maar wat is de inzet? Waar kunnen wij volgens het kabinet over twee jaar op rekenen? Kiest het op dit vlak voor een bepaalde kwantitatieve ambitie? Ik denk dat dit erg belangrijk is en ik hoop dat ik dit belang voor het kabinet niet hoeft te onderstrepen.

Dan kom ik op de sociale rechtvaardigheid. In mijn eerste inbreng heb ik geprobeerd aan te tonen dat dit kabinet zichtbaar breekt met het beginsel dat de sterkste schouders de zwaarste lasten moeten dragen. Het schild voor de zwakken, waar met name collega Werner altijd graag over spreekt, vertoont onaanvaardbaar grote barsten. Alles moet maar worden opgelost via de bijzondere bijstand, maar wij weten dat daarop 180 mln euro per jaar wordt bezuinigd terwijl de armoede weer toeneemt. Dat kan dus ook niet het schild voor de zwakken zijn. Dat kan geen doekje voor het bloeden zijn voor de weigering van het kabinet om aan de lastenmaximalisering, die het CDA terecht bepleit, tegemoet te komen.

De hypotheekrenteaftrek is langzamerhand bijna een symbool aan het worden van die sociale onrechtvaardigheid. Als mensen tegen elkaar vertellen dat zij meer zijn gaan verdienen en opeens goedkoper wonen, vinden zij dat over het algemeen erg leuk, als het hen betreft, maar zij vinden het net zo vaak onbegrijpelijk. Toen ik gisteren mevrouw Dekker in de Volkskrant zag, hoopte ik dat het kabinet tot inkeer zou komen en de moed zou tonen om eens ten principale te spreken over de beperking van de hypotheekrenteaftrek, maar ik geloof dat die hoop alweer in rook is opgegaan.

Het lijkt mij dat het kabinet de huidige omvang van de kosten van de hypotheekrenteaftrek moet zien als een soort maximum voor zichzelf voor het jaar 2007, als een soort lastenmaximalisering. Ik wil graag dat de minister-president reageert op het onderwerp hypotheekrenteaftrek. Niet alleen door de kleine linkse partijen, maar door tal van organisaties wordt hierop aangedrongen. Ik denk dat het van politieke moed getuigt als het kabinet in weerwil van eerdere afspraken nadenkt over de mogelijkheden om de hypotheekrenteaftrek op termijn te beperken.

Ik heb in eerste termijn de nodige opmerkingen gemaakt over Irak. Ik heb aangegeven dat er in maart 2003 sprake was van grove mistaxaties, toen Nederland besloot om steun te verlenen aan de coalition of the willing, die een militaire interventie in Irak pleegde. Helaas heeft de minister-president überhaupt geen woorden vuil gemaakt aan datgene wat ik hierover naar voren heb gebracht. Eerlijk gezegd stelt mij dat toch wel teleur. Als je als kabinet verantwoordelijkheid neemt voor het geven van aanvankelijk politieke en later ook militaire steun aan een dergelijke oorlog, denk ik dat het ook van verantwoordelijkheidsbesef getuigt om daarover verantwoording af te leggen.

De berichten over Irak zijn, zeker op dit moment, buitengewoon alarmerend. Als het Rode Kruis of de Rode Halve Maan niet wordt toegestaan om hulp te verlenen in Fallujah, rijst bij mij de vraag of dat bij het kabinet niet een belletje doet rinkelen. Gaat men de positie die men heeft binnen de coalitie, niet gebruiken om navraag te doen bij president Bush of er werkelijk sprake is van een weigering om het Rode Kruis toe te laten en of dat niet anders kan? Als ik berichten zie dat er inmiddels maar liefst honderdduizend doden zijn in Irak, rijst bij mij de vraag in hoeverre het kabinet zich daar verantwoordelijk voor voelt. Wil het kabinet reageren op de onrust die in ieder geval bij mijn fractie over de situatie in Irak is

gerezen, over het risico dat de situatie daar zo ver uit de hand loopt dat antiwesterse gevoelens toenemen, dat vrede niet stabiel zal zijn, dat de verkiezingen mislukken, dat de wederopbouw niet van de grond komt, et cetera?

*N

Mevrouw **Van den Broek-Laman Trip** (VVD): Mevrouw de voorzitter. Ik dank de minister-president voor zijn schriftelijke en mondelinge beantwoording. Hij heeft mooie woorden gesproken. Mijn fractie kan zich vinden in het onderdeel waarin de minister-president sprak over veiligheid. Veel maatregelen staan in de steigers. Wij zien met belangstelling de voorstellen tegemoet die daar betrekking op hebben. De minister-president heeft het besef uitgesproken dat alle inwoners van dit land, en ook maatschappelijke organisaties, zich mede verantwoordelijk moeten voelen. Dat is weliswaar een open deur, maar toch is het noodzakelijk om dit uit te spreken.

Het spijt mij zeer, maar ik was een beetje minder tevreden over de beantwoording van de minister-president over ons thema ondernemerschap. Op een aantal punten is de minister-president weliswaar ingegaan, maar een visie van het kabinet op de verslechtering van het ondernemersklimaat ontbrak. Uit de beantwoording van de minister-president sprak geen enkele sense of urgency bij dit onderwerp, terwijl het toch de ondernemers zijn die de economie draaiend moeten houden, die moeten zorgen voor de werkgelegenheid en die het mogelijk moeten maken om ons voorzieningenniveau in stand te houden. Ik heb eerder gezegd dat slechts 3,6% van de bevolking tussen de 18 en 64 jaar zich bezig houdt met nieuw ondernemerschap. In 2002 bedroeg dat nog 4,6%. Is het kabinet tevreden met dit lage percentage? Heeft het een streefgetal waar het naartoe wil werken om ervoor te zorgen dat het over een aantal jaren beter is? Vorige week is er een enquête geweest van het CBIN waaruit blijkt dat buitenlandse bedrijven het vestigingsklimaat in Nederland slecht tot zeer slecht vinden. Wat doet het kabinet hiermee? Wij zijn er erg bezorgd over. Wij willen die sense of urgency bij het kabinet in beeld brengen.

De heer **Kox** (SP): De liberalen beginnen toch een beetje op verwende mensen te lijken. Ik heb zo-even gezegd dat u de afgelopen 25 jaar bijna voortdurend aan het bewind bent geweest. U reageerde daarop met te zeggen dat de anderen toen niet deden wat u wilde.

Mevrouw **Van den Broek-Laman Trip** (VVD): Dat heb ik niet gezegd. U moet mij wel correct citeren.

De heer **Kox** (SP): U hebt compromissen gesloten. Als het aan u had gelegen, was het allemaal veel beter gegaan. Dat betekent dat die anderen iets van uw geweldige plannen afgehaald hebben. U hoort collega Schuurman, toch niet de meest ongenueanceerde in deze Kamer, zeggen dat wij liberale kabinetten hebben. Het kabinet heeft niets teruggenomen van zijn hervormingsagenda. Dat moet u deugd doen. Toch zegt u dat u erg ontevreden bent en vraagt u het kabinet waarom het dit of dat niet doet. Wat wilt u nu eigenlijk? Wilt u het nog liberaler hebben dan nu al het geval is? Wilt u nog verder gaan dan nu gebeurt?

Wanneer telt u uw zegeningen eens? Of is dat alleen maar een eigenschap van het CDA?

Mevrouw **Van den Broek-Laman Trip** (VVD): Ik zou de heer Kox erop willen wijzen dat als hij een land in stand wil houden met het voorzieningsniveau dat wij kennen, wij dat moeten doen met ondernemers die het geld verdienen. Die ondernemers kunnen belasting betalen: vennootschapsbelasting, belasting voor dit en voor dat. Zij zorgen ervoor dat de groepen waarvoor u opkomt hun sociale uitkering kunnen krijgen. Bent u daar niet ongerust over als er straks geen ondernemers meer zijn?

De heer **Kox** (SP): Ik vermoed dat de fractievoorzitter van de VVD een denkfout maakt: niet de ondernemers verdienen het geld, maar de mensen die werken. Werk is de bron van alle rijkdom, zoals u als goed geschoolde in het marxisme weet. U kunt niet zeggen dat de ondernemers dat geld verdienen, zij organiseren het allemaal. Ik ben niet van de partij van de uitkeringstrekkers, ik ben vooral voor de mensen die werken. Daar gaat het echter niet om.

Mijn vraag is: wanneer bent u tevreden? Wat moet er nu nog meer gebeuren, voordat u uw zin hebt? Wij hebben een revolutie gehad de afgelopen 25 jaar. Het is een liberale revolutie geweest, geen revolutie die ik op het oog had. Het is uw revolutie geweest, maar toch blijft u maar klagen en zeuren dat u nog steeds niet tevreden bent.

Mevrouw **Van den Broek-Laman Trip** (VVD): Het zou zeer zorgelijk zijn als inderdaad de SP deel van het kabinet ging uitmaken. Ik vraag mij af wat er dan met de ondernemers zou gebeuren. Daar zullen wij maar niet op vooruitlopen.

Ik ben absoluut niet tevreden met het feit dat in Nederland maar 3,6% van de bevolking tussen de 18 en de 64 jaar de mogelijkheid heeft om zelf ondernemer te worden. Als zij ondernemer worden, zullen zij mensen in dienst nemen voor wie de heer Kox opkomt en dan zijn wij alle twee tevreden. Hoe meer ondernemers er zijn, hoe tevredener u en ik kunnen zijn.

Mevrouw **De Wolff** (GroenLinks): Dat klopt. Ik ben zelf ondernemer en ik kan het iedereen aanraden. Ik ben er een groot voorstander van om te kijken naar de positie van de ondernemer en om na te gaan in hoeverre het ondernemerschap kan worden versterkt. Wat mij opvalt, is dat iedere vorm van analyse bij mevrouw Van den Broek ontbreekt. In de eerste termijn heeft zij de staf gebroken over de arbo-regelgeving. Die verklaart niet dat het percentage van het ene op het andere jaar zo fors daalt. Andere factoren zullen ertoe hebben geleid dat in het afgelopen jaar weinig mensen voor het ondernemerschap hebben gekozen. Eerlijk gezegd vermoed ik dat dit vooral economische factoren zijn geweest.

Mevrouw Van den Broek kent de stad Arnhem ook. Zij is gedeputeerde geweest in Gelderland. Ik liep deze week door de Steenstraat, bekend van het Monopolyspel. Om het andere pand staat er een leeg. Bedrijven trekken er weg. De buurt kachelt achteruit. Nieuwe bedrijven vestigen zich er niet. Huurprijzen stijgen. Ik wil een analyse van mevrouw Van den Broek

horen en niet alleen een klaagzang over de arbo-regelgeving, want die is volgens mij niet het probleem.

Mevrouw **Van den Broek-Laman Trip** (VVD): Dat mevrouw De Wolff dat van mij vraagt, is werkelijk heel interessant. Het thema in mijn eerste termijn was een analyse van de vraag waarom er minder nieuwe ondernemers komen. Ik heb de clusters en de factoren daarbij genoemd: conjunctuur, arbo en administratieve lastendruk. Mevrouw De Wolff haalt alleen de Arbo-wet eruit. Dat is een ontkenning van mijn betoog.

Mevrouw **De Wolff** (GroenLinks): Het ging alleen over regelgeving.

Mevrouw **Van den Broek-Laman Trip** (VVD): Nee. Mijn betoog ging over vier clusters van problemen waarmee de ondernemers zitten.

Mevrouw **De Wolff** (GroenLinks): Mevrouw Van den Broek moet het niet persoonlijk opvatten, maar "it's the economy, stupid".

Mevrouw **Van den Broek-Laman Trip** (VVD): Is the economy stupid? Wat bedoelt mevrouw De Wolff met de economie?

Mevrouw **De Wolff** (GroenLinks): Het gaat ontzettend slecht met het consumentenvertrouwen. De mensen houden hun geld vast. Dacht mevrouw Van den Broek dat het op dit moment aantrekkelijk is om een bedrijf, een winkel of een bedrijf in de dienstensector te beginnen?

Mevrouw **Van den Broek-Laman Trip** (VVD): Ik heb in mijn betoog juist een heel erg duidelijke analyse gemaakt. Daarover verschillen wij misschien van mening.

Ik ben teleurgesteld in de beantwoording van de minister-president van de vragen over de bestuurlijke drukte. De minister-president sprak van interbestuurlijke verhoudingen. Ik moet zeggen dat hij zo ontzettend snel sprak dat ik het niet helemaal heb kunnen volgen. Ik begreep dat er een aantal nota's worden gemaakt, dat er nieuw overleg is met IPO en VNG en dat er een code is afgesproken. Ik weet niet of ik het goed heb verstaan. Het komt op mij echter over als oude wijn in nieuwe zakken. Dit verhaal hebben wij al heel vaak gehoord. Het overtuigt mijn fractie dan ook niet. Mijn vraag is of het kabinet het eens is met de constatering dat het in ons land te druk is met bestuurders. De bestuurders rollen over elkaar heen. Wethouder Ter Horst heeft daar in Amsterdam iets over gezegd. Ik heb in mijn bestuurlijke leven meegemaakt dat je vier keer per dag met dezelfde mensen in een andere constellatie om de tafel zit. Dat kan niet gezond zijn. Is het kabinet van plan om daaraan iets te doen?

Ik bedank de minister-president voor de toezegging dat het kabinet bereid is om met IPO en VNG te spreken over het verantwoord werkgeverschap voor oudere werknemers. Dat is een belangrijk punt in de komende jaren. Wij zien tevens met veel belangstelling de brief van het kabinet tegemoet met een standpunt over het PBO-stelsel.

Wij zullen het aanstaande jaar de wetsvoorstellen die bij ons komen positiefkritisch beoordelen. Wij zullen ook het komende jaar opgewekt, enthousiast, sterk en creatief ons werk doen. Wij verwachten dat het kabinet met veel daadkracht zal regeren.

*N

De heer **Kox** (SP): Voorzitter. Ik ben blij dat wij het in de Kamer over de wezenlijke waterscheiding eens zijn. Dat is belangrijk. Wij mogen daar trots op zijn. Het kabinet mag daar ook trots op zijn. Hadden wij anders verwacht? Nee, dat niet. Wij kennen echter landen waar het inmiddels anders is. Die eensgezindheid is dus iets om trots op te zijn. Ook de drieslag vrijheid, veiligheid en dialoog van de minister-president spreekt ons zeer aan. Na de woorden komt het echter op de daden aan. Wij zien dus met grote belangstelling uit naar het actieplan en de effectiviteit daarvan. Er moet immers veel gebeuren om de boel weer bij elkaar te brengen.

Wij zijn het eens over die wezenlijke waterscheiding. Het is daarom tevens belangrijk om duidelijk te maken waarover wij het wezenlijk oneens zijn. Voor de SP-fractie is dat de aanpak van het kabinet om tot noodzakelijk herstel van de sociale samenhang te komen. De regering denkt te bouwen, maar in onze optiek is men vooral bezig met te breken. De minister-president neemt voortdurend het woord hervorming in de mond. Dat klinkt bij hem misschien heel erg goed. Bij mensen met een katholieke achtergrond, zoals ik, ligt dat heel anders. Als de minister-president met hervorming doelt op wat het kabinet nu doet met het sociaal stelsel, het onderwijsstelsel en het zorgstelsel, met de sociaal-economische ordening, de publieke sector en de democratische ordening, is dat geen goede hervorming.

Dan kies ik niet voor de optie van niets doen, maar dan kies ik voor andere plannen.

Het is niet maar een oppositiepartij die dit vindt. Het kabinet heeft nu nog net een parlementaire meerderheid -- dat is erg belangrijk in een democratie -- maar daarmee is het dan ook gedaan. Het zijn uiteraard maar dagkoersen, maar u scoort al erg lang erg slecht en daar moet u toch over nadenken. U scoort ook slecht in uw eigen achterban. Het moet u toch zorgen baren dat in het CNV de SP inmiddels een populairdere partij is geworden dan het CDA en het moet u toch ook pijn doen dat bij de ouderenbonden en de gehandicaptenorganisaties het CDA op dit moment erg slecht ligt, terwijl u een liberaal beleid aan het voeren bent. Ik vond het wel mooi dat de fractievoorzitter van het CDA ernaar verwees dat het sociaal akkoord niet met praten tot stand is gekomen, maar door strijd. Er waren 300.000 mensen voor nodig om u weer aan de onderhandelingstafel te brengen en om u tot betere gedachten te brengen dan u voor de zomer had.

Ik heb nog twee opmerkingen over bijdragen van andere fracties. Ik heb vol verbazing naar het verhaal geluisterd van de voorzitter van de VVD-fractie. Sinterklaas is in het land, dus het is de tijd om verlanglijstjes in te dienen. De VVD-fractie maakt echter toch de indruk van een verwend kind. Zij krijgt elk jaar het

meest en heeft elk jaar het meeste te klagen. Zij heeft een kabinet gekregen dat als iedereen als liberaal wordt gebruikt en nog is zij niet tevreden.

De CDA-fractie heeft daarentegen een andere bijdrage. Ik heb de opmerkingen van de heer Werner over de woonlastenplafonds en de zorgtoeslag met tevredenheid gehoord. Dat geldt ook voor zijn kritische opmerkingen over privatiseren en marktwerking. Volgens mij wil de CDA-fractie in deze Kamer liever een socialer dan een nog liberaler beleid. Ik weet wel dat de fractie niet de vrijheid heeft die wij ons allemaal zouden gunnen om dat allemaal door te zetten. Als u na vragen en aandringen echter nog niet uw zin krijgt, moet u het op een gegeven moment af gaan dwingen. Als u nu de heer Noten een plezier wil doen -- hij wil het kabinet niet laten vallen over zoiets als een gekozen burgemeester -- waarom zou u dan dit kabinet niet gewoon laten vallen over iets wat u en uw eigen achterban ontzettend belangrijk vinden, namelijk het sociale gezicht van dit kabinet? Dan is iedereen tevreden. De minister-president zal dat waarschijnlijk iets minder zijn dan de rest. Hij heeft echter al twee kabinetten gehad, dus hij heeft ook niet veel te klagen.

Ik dank de minister-president voor het boek dat ik van hem heb gekregen. Er staan veelbelovende koppen in. Verder ben ik nog niet gekomen. Het is in het Engels, dus dat betekent dat ik straks in de trein wat moet stoeien. Ik ben erg benieuwd naar de Nederlandse versie waarin hij zal aangeven hoe de welvaart, de veiligheid en het respect in het Nederland van de toekomst vorm zullen krijgen. Daarover zouden wij een goed debat kunnen voeren. Ik constateer dat het spannende tijden gaan worden hier in de senaat in de komende maanden. Mijn fractie heeft alle verlopen ingetrokken.

*N

De heer **Schuyer** (D66): Voorzitter. Ik wil graag beginnen met een woord van dank voor het antwoord. Ik heb in mijn eerste termijn vrij uitvoerig stilgestaan bij de discussie rondom de persvrijheid en de minister van Justitie. Daaraan is de recente discussie over godslastering en vrijheid toegevoegd. Vanavond staat in de NRC dat de minister van Justitie zijn uitlatingen heeft ingetrokken en dat de vice-premier die belast is met bestuurlijke vernieuwing een brief heeft geschreven waarin staat dat er is afgesproken om geen wijzigingen in de wetten aan te brengen op dit punt. In het kader van wat de pers allemaal te verduren heeft gekregen in de afgelopen tijd is het natuurlijk wel de vraag of deze berichtgeving wel betrouwbaar is. Daarom wil ik dat in tweede termijn van de minister-president horen.

Een ander punt is de Midden-Oostenproblematiek. De minister-president is daar nadrukkelijk op ingegaan. Hij heeft ook een aantal handreikingen gegeven. Wij zijn echter nog maar zes weken voorzitter van de EU. Wordt hierover met Luxemburg gesproken in verband met de voortgang? Mevrouw De Wolff heeft over Irak gesproken. Dat spreekt mij op zich wel aan. De vraag hoe de vrede na de oorlog kan worden gebracht, is een kernthema daarin. Heeft de minister-president ook contacten op dat punt en heeft hij

een visie over hoe dat moet gebeuren? Hier is op dit moment in elk geval geen sprake van.

Er is door anderen ook gesproken over de discussie centraal-decentraal: wat geef je aan de gemeenten? Daar is uitvoerig op geantwoord. Ik heb de grootste twijfel of discussies over de WMO inderdaad zo decentraal worden, dat zij ook decentraal blijven. Ik denk dat zodra er een probleem ontstaat, er toch weer de roep zal zijn om centrale regelgeving. Weerstand daartegen bieden, zal heel moeilijk blijken.

De heer **Schuurman** (ChristenUnie): Mevrouw de voorzitter. Allereerst zeg ik de minister-president dank voor zijn reactie op onze inbreng. Ik wil daarbij graag ook de dank overbrengen van mijn vriend Holdijk van de SGP-fractie. Deze heeft in eerste termijn zo lang gesproken dat hij zelfs hier niet meer mag komen om zijn dankwoord uit te spreken -- waarvan akte.

Mevrouw de voorzitter. Ik wil het kort over een drietal punten hebben. Dit betreft in de eerste plaats het vraagstuk van gemeenschap en individu. Het valt mij op -- het viel mij vanmiddag ook op -- dat de minister-president dit benadert onder het thema liberalisering-individualisering en vervolgens over solidariteit komt te spreken. Ik denk dat als je zelfredzaamheid zo centraal stelt, solidariteit altijd onder druk zal blijven staan. Ik zou het liever omkeren en willen beginnen met het bevorderen van gemeenschappen, opdat de gemeenschapszin toeneemt. Dat levert sterke persoonlijkheden op en impliceert bij voorbaat, doordat iedereen opgevoed wordt, solidariteit. De minister-president heeft ons een gezinsbrief beloofd. De argumentatie die hij daarvoor gebruikte, stemt ons dankbaar. Wij zullen er te zijner tijd met belangstelling kennis van nemen.

Vervolgens merk ik op dat het mij een beetje is tegengevallen dat de minister-president in althans de mondelinge bijdrage niet is ingegaan -- schriftelijk heeft hij dit wel gedaan -- op de zorg die ik heb geuit ten aanzien van het opkomend antisemitisme. Vanzelfsprekend vraagt het verzet tegen moslimhaat in onze tijd aandacht, maar ik denk dat wij sterk moeten onderkennen dat ook het antisemitisme opkomt. Er zijn redenen voor waardoor dat gebeurt. Sommige mensen onderscheiden niet goed tussen het politieke conflict in het Midden-Oosten en antisemitisme. Als je het politiek niet eens bent met Israël, bij wijze van spreken, dan is men ook zomaar antisemiet.

Het valt mij ook op dat Europa in dat verband minder alert is dan je wel zou wensen. Als de Maleise premier afscheid neemt en in een vurig betoog ineens weer spreekt over de dominantie van de joden in de wereld, waarbij je dit doet denken aan het zogenaamde jodencomplot in deze wereld, dan volgt daar maar een heel magere reactie op. Als datzelfde Europa, via het waarnemingscentrum voor racisme, ter zake van antisemitisme drie conceptrapporten terzijde moet leggen, waarna het vierde rapport als een mager resultaat moet worden gezien, dan stemt mij dat niet gerust.

Vorige week viel mij op dat de brief van de ministers Donner en Remkes -- ook de heer Van Aartsen

wees daar in de Tweede Kamer op -- nauwelijks ingaat op het verschijnsel van het antisemitisme. Voorts worden publieke figuren in Nederland van joodse afkomst in de pers bejegend op een wijze die mij te denken geeft. Antisemitisme heeft diepe wortels in de westerse cultuur en er is blijkbaar altijd weer een voedingsbodem voor.

Al heel vroeg heb ik mij voorgenomen om als er opnieuw sprake is van fouten die in het verleden gemaakt zijn, dit zo snel mogelijk te signaleren. Graag had ik op dit punt een uitspraak van de Kamer gekregen. De meeste fractievoorzitters waren het daarmee eens, op twee na. Het leek mij toen niet verstandig die uitspraak te vragen, omdat ik haast wel zeker ben dat men later van zijn tegenstem spijt zal krijgen dan wel -- dat zou ik ook betreuren -- onder druk alsnog vóór zal moeten stemmen. Ik hoop op een ander moment op dit punt terug te komen.

Ik heb nog een derde punt, mevrouw de voorzitter. Heb ik daar nog tijd voor?

De **voorzitter**: Als u heel snel bent.

**

De heer **Schuurman** (ChristenUnie): U weet dat ik namens de heer Holdijk heb bedankt! Nu, heel snel.

De minister-president heeft een warm hart voor het thema waarden en normen, en wij met hem. Toch moeten wij constateren dat het spreken over bijvoorbeeld de vrijheid van meningsuiting in onze dagen nu niet bepaald wijst op het doorwerken van het waarden- en normenbesef. Het woordje vrijheid wordt in de discussie in totaal verschillende betekenissen gebruikt, soms is daarbij zelfs sprake van een tegenstelling. In allerlei reacties daarop hoor ik af en toe verschillende bewindslieden, de media en de collega's het woordje plicht gebruiken. Ik heb daarop in ander verband ook gewezen. Ik wil de minister-president in overweging geven om de winst van het debat over waarden en normen niet alleen maar te zien in het feit dat daarover in de samenleving wordt gediscussieerd. Graag zou ik zien dat hij uit dat debat politieke munt slaat. Ik begrijp dat hij dat niet alleen kan. Ik zou dat ook niet kunnen. Overigens, ik zou ook niet willen dat hij alleen handelde. Wel zou ik graag zien dat wij naast overeenstemming over burgerrechten en vrijheidsrechten tot overeenstemming kwamen over de betekenis van burgerplichten of maatschappelijke plichten. Daarbij wil ik dus gezamenlijk handelen, zodat het cement van de samenleving sterker wordt en er geen uiteenlopende visies en verwarring meer zijn. Dezer dagen hebben wij daar wel mee te maken.

*N

De heer **Ten Hoeve** (OSF): Voorzitter. Ik dank de minister-president voor zowel zijn schriftelijke als zijn mondelinge beantwoording. Ik constateer met de heer Kox dat wij het verregaand met elkaar eens zijn. Dat is zeer bevredigend.

De minister-president zei dat als wij de noordelijke aardgasbaten aan de andere overheden ten goede laten komen, dat een breuk zou zijn met de manier

waarop wij tot nu toe met de financiële middelen zijn omgegaan. Dat is juist. Het zal duidelijk zijn dat ik dat ook bedoelde te zeggen.

De absolute soevereiniteit van de staat, die wij in de Franse tijd hebben verkregen, wordt thans uitgehold. Wij spreken in Europa over subsidiariteit en wij doen dat in Nederland. Zo hoort het. Dat betekent dat wij niet alleen spreken over de vraag wie wat moet regelen, maar ook over de vraag: wie beslist waarover? De tijd dat de staat exclusief besliste over belastingheffing en grondstofwinning en dan aan de provincies en de gemeenten een handvol pepernoten gaf om daarmee wat te regelen, zou achter ons moeten liggen. Dat is langzamerhand enigszins het geval, gelet op wat de laatste tijd met VNG en IPO is besproken. Europa beslist over bepaalde zaken. Onze lagere overheden, die een beperkte autonomie hebben, beslissen ook over bepaalde zaken, maar de vraag wie dan wat heeft te beslissen, wordt hoe langer hoe meer een kwestie van overleg en onderhandeling. Dat moet ook. Dat geldt eveneens voor de vraag wie belasting mag innen en voor de vraag wat er mag gebeuren met de opbrengst van grondstofwinning. Als daarover kan worden onderhandeld, betekent dat dat er meerdere spelers op het veld zijn. Het is duidelijk dat de staat voorlopig de belangrijkste, de sterkste speler is, maar er zijn meer spelers en de uitkomst moet als redelijk en eerlijk ervaren kunnen worden. Op zichzelf is dat wel een breuk met het verleden. Dat is duidelijk.

De vergadering wordt van 19.35 uur tot 19.45 uur geschorst.

*N

Minister **Balkenende**: Voorzitter. Ik wil de leden van de Kamer graag dankzeggen voor hun inbreng in tweede termijn en voor de opmerkingen van waardering voor de reactie van het kabinet in eerste termijn. Er is nog een aantal vragen overgebleven. Ik zal er graag op ingaan in de volgorde van de sprekers.

De heer Noten heeft het punt "communicatie" aangeroerd: communicatie is geen voorlichting en niet nog een keer uitleggen; communicatie is een inherent onderdeel van het beleid. Het moet overtuigen zo zegt hij. Hij heeft het voorbeeld gegeven van de sociale zekerheid en daarbij de vraag gesteld of die voornemens overtuigen. Laat er geen misverstand over bestaan: ik ben het met hem eens dat voorlichting niet hetzelfde is als communicatie. De analyse van de economische en maatschappelijke situatie wordt door dit kabinet consequent neergezet in woord en geschrift. Dat is niet altijd een gemakkelijk verhaal, maar het wordt wel eerlijk verteld. Er wordt intensief gesproken met maatschappelijke en bestuurlijke organisaties. Ik heb de voorbeelden gegeven. Het sociaal akkoord met de sociale partners en de interbestuurlijke afspraken met het VNG en IPO getuigen daarvan. De heer Noten noemt desalniettemin de sociale zekerheid om aan te geven dat er sprake zou zijn van onvoldoende echte communicatie.

Hij heeft in dat verband ook het woord "helder" gebruikt: je kunt het woord "helder" gebruiken in relatie

tot de sociale zekerheid. Ik dacht dat ik in eerste termijn duidelijk was geweest. Ik heb niet zozeer het woord "helder" gebruikt als een inhoudelijke richtsnoer, maar heb gesproken over de combinatie van "solidair" en "solide" als ijkpunt voor de sociale zekerheid, verbonden met het maximaal benutten van de kansen die mensen hebben. In dat verband noem ik het werken aan reïntegratie op de arbeidsmarkt. Het kabinet zet zich in om op het terrein van de sociale zekerheid intensief te spreken over dat beleid, niet in termen van voorlichting, maar in termen van communicatie. Het kabinet heeft zijn visie op de toekomstige ontwikkelingen in de sociale zekerheid uiteengezet in de notitie Nieuwe accenten op werk en inkomen, niet om daarmee de wet voor te schrijven, maar juist als start van dialoog en van gesprek. De minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid zal zich er zeker zeer druk om maken om dat debat verder vorm en inhoud te geven.

Het kabinet heeft met de vakbonden en de werkgevers afgesproken dat aan de SER een advies voor de middellange termijn wordt gevraagd over de belangrijkste elementen van de sociaal-economische agenda voor de toekomst. Die adviesaanvraag is bij uitstek een voorbeeld van dialoog en van communicatie.

Ik kan nog andere voorbeelden geven. Het kabinet verwoordt zijn voornemens in een beleidsprogramma en poogt daarbij concrete doelstellingen te formuleren. Wat wil je bereiken en wat ga je ervoor doen, zodat het mogelijk is, ook voor burgers, om transparant te discussiëren en te communiceren over het kabinetsbeleid? Alle bewindslieden spreken uitgebreid en intensief met burgers en organisaties, vaak in de vorm van werkbezoeken; u kent de voorbeelden daarvan. Het is uiteraard niet nieuw, maar het is wel een onderwerp van communicatie en gesprek.

Kortom, wij zijn het eens over het uitgangspunt dat communicatie vooral dialoog, gesprek en overtuiging moet zijn, maar uw voorbeelden hebben niet aangetoond dat dit kabinet communicatie uit de weg gaat. Integendeel, ik durf de stelling aan dat dit kabinet bij uitstek het debat durft aan te gaan en zal aangaan, ook in de toekomst.

U heeft gesproken over een visie op maatschappelijke organisaties, op verbanden en op lokale overheden. Uw verwijt in tweede termijn was dat u er zo weinig over had gehoord: wat heeft het kabinet geleerd van het conflict met de sociale partners? Ik heb in eerste termijn aangegeven dat het kabinet een eigen visie heeft op maatschappelijke ordening. Ik hoef niet alle stukken te herhalen. Ik heb in eerste termijn iets gezegd over de verschillende regelkringen, over het belang van de civil society en over het thema "maatschappelijke onderneming" als andere vorm dan alleen de commerciële ondernemingen of de instellingen die door de overheid worden aangestuurd. Dat hoef ik niet te herhalen.

Er wordt uitgegaan van een visie op het verdelen van verantwoordelijkheden: waar leg je die verantwoordelijkheden en waar passen die het beste? Het kabinet erkent ten principale de eigen verantwoordelijkheid van mensen, de rol van sociale partners en de eigen positie van lokale overheden. Dat komt ook terug in het beleid van het kabinet. Wij hebben vanmiddag gesproken over de vermindering van de

administratieve lasten. Er is bijvoorbeeld een norm opgenomen voor bedrijven: 25% minder administratieve lasten, want dat is goed voor het ondernemerschap. Ik kom zo terug op hetgeen mevrouw Van den Broek heeft gezegd.

Maar het gaat ook om andere regels. Het gaat ons er niet alleen om dat wij minder regels hebben, maar ook dat wij ruimte te scheppen voor de verantwoordelijkheid van burgers en maatschappelijke organisaties. Datgene wat in het onderwijs wordt gedaan aan minder regelzucht is er juist voor bedoeld dat de verantwoordelijkheid kan worden beleefd. Ik heb ook gesproken over de interbestuurlijke code met VNG en IPO en over het Najaarsakkoord met de sociale partners. Wij hebben geleerd dat daadkracht en draagvlak gewoon samen kunnen gaan, ook als je als kabinet een lastige boodschap te brengen hebt. Sociale vorming doen wij graag met de sociale partners, omdat wij gezamenlijke belangen hebben, omdat wij bij de hervormingsagenda niet zonder elkaar kunnen. In cao's staan bijvoorbeeld ook prikkels aan werknemers. Daar kun je beter met elkaar over spreken.

Nietsdoen op het punt van de bestuurlijke hervormingen is een optie, maar geen begaanbare weg. Wat de gekozen burgemeester betreft is het van tweeën één. Is de PvdA het eens met de analyse dat ook op lokaal niveau de maatschappij en het bestuur de afgelopen decennia aan enorme veranderingen onderhevig zijn geweest? In dat geval is modernisering van het bestuur, van de lokale democratie, wel degelijk noodzakelijk. Je kunt dan discussiëren over de vormgeving en het tempo. Nietsdoen is dan een verwaarlozing en een achterstelling van het lokaal bestuur. Het is ook mogelijk dat de PvdA denkt dat de samenleving niet is veranderd en dat de lokale democratie niet belangrijk is. In dat geval is nietsdoen denkbaar, maar ik denk niet dat dat de opvatting is. De PvdA wil namelijk een vitale democratie op lokaal niveau. Ik wijs nogmaals op de grote maatschappelijke en bestuurlijke veranderingen die hebben plaatsgevonden, op de statusincongruentie en de herkenbaarheidsproblematiek. Dat, en niet louter het feit dat er coalitieafspraken zijn, zijn voor het kabinet doorslaggevende redenen voor bestuurlijke vernieuwing, ook op dit vlak. Ik hoop dat wij in de PvdA een bondgenoot kunnen vinden om te werken aan bestuurlijke verandering.

De heer **Noten** (PvdA): Mijn vraag was: welk probleem gaat u oplossen? In de afgelopen jaren zijn er wetten op dit gebied totstandgekomen. Wij hebben de dualisering gehad; dat is geen geringe operatie geweest. Ik wil niet ontkennen dat er zaken zijn veranderd. Vindt de minister-president dat het lokaal bestuur op dit moment onvoldoende functioneert? Is hij van mening dat het onvoldoende is gelegitimeerd? Heeft hij daar concrete ideeën of beelden bij? Wat is in essentie het vraagstuk dat moet worden opgelost? Als daar geen helder antwoord op mogelijk is, dan lijkt nietsdoen mij een optie.

Minister **Balkenende**: Ik heb vanmiddag de argumenten al gegeven. Ik wijs op de verandering in de beleving van het bestuur bij de burger, het aanspreekpunt dat een burgemeester is, de mogelijkheid om zijn bevoegdheden te vergroten, de directere band tussen kiezer en gekozene, het

brede draagvlak om tot veranderingen te komen, de vergelijking met de verkiezing van burgemeesters in andere landen. Het is een scala aan argumenten dat ertoe leidt dat de functie van burgemeester op een andere manier kan worden geduid. Het is niet alleen een kwestie van coalitieafspraken. Er zijn de nodige inhoudelijke redenen om tot deze verandering over te gaan. Ik hoop dat de PvdA ook die conclusie wil trekken.

De heer **Noten** (PvdA): U weet dat wij er graag over willen spreken. U weet ook dat wij ideeën hebben over meer dynamiek en meer openheid en transparantie op lokaal niveau. Zou zo'n gesprek zinvol kunnen zijn? Ik zal het als volgt proberen te duiden. De heer Werner heb ik tijdens de schorsing voorgesteld om een deal te maken: wij stemmen vóór de deinstitutionalisering en jullie stemmen tegen de gekozen burgemeester. Dan is het probleem opgelost. De heer Werner wilde echter niet op dit voorstel ingaan. Ik weet ook wel waarom. Hij identificeert zich volstrekt met de afspraken die het kabinet in het regeerakkoord heeft gemaakt. Hij ziet geen of nauwelijks ruimte om tegen de gekozen burgemeester te stemmen. Dat is het probleem dat wij op dit moment in de discussie hebben. De daadwerkelijke ruimte ontbreekt om op grond van het debat tot andere inzichten te komen.

De heer **Werner** (CDA): Het is jammer dat borrelpraat in de Kamer wordt geciteerd. Ik stel het op prijs dat alleen wordt ingegaan op de dingen die in deze zaal worden gezegd.

De heer **Schuyter** (D66): Mag ik de heer Noten vragen welk probleem dan is opgelost.

De heer **Noten** (PvdA): Ik probeer aan te geven dat naar de overtuiging van mijn fractie een open discussie over de gekozen burgemeester niet aan de orde is. Er zijn afspraken gemaakt in het regeerakkoord en coalitiepartijen...

De heer **Schuyter** (D66): Ik vroeg u alleen welk probleem dan is opgelost. Ik wil antwoord op mijn vraag en geen mededelingen over een open gesprek en dat soort kletspraat.

De heer **Noten** (PvdA): Dan kunnen wij hier een zinnig debat voeren en dat kan leiden tot een andere uitkomst dan nu al schijnbaar bij voorbaat vaststaat. Dat vind ik een probleem.

De heer **Schuyter** (D66): U bedoelt dat de gemeenteraad dan de burgemeester kan kiezen. Dat is echter contrair aan de dualisering. Dan plaats bestuur en gemeenteraad weer bovenop elkaar en bind je de kat op het spek wat betreft bouwfraudes in kleine gemeenten.

De heer **Noten** (PvdA): Ik begrijp dat u zegt dat wij bouwfraude in kleine gemeenten willen stimuleren met ons inhoudelijke standpunt. Dat is uw samenvatting en niet de mijne.

Minister **Balkenende**: Als ik dit zo hoor, verwacht ik zeer boeiende debatten in de senaat over dit onderwerp. Ik dacht dat er in de Tweede Kamer enige helderheid is gegeven over de opstelling van de PvdA. Die helderheid aan de overzijde is echter toch van een andere orde. Wij zijn het eens over de deconstitutionalisering, maar wat er daarna gebeurt, is nog een open vraag. Ik kan mij de gevoelens van de heer Werner over het overleg buiten deze zaal wel voorstellen. Dat hoort hier niet thuis. Ik heb de argumenten gegeven waarom wij werken aan de voorstellen over de gekozen burgemeester. Ik hoop dat die argumenten ook voor de PvdA-fractie tellen.

De heer **Noten** (PvdA): Ik probeer het volgende naar voren te brengen. Naar mijn gevoel valt het niet te scheiden, omdat de uitkomst van het tweede debat, namelijk dat over de gekozen burgemeester, al vaststaat gezien de wijze waarop de coalitiepartijen zich aan het regeerakkoord hebben gebonden. Dat maakt de inhoudelijke inbreng van mijn fractie in het tweede debat vrij zinloos. Dat is mijn zorg.

Minister **Balkenende**: Dan vraag ik toch om een tipje van de sluier op te lichten. Wat wilt u dan? Wij spreken vandaag over hoofdlijnen. Ik heb aangegeven waarom het kabinet met deze thematiek bezig is. Waar staat u in deze discussie?

De heer **Noten** (PvdA): Het voorstel zoals de minister dat naar voren heeft gebracht, heeft niet onze steun.

De heer **Schuyer** (D66): Als u die afspraak met het CDA wel had gemaakt, was er dan wel een vrije discussie hierover mogelijk in deze Kamer?

Minister **Balkenende**: Voorzitter. Het lijkt mij het beste om als premier de soevereiniteit van eigen kring van deze Kamer te respecteren.

De heer **Noten** (PvdA): Ik wil de vraag van de heer Schuyer best beantwoorden. Het antwoord daarop luidt "ja".

De heer **Werner** (CDA): Voorzitter. Het hangt er ook vanaf waar het gezegd wordt.

Minister **Balkenende**: Voorzitter. Dit is een goed moment om over te gaan naar het betoog van de heer Werner. Zoals altijd is hij consistent in zijn opstelling. Hij heeft vandaag, evenals vorig jaar, gesproken over de lastenmaximalisering van huren. Hij moet geprezen worden voor zijn vasthoudendheid op dit punt. Het is goed om even stil te staan bij de vraag waarom er meer voortgang is bij de zorg dan bij het wonen. Bij de invoering van een nominale premie is het regelen van inkomensafhankelijkheid elders bittere noodzaak. Bij het huurbeleid blijft via de individuele huursubsidie de inkomensafhankelijkheid onverkort bestaan. De prioriteit daar is dan ook beweging op de woningmarkt. De CDA-fractie heeft ervoor gewaarschuwd om niet alles tegelijk te willen doen. Ten aanzien van de systematiek kunnen elementen gevonden worden in de zorgtoeslag. Het kabinet

heeft ook handreikingen gedaan op het punt van faciliteiten voor kinderen. Een ander belangrijk punt is dat er een uitvoeringsorganisatie is die het mogelijk maakt om veranderingen toe te passen, namelijk een dienst die annex is aan de Belastingdienst. Dit zijn belangrijke infrastructurele arrangementen die de voortgang kunnen bevorderen.

De heer Werner heeft ook gesproken over de marktwerking en het borgen van publieke belangen. In eerste termijn heb ik aangegeven dat het kabinet niet dogmatisch kiest voor publieke uitvoering versus marktwerking. Het kiest voor meer keuzevrijheid voor consumenten, voor een goede uitvoering, voor meer efficiëntie en voor meer vraagsturing. Natuurlijk is marktwerking daarbij geen dogma, maar publieke uitvoering biedt ook niet altijd de garantie voor een beter product. Wie terug wil naar de oude staatstelefonie zou nog wel eens bedrogen uit kunnen komen. Het kabinet heeft vandaag goed naar deze Kamer geluisterd. Het heeft goede nota genomen van de zorgen van deze Kamer over een goede borging van publieke belangen bij privatisering, bij uitvoering door de markt. Bij de parlementaire behandeling van daartoe strekkende concrete wetsvoorstellen kan hierop ook in deze Kamer voluit nader worden ingegaan. Daarbij kan worden doorgemeten of de publieke belangen voldoende geborgd zijn. Dit geldt onder andere voor de splitsing van energiebedrijven. Ook dat voorstel zal deze Kamer nog bereiken.

De heer Werner heeft opnieuw gesproken over de maatschappelijke onderneming. Hij heeft ons helder uiteengezet waarom de maatschappelijke onderneming anders is dan de commerciële onderneming of de staatsonderneming. Hij heeft in dat kader ook gesproken over de winstuitkering. De revenuen die kunnen worden behaald, dienen ten goede te komen aan het doel van de activiteiten van die maatschappelijke onderneming. Je praat dan feitelijk over de oriëntatie in de richting van de stakeholder in plaats van de shareholder. De revenuen moeten niet zomaar weglekken naar de anonieme aandeelhouder die alleen maar is gericht op het verkrijgen van een maximaal rendement. Dat betekent dus vraagsturing, meer aandacht voor de gebruiker, of dit nu in de zorg is of in het openbaar vervoer. Dat is wat het kabinet voor ogen staat. De aanbieder kan privaat of publiek zijn of een maatschappelijke onderneming. We stellen voorwaarden aan het product. Ook in de zorg blijven strakke publieke voorwaarden gelden voor betaalbaarheid, toegankelijkheid en kwaliteit. De mogelijkheid om winst uit te keren doet hier niets aan af. Deze is wel een stimulans voor nieuwe toetreders op de markt en zorgt voor meer prikkels en meer concurrentie. Overigens vindt op korte termijn in deze Kamer een plenair debat plaats met de minister van VWS over de WTZI. De Kamer kan, indien gewenst, verder met hem in debat gaan over deze kwestie.

Ik wil nogmaals opmerken dat het debat in algemene zin over de maatschappelijke onderneming buitengewoon relevant is. Ik heb vanmiddag aangegeven dat door het kabinet een adviesaanvraag is gedaan aan de SER. Ik denk dat het conceptueel goed is om dat debat nog

eens te voeren om aan te geven dat er verschillen zijn tussen de verschillende typen ondernemingen.

De heer **Werner** (CDA): Mevrouw de voorzitter. Ik ben erg blij met deze uitspraak van de minister-president dat hij het fenomeen van de maatschappelijke ondernemer en de maatschappelijke onderneming serieus neemt. Wij zullen daarop bij de gelegenheid van verschillende begrotingen en wetsvoorstellen nog uitvoerig terugkomen. Het signaal is hier afgegeven. Wij hebben daarover nog wat met elkaar te bediscussiëren.

Minister **Balkenende**: Voorzitter. Mevrouw De Wolff heeft op een drietal thema's gewezen: integratie, sociale rechtvaardigheid en Irak. In het thema integratie komt ook het punt van de eigen verantwoordelijkheid aan de orde. Het kabinet formuleert criteria om allochtonen een succesvolle basis en een goede plaats te bieden in de samenleving op sociaal, economisch en maatschappelijk terrein. Er zal op korte termijn in het kabinet worden vastgesteld welke maatregelen specifiek op dit terrein moeten worden getroffen. Er is in het debat over het rapport van de commissie-Blok aangekondigd dat deze maatregelen zullen worden getroffen. Zij zijn nader onderstreept in de brief aan de Tweede Kamer van afgelopen donderdag. De ministers Verdonk en De Geus zullen hierover nader overleg voeren. Het is goed om nog eens te zeggen dat integratie in feite meedoen is. Je wilt voorkomen dat mensen buiten de maatschappij komen te staan. Je moet dan wijzen op de maatregelen die noodzakelijk zijn.

Er is verder gesproken over het thema sociale rechtvaardigheid. Mevrouw De Wolff heeft het onder andere gehad over de hypotheekrenteaftrek. Zij heeft daarbij naar voren gebracht om de sterkste schouders de zwaarste lasten te laten betalen. Het kabinet wil kiezen voor een evenwichtig en betrouwbaar beleid. Evenwichtig is bijvoorbeeld de wijze waarmee je omgaat met de koopkracht. We hebben om die reden gezegd dat degenen die het het krapst hebben -- bijvoorbeeld AOW'ers zonder of met een klein pensioentje en gezinnen op een minimumniveau met kinderen -- het meest worden ontzien. Je ziet dat ook in het koopkrachtbeeld. We hebben gekozen voor een AOW-verhoging. Dat zijn allemaal elementen die hierbij passen.

Ik kom nog even terug op het allochtonenbeleid. Integratie is meedoen. Het is tegengaan van discriminatie. Mevrouw De Wolff heeft gewezen op de taskforce jeugdwerkloosheid. Het is de bedoeling om 40.000 leer/werkplekken te realiseren. Dat is van belang om jongeren kansen te bieden. Wij zullen ook een extra inzet plegen voor vrouwen uit de etnische minderheden.

Mevrouw De Wolff heeft verder gesproken over de situatie in Irak. Zij merkte op dat aan de Nederlandse steun aan de oorlog in Irak grove misvattingen ten grondslag zouden liggen.

Ik roep in herinnering dat Nederland politieke steun heeft gegeven op basis van de jarenlange niet-naleving van resoluties van de Veiligheidsraad door Irak. Dat is door de Veiligheidsraad zelf telkenmale vastgesteld. Er is dus geen sprake van misvattingen waarop de besluiten van de regering zouden zijn gebaseerd. Die basis werd en wordt

gevormd door de besluiten van een orgaan van de VN. Dat was bij de eerste fase. Vervolgens is besloten tot de inzet van Nederlandse troepen ter stabilisering in het zuidelijk deel van Irak in reactie op een oproep daartoe in resolutie 1483 van de Veiligheidsraad. Niemand kan ontkennen dat er, terugkijkend, in de beginfase fouten zijn gemaakt zoals het gebrek aan herstel van law and order. Nog steeds is de veiligheidssituatie zorgelijk, met name in centraal Irak. Dat bemoeilijkt ook de terugkeer van de Verenigde Naties. Dat is een punt van zorg. Het is belangrijk dat premier Allawi zeer hecht aan de aanwezigheid van de internationale troepenmacht. De Nederlandse troepen hebben een bijzonder belangrijke bijdrage geleverd aan de veiligheid en stabiliteit in het zuiden en doen dat nog steeds. De Irakese interim-regering is daarvoor zeer dankbaar, zo wordt ons bij elke gelegenheid op het hart gedrukt. Voor het overige kent men de besluitvorming ten aanzien van onze aanwezigheid in Irak, die is voorzien tot medio maart. Men weet de achtergrond daarvan, namelijk om een bijdrage te kunnen leveren aan de verkiezingen en de vorming van een regering in Irak.

Mevrouw **De Wolff** (GroenLinks): Het voordeel van de aanwezigheid van Nederland in zuid-Irak is dat Nederland ook invloed kan uitoefenen op de humanitaire situatie in Irak, niet alleen in het zuiden, maar ook in de rest van Irak. In hoeverre is het kabinet daarop aanspreekbaar?

Minister **Balkenende**: U begrijpt dat wij onze contacten benutten, in een dubbele rol, namelijk omdat wij er zitten, maar ook als voorzitter van de Europese Raad, om zaken bespreekbaar te maken. Niet voor niets hebben wij bij de afgelopen Europese Raad een gesprek gehad met premier Allawi. Hij heeft de situatie nog eens indringend geschetst. Hij heeft gesproken over het perspectief dat nodig is in Irak, ook op internationale betrokkenheid en de rol van de VN en de NAVO in dat gebied. Wij pogen naar vermogen daaraan een bijdrage te leveren. Wij zitten er in totaal 20 maanden met een behoorlijk grote troepenmacht. Daarna moeten er weer andere verplichtingen in andere delen van de wereld worden opgepakt. Wij zijn bezig met het proces van ondersteuning gericht op de verkiezingen. Dan hebben wij daar onze taak gehad. Er is nog wel een punt van zorg ten aanzien van bijvoorbeeld de Verenigde Naties en de vraag wat er gedaan kan worden op grond van de veiligheidssituatie. Wij denken er ook over om in het kader van de NAVO nog activiteiten te ontwikkelen. Voor het overige zullen wij onze contacten benutten om zaken in bespreking te brengen, ook over humanitaire aspecten.

Mevrouw Van den Broek was niet helemaal tevreden met de beantwoording over het thema ondernemerschap. Ik vond dat zij enigszins een karikatuur heeft gemaakt van mijn antwoord. Wij hoeven elkaar niet te overtuigen van het belang van ondernemerschap. Ik heb ook vanmiddag de nodige opmerkingen daarover gemaakt. Ik heb ook gesproken over dynamiek in relatie tot het werk van het Innovatieplatform en de cultuur die aan de orde is. Ik heb aangegeven dat wij oog moeten hebben voor de omgeving waarin ondernomen kan worden. Ik heb het gehad over het verminderen van de administratieve lasten. Ik heb gesproken over de initiatieven van het Innovatieplatform om juist het vestigingsklimaat en het

ondernemerschap te versterken. Ik heb de vennootschapsbelasting genoemd, een belangrijk element in het kader van het vestigingsklimaat. In dat kader zijn ook zaken aan de orde zoals mobiliteit. Ik wijs op de nota Mobiliteit van het kabinet. Veiligheid is evengoed een vestigingsfactor. Dat geldt ook voor de rol van het onderwijs. Ik heb gewezen op het programma onderwijs en ondernemerschap. Al die elementen bijeen onderlijnen de betekenis van het ondernemerschap. Maar het blijft niet bij mooie woorden, want er worden ook concrete stappen gezet. Ik heb hierover vanmiddag gesproken en daarom was ik ook niet helemaal tevreden met de reactie van mevrouw Van den Broek.

Mevrouw **Van de Broek-Laman Trip** (VVD): Voorzitter. Ik wilde zeker geen karikatuur van uw beantwoording maken. Ik dank u voor de beantwoording nu.

Minister **Balkenende**: Ik dank u zeer.

U vroeg verder of de code voor bestuurlijke verhoudingen geen oude wijn in nieuwe zakken is. Ik begrijp dat mevrouw Van den Broek aangeeft dat dit soort elementen zich al eerder hebben voorgedaan. Dat er een code is, wordt nu ook onderschreven. Dat kan leiden tot betere onderlinge betrekkingen. Zij vraagt of iets wordt gedaan aan de bestuurlijke drukte. Het is goed om nog eens uit te spreken dat die code op nadrukkelijk verzoek van en in overleg met IPO en VNG is opgezet. Het is een behoefte van de medeoverheden. Het kabinet heeft daarbij goed geluisterd naar gemeenten en provincies. Die code en de afspraken waarderen wij zeer. Een rode draad is dat de rol van het Rijk, de provincies en de gemeenten wordt gerespecteerd, dat geen werk dubbel wordt gedaan en dat er geen overdaad is aan toezichtstructuren. De code maakt die afspraken ook transparanter. Dat past in de geest van het programma Andere overheid. In het kader van dit programma richt een commissie onder leiding van Frank de Grave zich op de bestuurlijke coördinatie en de bestuurlijke drukte.

Kortom, de code doet waarom mevrouw Van den Broek vraagt, namelijk de bestuurlijke verhoudingen verhelderen en de bestuurlijke druk verminderen, maar dan op een nieuwe en moderne manier.

De heer Kox memoreert dat wij het eens zijn over de wezenlijke waterscheiding. Hij is het met het kabinet eens dat moet worden gewerkt aan het herstel van de sociale samenhang, maar hij vraagt zich wel af of het kabinet en hij het wel over dezelfde hervorming hebben. Dat is een lastige discussie. Dat heb ik ook gemerkt in Europa en in het debat over de Lissabon-strategie en de dynamiek op de arbeidsmarkt. Ik noem bijvoorbeeld de employment taskforce onder leiding van Wim Kok. Deze taskforce houdt duidelijk een pleidooi voor hervorming. Dat heeft vorig jaar tot nogal wat kritiek geleid van de vakbeweging. Gelukkig merk ik dat op het ogenblik meer van die elementen worden onderschreven, zoals de noodzaak om dingen anders te doen, de noodzaak voor meer flexibiliteit op de arbeidsmarkt, voor een blik op de stelsels van sociale zekerheid. Daar veranderen dus zaken. Dezelfde discussie krijgen wij nu bij de Lissabon-strategie. Ook daarbij heb je te maken met hervormingen en ook

daarbij zal sprake zijn van weerstanden. Ik ben ervan overtuigd dat een aantal van die hervormingen toch noodzakelijk is.

De heer Kox heeft andermaal de dagkoersen en opiniepeilingen genoemd. Als je verantwoordelijkheid draagt, kun je je niet laten leiden door dagkoersen en opiniepeilingen. Daar ben ik echt van overtuigd. Je moet doen wat nodig is. Volgens mij heb ik dat vanmiddag ook aangegeven. Daarom ben ik zeer gemotiveerd om het hervormingsbeleid dat wij hebben ingezet, door te zetten.

De heer **Kox** (SP): Ik ben het zeer met de minister-president eens dat je je daar niet door moet laten leiden, maar het moet het kabinet wel tot denken brengen. De opiniepeilingen blijven zo lang zo slecht, de waardering van de minister-president, die toch het gezicht van dit kabinet is, blijft zo lang zo slecht, de achterban van de minister-president roept het kabinet op om de koers te veranderen en de vakbondsvleugel van zijn partij heeft grote problemen met het beleid. Je moet toch ergens nog een beetje basis overhouden? De minister zegt terecht dat hij doet wat hij denkt dat nodig is. Dat siert hem, maar als de mensen namens wie en voor wie hij het doet tegen hem zeggen "u bent op de verkeerde koers", dan moet dat toch tot enig denken leiden?

Minister **Balkenende**: Ik zit daar heel duidelijk in. De heer Kox moet mij nu niet aanspreken als een CDA-politicus. Ik sta hier als premier en zo doende representeer ik het kabinet. Als eerste man van het kabinet heb ik te maken met het feit dat in het verleden beslissingen te lang zijn voor ons zijn uitgeschoven. Ik noem de discussie over de zorg, de herziening van de WAO, de aanpak van regelzucht, enz. Zo kan ik nog veel meer voorbeelden geven. Het kabinet wil dat zaken veranderen. Als je veranderingen wilt, is dat niet eenvoudig te realiseren. Soms gaat dat immers ten koste van verwachtingen. Daar ben ik mij zeer van bewust. Een ding staat vast: als die hervormingen nodig zijn, dan hoor je je nek uit te steken en wel eens tegen de stroom in te gaan. En dat doe ik. Dan kan ik kritiek krijgen, maar dan ben ik er wel van overtuigd dat het gebeurt. Natuurlijk doe je dat niet in een soort isolement. De heer Kox kan zich voorstellen dat ik de situatie na het mislukken van het overleg op 18 mei volstrekt onplezierig vond. De hervormingsagenda kun je immers beter met elkaar doorvoeren. Om die reden heb ik vanmiddag nogmaals mijn waardering uitgesproken voor de werkgevers- en werknemersorganisaties, juist om samen te werken aan die hervormingsagenda. Als je in deze tijd verantwoordelijkheid draagt, moet je wel weten wat je koers is. Je kompas moet helder zijn. Zo zit ik erin en daar ga ik ook mee door. Ik zie dat dit beleid noodzakelijk is, maar dan wel graag in samenspel met anderen. Daarom is het goed dat er een akkoord is met werkgevers en werknemers en een code met VNG en IPO. Wij zullen ook proberen op andere terreinen voortgang te boeken. Het staat vast dat dingen moeten veranderen en ik ben zeer gemotiveerd om dat door te zetten.

De heer Schuyer heeft een opmerking gemaakt over de godslastering. Het is misschien goed om in aansluiting hierop een paar opmerkingen te maken. Het kabinet heeft de bedoeling, de samenleving op te roepen,

pal te staan voor de vrijheid van meningsuiting. Dat is de afgelopen dagen een- en andermaal gezegd. De ander het zwijgen opleggen door te dreigen met geweld is ontoelaatbaar in onze rechtsstaat en zal door het kabinet hard worden aangepakt.

Daarnaast is er in de samenleving sinds de moord op Van Gogh ook een discussie ontstaan over de grenzen van de vrijheid van meningsuiting. Journalisten, politici en mensen op straat hebben in die discussie kenbaar gemaakt dat de vrijheid van meningsuiting geen vrijbrief is om alles maar te kunnen zeggen. Die discussie speelt trouwens al langere tijd. Het doelbewust kwetsen van groepen mensen wordt breed afgewezen, omdat het kan leiden tot het uiteenvallen van de samenleving, wij-zij-gevoelens en onvoldoende sociale samenhang. Daarbij moet en zal met gelijke maten worden gemeten. Wat in onze moderne samenleving niet wordt geaccepteerd wat betreft homoseksuelen en vrouwen, moet evenmin worden toegestaan ten aanzien van geloofsgroepen.

De Tweede Kamer heeft de minister van Justitie naar aanleiding van de discussie over de Al Tawheed-moskee in april van dit jaar, specifiek verzocht om meer werk te maken van zogenaamde haat-zaai-artikelen in onze strafwet. In de brief van vorige week wordt gewezen op dit toegezegde onderzoek. Het is te betreuren dat de discussie op het verkeerde been is gezet door de verwijzing naar het artikel over godslastering. Nogmaals, het is niet in het minst de bedoeling dat er scherpere grenzen moeten gelden ten aanzien van godsdienst. De intentie is veeleer dat datgene wat wij niet accepteren wat betreft homoseksualiteit en vrouwen, ook niet mag gelden voor geloofsgroepen. Wat voorop moet staan, is de doelstelling van het beleid en niet het middel.

De verantwoordelijke ministers hebben vanochtend onder mijn leiding nog eens vastgesteld dat dit onderzoek in alle breedte nog steeds aan de orde is. Dat stond vorige week ook in de brief vermeld. Wij hebben ook met elkaar vastgesteld dat er geen sprake is van strijdigheid met de conclusies van de notitie Grondrechten die eerder dit jaar in het kabinet is vastgesteld. Van een aanpassing van grondrechten is nog steeds geen sprake. Het doel is, pal te staan voor de vrijheid van meningsuiting en beseffen dat dit alleen kan, wanneer wij met elkaar bepaalde grenzen in acht nemen. Die grenzen moeten precies hetzelfde zijn voor homoseksualiteit, vrouwen en geloofsgroepen. Dat is de kern van onze rechtsstaat, waarvoor wij borg staan.

Mevrouw **De Wolff** (GroenLinks): Ik lees op blz. 16 van die brief van vorige week, die 60 pagina's had, dat het kabinet onderzoekt of een verruiming van de strafbaarstelling van godslastering aan de orde kan zijn. Ik begrijp dus dat dit er verkeerdt in staat en dat het niet de bedoeling was dat het op die manier in die brief kwam.

Minister **Balkenende**: Ik heb gezegd dat datgene wat in die brief staat, voortbouwt op wat eerder in de Kamer is gewisseld, naar aanleiding van eerdere incidenten. Daar komt deze bepaling uit voort. Er wordt nog gewerkt aan dat onderzoek. Dat wordt nog nader besproken. Voor het overige geldt dat wij onderlijnen wat in de notitie Grondrechten is gezegd. Je kunt aan de ene kant kijken

naar het instrument strafrecht, maar je kunt daarmee ook niet altijd zaken tegenhouden. Om die reden is in de notitie Grondrechten gezegd dat je ook moet kijken naar heel andere instrumenten, zoals debat, overtuigen of zaken bespreekbaar maken. Dat onderschrijf ik zeer. Het is goed dat wij op het ogenblik in Nederland een debat hebben over de vraag wat je verantwoordelijkheid is tegenover de ander, als je vrijheid van meningsuiting hebt. Ik hoop dat dit leidt tot vruchtbare uitkomsten, in de zin dat vrijheid van meningsuiting gepaard gaat met je verantwoordelijk weten voor anderen. Je moet ook kijken hoe de opvatting die jij hebt, landt bij anderen.

De heer **Schuyter** (D66): Ik ben zeer tevreden over dit antwoord.

Minister **Balkenende**: De heer Schuurman vroeg nogmaals aandacht voor de bestrijding van antisemitisme. In de schriftelijke beantwoording is hierover al het nodige gezegd. Ik heb de afgelopen maanden gesprekken gevoerd en ik ben opnieuw doordrongen geraakt van de ernst van dit vraagstuk. Wat dat betreft onderschrijf ik de aandacht die voor dit onderwerp is gevraagd. Het is een belangrijk onderwerp, waarover wij ook moeten spreken. Het kabinet heeft de Tweede Kamer in juni ingelicht over het beleid op dit terrein en de Eerste Kamer is daarvan op de hoogte. In de brief van de ministers van Justitie en BZK van vorige week is meer capaciteit voor beveiliging van personen en gebouwen aangekondigd. Dat is ook voor de joodse gemeenschap van belang.

Ik memoreer dat een delegatie van het Europees Joods Congres door de EU is ontvangen. De Europese Commissie heeft initiatieven genomen. Ook in het verband van de VN werkt de Europese Unie op dit punt samen in de algemene vergadering en de mensenrechtencommissie.

De heer Schuurman heeft gesproken over het thema waarden en normen en het belang van het maatschappelijk debat. Hij sprak zelfs over het in politieke munt vertalen van dat soort onderwerpen. Hij had het over burgerplicht en maatschappelijke plicht. Het element burgerplicht is een onderdeel van de vraag: wat kan ik voor de samenleving doen? Het zwevende thema "vrijheid van meningsuiting" houdt geen ongebonden vrijheid in. Deze vrijheid wordt begrensd door de verantwoordelijkheid die je voor anderen hebt. Pas dan kun je werken aan een samenleving die tolerant is en waarin respect voor elkaar kan bestaan. De heer Schuurman vat dat samen onder de term maatschappelijke plicht. Ik ben het daar geheel mee eens.

De heer Ten Hoeve heeft gesproken over de positie van het noorden van het land. Hij gebruikte daarbij begrippen als redelijkheid en eerlijkheid. Hij sprak over de spelers daarbij. Ik heb goede nota genomen van zijn opmerkingen. Vanmiddag hebben wij daar al het een en ander over gezegd.

Mevrouw de voorzitter. Vandaag zijn tal van zaken aan de orde geweest. Ik realiseer mij zeer wel dat het algemene politieke beschouwingen zijn. Over de verschillende beleidsonderdelen zal nader worden gesproken bij de onderscheiden begrotingshoofdstukken. Ik dank uw Kamer voor de inbreng en de discussie. Het was op mijn verzoek dat dit debat is uitgesteld. Ik ben u

daar zeer erkentelijk voor. Ik had er behoefte aan, zelf te kunnen spreken over het integrale beleid van het kabinet. Ik ben blij dat ik hier vandaag kon zijn.

Door hetzelfde uitstel is het karakter van het debat wel anders geworden, want er is veel gebeurd in de afgelopen weken. U hebt daar op gedoeld. Er is veel gebeurd ten positieve, omdat er een sociaal akkoord is. Een aantal weken geleden was dat nog niet het geval. Er is veel ten negatieve gebeurd, omdat door de moord op Theo van Gogh Nederland nog veel ernstiger verscheurd is. Dat raakt ons allen.

Toen ik uit het ziekenhuis kwam, heb ik mijn zorg uitgesproken over een verdeeld Nederland. Ik heb toen gezegd dat ik mij ervoor wilde inspannen om zaken anders te krijgen. Dat het deze wending zou kunnen krijgen, had niemand kunnen denken, enkel kunnen vrezen. Het effectief tegengaan van die tweedeling is een gezamenlijke verantwoordelijkheid. Dat besef heb ik ook vandaag in uw Kamer mogen proeven. Daarmee prijs ik mij gelukkig, omdat wij als politici daarin nadrukkelijk een voorbeeldfunctie hebben te vervullen.

De samenleving mag van ons een harde aanpak van de kwaadwillende minderheid verwachten en een samenbinden en betrekken van de goedwillende meerderheid. De heer Noten zei het al: Nederland is een mooi land. Nederland is het waard om voor te vechten als een land van vrijheid, tolerantie, solidariteit en rechtvaardigheid. De samenleving kan en mag op ons rekenen, ieder op zijn eigen plaats en met eigen verantwoordelijkheid. Ik wens u daarbij evenveel sterkte als u mij en dit kabinet hebt gewenst. Ik dank u voor uw inbreng.

De beraadslaging wordt gesloten.

De **voorzitter**: Ik dank de minister-president voor de indringendheid waarmee hij zijn slotwoord heeft uitgesproken, alsmede voor de verdere beantwoording en reactie op alles wat in deze Kamer naar voren is gebracht. Ik hoop van harte dat het verdere herstel van zijn gezondheid voorspoedig zal verlopen, niet alleen voor hem persoonlijk, maar ook omdat een zo krachtig mogelijk kabinet niet zo slecht zou zijn in alle roerige tijden die naar ik heb begrepen ons in de senaat nog te wachten staan.

**

Sluiting 20.25 uur.